

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО”**

ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

ПОЛІТОЛОГІЯ

СОЦІОЛОГІЯ

ПРАВО

№ 1 (61)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», протокол № 6 від 24 червня 2024 року.

Наказом МОН «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства» від 24 вересня 2020 р. № 1188 збірник включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 052 «Політологія», 054 «Соціологія», 081 «Право».

*Вісник Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право
включений до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща).*

www.socio-journal.kpi.kiev.ua

Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».
Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – Київ, 2024. – № 1(61). – 76 с.

Георгій Дерлуг'ян – головний редактор, PhD із соціології, професор соціології та публічної політики філіалу Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі, ОАЕ;

П. В. Федорченко-Кутуєв – заступник головного редактора, д. соціол. н., проф., завідувач кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

А. А. Мельниченко – к. філос. н., проф., проректор з навчальної роботи КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О. А. Акімова – к. філос. н., доц., декан факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

С. І. Бевз – д. ю. н., проф., завідувач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В. А. Мисливий – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В. П. Степаненко – д. соціол. н., головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, Манчестерський університет, Велика Британія;

Г. О. Коржов – к. соціол. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д. І. Голосніченко – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є. Д. Лук'янчиков – д. ю. н., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є. І. Головаха – д. філос. н., проф., директор Інституту соціології НАН України;

М.Н. Єнін – к. соціол. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О. А. Фісун – д. політ. н., проф., завідувач кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

О. Г. Злобіна – д. соціол. н., проф., завідувач відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України;

О. Д. Куценко – д. соціол. н., професор кафедри соціальних структур і соціальних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

О. О. Кравчук – д. ю. н., доц., професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Т. Д. Брік – PhD з економічної історії, ректор Київської школи економіки;

А. В. Чугаєвська – к. ю. н., доц., доцентка кафедри публічного та міжнародного права Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана;

Я. Ю. Цимбаленко – к. н. з держ. упр., доцент кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д. О. Маріц – д. ю. н., доц., завідувач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О. М. Головка – к. ю. н., ст. дослідник, старший викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Войцех Рафаловський – PhD із соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Джесіка Зиховіч – PhD зі слов'янських студій, директорка Представництва Інституту міжнародної освіти в Україні та офісу Програми імені Фулбрайта;

Джеффри Александер – PhD із соціології, професор соціології Єльського університету, США;

Ерік Райнерт – PhD з економіки, професор управління технологіями Талліннського технічного університету, Естонія, Норвегія;

Інес Супуле – докторка з політичної соціології, Інститут соціології та філософії Латвійського університету, Латвія;

Інта Меєріна – PhD із соціології, директор Центру досліджень діаспори та міграції Латвійського університету, Латвія;

Іренеуш Садовський – PhD з політичних наук, науковий співробітник Інституту політичних досліджень ПАН, Польща;

Кеван Харріс – PhD із соціології, асистент-професор соціології університету Каліфорнії в Лос-Анджелесі, США;

М. А. Мінаков – д. філос. н., старший науковий співробітник Інституту Дж. Кеннана, Міжнародний науковий центр Вудро Вільсона, США;

Миколай Павляк – PhD із соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Сальваторе Бабонес – PhD із соціології, асоційований професор соціології та соціальної політики Сіднейського університету, Австралія;

Едіт Ханке – д. політ. н., науковий співробітник науково-дослідного відділу Баварської академії наук, Німеччина;

Сара Вітмор – PhD з політичних наук, доцент політології в Університеті Оксфорд-Брукс, Велика Британія;

Моніка Епінгер – PhD з антропології права, доцент Школи права Університету Сент-Луїса, США;

Адріана Міка – PhD із соціології, доцентка і керівниця відділу досліджень дій і наслідків в Інституті соціальної профілактики та ресоціалізації Варшавського університету, Польща.

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ

Казьмірова О. М.

Особливості кредитної поведінки населення під час війни.....6

Ткалич М. Г., Кротевич Є. В.

Індекс місцевого благополуччя: теоретична модель та валідизація методики дослідження.....15

Хом'як А. О., Федорченко-Кутуєв П. В., Коломієць Т. В.

Українські трудові мігранти та біженці в країнах Європи: конфліктність міграційних політик у суспільствах модерну..... 25

ПОЛІТОЛОГІЯ

Ананьїн В. О., Уваркіна О. В.

Українська військова освіта: євроатлантичні вектори трансформації.....38

Сичова А. О.

Геополітика енергетичних ресурсів: переосмислення безпеки на глобальному рівні..... 44

Юзьков Т. М.

Роль PR в боротьбі з корупцією.....52

ПРАВО

Skidan N. V.

The role of the supreme court in ensuring the observance and respect for the rule of law..... 58

Столярський О. В.

Імплементация регламентів Європейського союзу в національне законодавство України у сфері здійснення інвестування окремих міжнародних транспортних сполучень.....70

CONTENTS

SOCIOLOGY

Kazmirova O.

Peculiarities of credit behaviour of the population during the war..... 6

Tkalych M., Krotevych Ye.

Local wellbeing index: theoretic model and research methodology validation15

Khomiak A., Fedorchenko-Kutuiev P., Kolomiets T.

Ukrainian labor migrants and refugees in European countries: conflicting nature of migration policies in modern societies..... 25

POLITICAL SCIENCE

Ananin V., Uvarkina O.

Ukrainian military education: Euro-Atlantic vectors of transformation..... 38

Sychova A.

Geopolitics of energy resources: reconsidering security at the global level.....44

Yuzkov T.

The role of PR in the fight against corruption..... 52

LAW

Skidan N. V.

The role of the supreme court in ensuring the observance and respect for the rule of law..... 58

Stolyarskiy O.

Implementation of the regulations of the European Union into the national legislation of Ukraine in the field of investment in certain international transport connections.....70

УДК 316

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1\(61\).306740](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1(61).306740)

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Казьмірова О. М.,

старший викладач кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0003-2123-4175

У даній статті основна увага акцентується на особливостях кредитної поведінки населення під час війни. В період нестабільності особливо загострюються питання фінансового характеру серед населення, що у свою чергу привертає увагу дослідників і громадськості щодо вирішення даної проблематики. В статті автором зосереджена увага на наслідках впливу воєнного конфлікту на життя населення, рівень оптимізму та стабільність економічної ситуації, що загалом позначається на кредитній поведінці населення.

Визначено особливості кредитної поведінки населення в умовах війни. Зокрема, кредитна поведінка розглядається як одна з видів фінансової поведінки населення, що спрямована на тимчасове запозичення зовнішніх коштів для задоволення особистісних потреб. Кредитна поведінка в умовах війни залежить від фінансової стабільності населення. У статті показано взаємозв'язок між трудовою зайнятістю та кредитною поведінкою населення, так як кількість робочих місць зменшується, а кількість пошукачів роботи зростає. Автором зазначено, що зниження доходів, безробіття та інфляція призводить до проблем із поверненням кредитів. Вчасне неповернення коштів детермінує негативні наслідки як для надавачів кредитних послуг, так і для позичальників. Адаже у період нестабільності особливо загострюється питання дотримання раніше взятих зобов'язань. Економічна нестабільність, зміни валютних курсів, соціально-економічні умови, політика держави та особисті можливості кожного громадянина й знецінення активів можуть створювати небезпеку для позичальників і кредиторів.

У статті представлено аналіз кредитної поведінки під час війни, що надає змогу окреслити перспективи економічної модернізації України, а також покращити наше розуміння даної теми, адже вироблення практичних підходів до розуміння кредитної поведінки сприятиме виробленню дієвої політики модернізації України, генеруванню нових інсайтів щодо напрямів і темпів динаміки модерну в цілому.

Ключові слова: кредитна поведінка, фінансова грамотність, соціально-політичний конфлікт, Україна, аналіз, кількісні дослідження, модерн, модернізація, кредитна заборгованість, воєнний час.

Постановка проблеми. Починаючи з 2014 року, Україна відчувала на собі терористичну агресію з боку росії. Ба більше, згідно з твердженнями конфліктно-орієнтованих історичних соціологів, які складають основу що використовується кафедрою соціології КПІ ім. Ігоря Сікорського у розвитку власної наукової школи та освітніх програм, таких як Іммануїла Валерстайна (Wallerstein I., 2011) the end of the world as we know it G. Arrighi (Adam Smith goes to Beijing, 2007) та Георгія Дерлуг'яна, світ вступив у період глобальної турбулентності та конфліктів, які ставлять під загрозу світовий порядок (Georgi Derluigian, 2021).

З початком повномасштабного вторгнення у суверенну державу Україну, в лютому 2022 року, країна зіштовхнулася зі суттєвими випробуваннями у воєнній, економічній, соціально-політичній сферах. Збройне протистояння переросло у повномасштабні військові дії. Ведення військових дій на території нашої країни продовжує забирати життя як військових, так цивільного населення, що в свою чергу завдає шкоди соціально-економічному становищу країни в цілому. Населення країни відчуває

нові виклики, які полягають у збереженні економічної стабільності та задоволенні базових потреб для життя. Наслідки війни є надто серйозними з соціально-економічної позиції. Враховуючи оцінки Світового банку, станом на сьогодні вартість відбудови нашої країни становить біля 349 мільярдів доларів США (Ржеутська Л., Салліван А., 2022). Водночас суспільства модерну та ті, що реалізують політику модернізації (Кутуєв П. В., 2016), використовують широкий спектр економічних інструментів, серед яких чільне місце займають кредити. Кредити є одним із ключових і поширених явищ, що мають суперечливо-конфліктну природу. Так, у США середній рівень заборгованості за кредитними картками в США зростала швидкими темпами в період між 2021 і 2023 роками. У другому кварталі 2023 року загальна сума заборгованості за кредитними картками досягла найвищого значення за весь розглянутий період. COVID-19 здійснив вагомий вплив на заборгованість американців, оскільки борг за кредитними картками зменшився з 927 мільярдів доларів США в останньому кварталі 2019 року до 770 мільярдів доларів США в першому кварталі 2021 року (Credit card debt in the United States from 2nd quarter 2010 to 2nd quarter 2023, 2023).

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти кредиту та кредитної поведінки у контексті динаміки суспільств модерну та соціальних змін, що асоціюються з модернізацією, досліджували такі закордонні науковці: Вебер М. (Weber M., 2018), Веблі П. (Webley P., 1993), Кейнс Дж. (Keynes J., 1936), Катона Д. (Katona G., 1975), Леа С. (Lea S., 1993), Модільяні Ф. (Modigliani F., 1992), Токунага Г. (Tokunaga H., 1993), Шумпетер Й. (Schumpeter J., 1954) і т.д. Серед українських дослідників цією проблемою займалися: (Т. Кізіма, 2019), (Леонов В., 2007), (Шаманська О., 2013) та ін. Варто наголосити на значному науковому інтересі дослідників до особливостей кредитної поведінки в період соціально-політичних конфліктів, та їх загострення – збройних протистоянь, війни.

Мета публікації. Метою даної статті є концептуалізація особливостей кредитної поведінки під час війни.

Мета дослідження передбачає виконання таких завдань:

1) розкрити соціально-економічні аспекти, що впливають на прийняття рішень щодо кредитування в умовах війни;

2) визначити вплив війни на кредитну поведінку населення.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети було використано матеріали досліджень Соціологічної групи «Рейтинг» (П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23–24 липня 2022 р.) та Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». Настрої та економічне становище населення (5–7 вересня 2023 р.) та дослідження «Аналіз фінансової поведінки MASS ACTIVE – кредитування: вплив війни (червень–липень 2023 р.)», яке було проведене Незалежною асоціацією банків України (НАБУ) спільно з Міжнародним бюро кредитних історій (МБКІ) та СБР у період із 09.06.2023 р. по 10.07.2023 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. У даному дослідженні розглядається кредитна поведінка як один із типів фінансової поведінки населення. Зокрема, фінансова поведінка у широкому розумінні визначається як спосіб отримання та використання грошових ресурсів для задоволення особистих потреб і досягнення своїх цілей із врахуванням встановлених норм. Так, О. Шаманська визначає кредитну поведінку як процес, спрямований на запозичення коштів для задоволення власних потреб, що є одним із проявів фінансової поведінки (Шаманська О. С., 2013). Як зазначає В. Леонов, під кредитною фінансовою поведінкою розуміється діяльність із тимчасового залучення чужих грошей для розв'язання своїх фінансових завдань. Це може бути не лише оформлення у кредитній установі грошової позики під певний відсоток, а й отримання грошей під заставу певного майна в ломбарді або позичання певної суми коштів у своїх рідних та/чи знайомих (Леонов В.В., 2007).

Згідно з результатами п'ятнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни, яке проведено Соціологічною групою «Рейтинг» 23–24 липня 2022 року, спостерігається тенденція наростання песимізму щодо оцінки економічного стану. Так, 86% опитаних зазначають, що економічне становище України за останні півроку погіршилося (у січні 2023 р. – 70%). До того ж 74% опитаних негативно оцінили власне економічне становище (у січні 2023 р. – 52%). У той же час 25% опитаних мають надію, що їх власне економічне становище покращиться найближчими місяцями (Група «Рейтинг». Загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи. 2022).

Рис. 1. Трудова зайнятість українців станом на липень 2022 року
Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг», 2022)

Окрім того, за даними комплексного порівняльного дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року», яке проводила соціологічна група «Рейтинг», бачимо, що 36% осіб втратили роботу, 17% респондентів працюють частково, 8% опитаних працюють на новій роботі. На рисунку 1 вказана оцінка зайнятості населення під час війни. Як бачимо, 61% респондентів працюють, тоді як 36% – втратили роботу (рис.1).

Як бачимо наявний прямий кореляційний зв'язок між кредитною поведінкою в умовах війни та трудовою зайнятістю. Адже доходи населення безпосередньо впливають на можливість використувати кредит як засіб задоволення потреб. Однак, враховуючи те, що війна в країні призводить до зменшення доходів, то частина активних користувачів кредитами можуть мати певні труднощі із поверненням кредитів. Неповорнення коштів матиме негативні наслідки, як для надавача кредитних послуг, так і для позичальника.

Пропонуємо розглянути чергове дослідження настроїв та економічного становища населення, що проведене Соціологічною групою «Рейтинг» 5–7 вересня 2023 року в рамках двадцять четвертої хвили проекту «Україна в умовах війни». У результаті проведення опитування встановлено, що кількість безробітних людей зменшується, зокрема, мешканців Центру та Заходу України, чоловіків, молоді та людей середнього віку, які є більш забезпеченими. У групі переселенців спостерігається зростання тих, хто знайшов постійну роботу та працює у звичайних умовах; кількість непрацюючих серед них зменшилась з половини до 40% порівняно з початком 2023 року (Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни. Настрої та економічне становище населення». 2023).

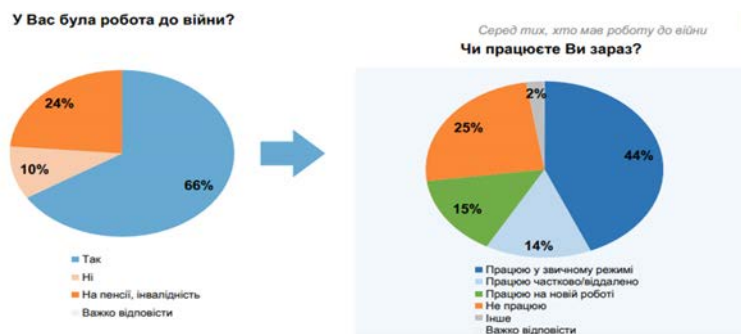

Рис. 2. Трудова зайнятість серед тих, хто мав роботу до початку війни
Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг» 2023: 17)

Як видно з рис. 2, серед тих 44% осіб, хто працював перед початком війни, працюють й донині, 14% респондентів працюють частково або віддалено, а 15% опитаних знайшли нову роботу. Тим не менше четвертина опитаних залишається без роботи на даний момент (Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни. Настрої та економічне становище населення». 2023).

Окрім трудової зайнятості, на реалізацію кредитної поведінки під час війни впливає соціально-економічна ситуація у країні, непередбачуваність та нестабільність економічної ситуації. Так, за даними дослідження Соціологічною групою «Рейтинг» 60% осіб відчували погіршення свого фінансового

положення впродовж останніх шести місяців; у 35% опитаних ситуація залишилася без змін, тоді як лише 5% осіб відзначили покращення.

Оцінки економічної ситуації в Україні в цілому є менш оптимістичними: 73% осіб зафіксували погіршення, 13% респондентів стверджують, що нічого не змінилося, і 9% опитаних вказали про покращення. Тобто, загалом, на думку респондентів, економічне становище дещо покращилося, порівняно з попереднім роком, але водночас спостерігається зростання песимістичних висновків щодо майбутнього.

Говорячи про економіку країни у майбутньому, 29% респондентів очікують покращення, 26% осіб вважають, що нічого не зміниться, а 32% опитаних прогнозують погіршення. Щодо особистої ситуації, то 23% осіб сподіваються на покращення свого фінансового становища в найближчий рік, 41% респондентів вважають, що воно залишиться без змін, і 21% опитаних висловлюють песимістичні переконання. (Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни. Настрої та економічне становище населення». 2023).

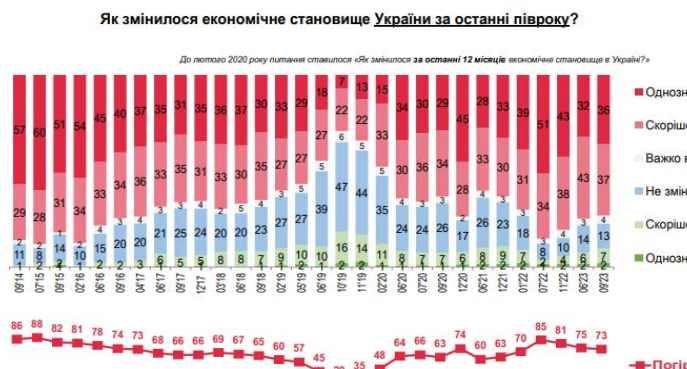

Рис. 3. Динаміка змін економічного становища України за останні півроку
Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг» 2023: 8).

На рис. 3 відображено зміни в економічному становищі України за останні півроку. Як ми бачимо, станом на вересень 2023 року 36% опитаних вважають, що становище однозначно погіршилось, 37% респондентів вважають скоріше погіршилось, натомість лише 13% осіб зазначили, що не змінилися та 7% досліджуваних вважають, що ситуація однозначно покращилась.

Враховуючи нестабільність економічної ситуації в умовах війни через виникнення фінансових труднощів, втрату робочого місця та зниження рівня доходів, користувачі кредитних послуг можуть мати труднощі з поверненням боргу. Тобто така ситуація може призвести до того, що багато клієнтів банків не зможуть сплатити свої кредитні зобов'язання вчасно.

Зміни економічного становища української сім'ї впродовж 2023 року представлено на рис. 4. Як бачимо, найбільш позитивні оцінки власного економічного становища спостерігаються серед мешканців Заходу та Центру України, молодших респондентів, працівників та особливо тих, хто знайшов нову роботу. Аналогічні тенденції спостерігаються й в оцінці майбутнього. Майбутнє економіки України в цілому більш оптимістично оцінюють мешканці Півдня. (Група Рейтинг. Загальнонаціональне опитування. Настрої та економічне становище населення. 2023).

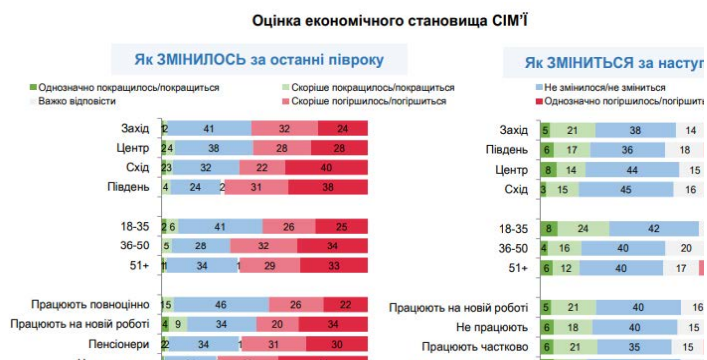

Рис. 4. Зміни економічного становища сім'ї впродовж року в Україні
Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг» 2023: 12)

На рис. 4 показано, як змінилося економічне становище домогосподарств у межах України в регіональному розподілі.

«Отже, зміни на ринку праці в Україні внаслідок широкомасштабної війни є одними з найсерйозніших викликів сьогодення. За умов війни кількість робочих місць різко зменшилася, натомість кількість пошукачів роботи зросла. Навіть враховуючи позитивну динаміку пропозицій робочих місць у деяких професійних сферах, більшість спеціалістів не можуть знайти роботу. Серед них і ті, хто залишився у своїх містах, але через війну втратив робоче місце, і ті, хто перебував за кордоном або у безпечних регіонах України, але повернувся у рідні поселення, та численна когорта українців, які через воєнні дії у своїх локаціях, зруйноване житло чи окупацію територій стали внутрішніми переселенцями та безробітними» (С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. 2022).

Важливо зазначити, що кредитна поведінка населення під час війни залежить від наступних чинників, таких як: економічна ситуація, соціально-економічні умови, політика держави, безробіття, інфляція, та особисті можливості кожного громадянина. Як зазначають Маріанна Ткалич та Наталія Закашанська, перед дослідниками постала нова проблема у вивченні поведінки споживача, яку вже майже неможливо формалізувати та замкнути у рамки конкретної поведінкової моделі, що підкреслює важливість вивчення індивідуально-психологічних особливостей стратегій прийняття рішень споживачами (М. Ткалич, Н. Закашанська, 2022).

Важливо здійснювати наукові розвідки та розглядати конкретні кейси, щоб зрозуміти вплив війни на реалізацію кредитної поведінки. Відповідно, розроблення стратегій щодо фінансової стабільності та підтримки населення, як користувачів кредитних послуг стане дієвим механізмом взаємодії між надавачами та користувачами кредитних послуг. Соціально-економічна нестабільність, зменшення доходів населення призводить до зниження платоспроможності. Ці аспекти призводять до ускладнення дотримання своїх фінансових зобов'язань. Відтак, через такі ризики можлива тенденція до збільшення прострочених платежів, заборгованостей та неплатоспроможності позичальників.

Як зазначено в порівняльному аналізі змін економічної поведінки домогосподарств, у кожній кризі та в період після неї доцільно зберегти фінансову стабільність та забезпечити доступ до кредитних ресурсів для населення. Наприклад, органи державної влади можуть розглянути введення спеціальних програм соціального кредитування з низькими процентними ставками та гнучкими умовами для вразливих груп населення. Також можуть бути запроваджені програми фінансової грамотності та консультування, щоб допомогти людям зрозуміти ризики та ефективно управляти своїми фінансами.

Крім того, кредитні установи можуть розглянути застосування більш гнучких критеріїв при оцінці кредитної історії та забезпеченні доступу до кредитних послуг.

Вивчаючи ризики, що з'являються для позичальників при їх надмірній закредитованості, економісти використовують термін «кредитоманія», «кредитна залежність». Така модель використання кредитів зумовлена наступними чинниками. Перший реалізується у ситуації, коли позичальники, не маючи фінансової можливості повернути кредит та сплатити відсотки для погашення поточних зобов'язань, оформлює нові кредити. Борг перед кредитними установами збільшується та стає досить проблематичним для повернення. Рішення залучити новий кредит для погашення попереднього не вирішує проблеми заборгованості, а лише погіршує фінансовий стан. У другій ситуації позичальники беруть кредити на непотрібні речі для створення ілюзії щастя та заможності. При цьому людина, яка невмотивовано залучає позикові кошти стає фінансово зобов'язаною» (Коваль С. Л., 2013).

У період нестабільності особливо загострюється питання повернення раніше взятих зобов'язань. Так, «збільшення простроченої заборгованості: економічна нестабільність, зниження доходів і зростання безробіття внаслідок війни призвело до збільшення простроченої заборгованості по кредитах. Багато підприємств і клієнтів не змогли вчасно погасити свої заборгованості, що спричинило проблеми для банків і зробило їх більш обережними щодо видачі нових кредитів. Зростання простроченої заборгованості також призвело до погіршення кредитної якості та підвищення кредитного ризику для банків» (Петрашевська А. Д., Колонтай С. М., Смілянська В. В., с. 58. 2023).

borrowing of external funds to meet personal needs. Credit behaviour in wartime depends on the financial stability of the population. The article shows the relationship between labour employment and credit behaviour of the population, as the number of jobs decreases and the number of job seekers increases. The author notes that declining incomes, unemployment and inflation lead to problems with loan repayment. Late repayment of loans has negative consequences for both credit service providers and borrowers. Indeed, in times of instability, the issue of compliance with previously assumed obligations becomes particularly acute. Economic instability, changes in exchange rates, socio-economic conditions, government policies and personal capabilities of each citizen, and asset impairment can pose a risk to borrowers and lenders.

The article presents an analysis of credit behaviour during the war, which allows us to outline the prospects for economic modernisation of Ukraine and improve our understanding of this topic, since the development of practical approaches to understanding credit behaviour will contribute to the development of an effective policy of modernisation of Ukraine, generating new insights into the directions and pace of the dynamics of modernity in general.

Key words: credit behaviour, financial literacy, socio-political conflict, Ukraine, analysis, quantitative research, modernity, modernisation, credit debt, wartime.

Література:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Наш формат, 2018. 216 с.
2. Кутуєв П. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології: монографія. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2016. 516 с.
3. Derluguian G. (n.d.). A Small World War. *New Left Review* URL: <https://newleftreview.org/issues/ii128/articles/georgi-derluguian-a-small-world-war>.
4. Українське суспільство в умовах війни: колективна монографія /С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
5. Коваль С. Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185>.
6. Петрашевська А. Д., Колонтай С. М., Смілянська В. В. Вплив війни на кредитний ринок України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Випуск 48. С. 57–60. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz/archive/48_2023ua/12.pdf.
7. Ткалич М., Закашанська Н. Індивідуально-психологічні особливості стратегії прийняття рішень споживачами. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 1(25). С. 109–117.
8. Шаманська О. С. Сучасні мотиви та тенденції реалізації кредитної поведінки домогосподарств в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2013. № 22. С. 94–96.
9. Леонов В. В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз. *Український соціум*. 2007. № 3. С. 63–76.
10. Аналіз фінансової поведінки MASS ACTIVE – кредитування: вплив війни (червень-липень, 2023). URL: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_1be362722900994a498fcfdab65bd34e.pdf.
11. П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23–24 липня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voynu_zanyatost_i_dohody_23-24_ilyulya_2022_goda.html.
12. Загальнонаціональне опитування #24 Настрої та економічне становище населення. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_1000_ua_moods_job_%D1%85%D1%85iv_092023.pdf
13. Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». Настрої та економічне становище населення (5–7 вересня 2023). URL https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_chetverte_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_v_umovah_v_yni_nastro_ta_ekonom_chne_stanovi.html.
14. Кізіма Т. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. *Світ фінансів*. 2019. № 1 (58). С. 7–18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/viewFile/1209/1212>.
15. Ржеутська Л., Салліван А. Як війна вплинула на економіку України. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijnavplinu-la-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.
16. Комплексне дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf
17. Consumer Credit Behavior in the Digital Context. URL: <https://connect.springerpub.com/content/sgrijfcp/28/1/76>.

18. Credit Behavior and Debt Problems. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137544254_4.
19. Леонов В. В. Мотивація фінансової поведінки населення України: дис... канд. наук: 22.00.04. Київ, 2008. 223 с. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html>.
20. Credit card debt in the United States from 2nd quarter 2010 to 2nd quarter 2023. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html>.
21. Wallerstein I. Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. University of California Press. 2011. 440 p.
22. Webley P., Nyhus E. K. (2001). Life-cycle and dispositional routes into problem debt. *British Journal of Psychology*. 2001. № 9, P. 423–446.
23. Webley P., Lea S. E. G. The psychology of debt. *Water Journal*. 1993. № 30. P. 22–27.
24. Modigliani F. Life cycle, individual thrift and the wealth of nations. Nobel lectures: Economic sciences (1981–1990) / Ed. by K.-G. Maler. Singapore, etc: World Scientific, 1992. P. 150–171.
25. Tokunaga H. The use and abuse of consumer credit : application of psychological theory and research. *Journal of Economic Psychology*. 1993. Vol. 14. № 3. P. 285–316.
26. Katona G. *Psychological Economics*. New York, Elsevier Scientific Publishing Company, 1975, 438 p.
27. Schumpeter J. A. (Ed. by E. B. Schumpeter, Intro. by M. Perlman). (n.d.). *History of Economic Analysis*. URL: <http://digamo.free.fr/schumphea.pdf>.
28. Adam Smith goes to Beijing. URL: <http://digamo.free.fr/adambeijing.pdf>
29. Keynes J. *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936.

References:

1. Weber, M. (2018). *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu* [Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism]. K.: Nash format. 216 s. [in Ukrainian].
2. Kutuyev, P. (2016). *Transformatsiyi modernu: instytutsiyi, ideyi, ideolohiyi* [Transformations of the modern: institutions, ideas, ideologies]: monohrafiya. Kherson: Vyd. dim «Helvetyka». 516 s. [in Ukrainian].
3. Derluguian, G. (n.d.). *A Small World War*. *New Left Review*. URL: <https://newleftreview.org/issues/ii128/articles/georgi-derluguian-a-small-world-war> [in English].
4. Dembitsky, S., Zlobina, O., Kostenko, N., & et al. (Eds.). (2022). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian Society in the Conditions of War]. NAN Ukrainy, d. filos. n. Ye. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeieva. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2022. 410 s. [in Ukrainian]
5. Koval, S. L. (2016) *Motyvy ta potentsiini ryzyky kredytnoi povedinky domohospodarstv* [Motives and Potential Risks of Household Credit Behavior] *Efektivna ekonomika*. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185> [in Ukrainian].
6. Petrashevskaya, A. D., Kolontai, S.M., & Smilianska, V.V. (2023). *Vplyv viiny na kredytnyi rynek Ukrainy* [Impact of War on the Credit Market in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vypusk 48. S. 57–60. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/48_2023ua/12.pdf [in Ukrainian].
7. Tkalych, M., & Zakashanska, N. (2022). *Indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti stratehii pryiniattia rishen spozhyvachamy* [Individual-psychological features of consumer decision-making strategies]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*. № 1(25). S. 109–117 [in Ukrainian].
8. Shamanska, O.S. (2013). *Suchasni motyvy ta tendentsii realizatsii kredytnoi povedinky domohospodarstv v Ukraini* [Modern Motives and Trends in Implementing Household Credit Behavior in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriya «Ekonomika». № 22. S. 94–96 [in Ukrainian].
9. Leonov, V. V. (2007). *Motyvatsiini chynnyky finansovoi povedinky naselennia Ukrainy: empirychnyi analiz* [Motivational Factors of Financial Behavior of the Population of Ukraine: Empirical Analysis]. *Ukrainskyi sotsium*. № 3. S. 63–76 [in Ukrainian].
10. *Analiz finansovoi povedinky MASS ACTIVE – kredytuvannia: vplyv viiny 2023* [Analysis of Financial Behavior MASS ACTIVE – Lending: Impact of War 2023]. URL: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_1be362722900994a498fcfdab65bd34e.pdf [in Ukrainian].
11. *Piatnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia. Ukraina pid chas viiny. Zainiatist i dokhody (23–24 Iypania 2022)* [Fifteenth Nationwide Survey. Ukraine During the War. Employment and Income (July 23-24, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_iyulya_2022_goda.html [in Ukrainian].
12. *Zahalnonatsionalne opytuvannia #24 Nastroi ta ekonomichne stanovyshche naselennia* [Nationwide Survey #24. Public Sentiments and Economic Situation of the Population] URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_1000_ua_moods_job_%D1%85%D1%85iv_092023.pdf [in Ukrainian].
13. *Dvadtsiat chetverte zahalnonatsionalne opytuvannia «Ukraina v umovakh viiny»*. *Nastroi ta ekonomichne stanovyshche naselennia (5–7 veresnia 2023)* [Twenty-Fourth Nationwide Survey "Ukraine in the

- Conditions of War". Public Sentiments and Economic Situation of the Population (September 5-7, 2023)]. URL https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_chetverte_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_v_umovah_v_yni_nastro_ta_ekonom_chne_stanovi.html [in Ukrainian].
14. Kizyma, T. (2019). Kredytna povedinka domohospodarstv: strukturno-analitychnyi aspekt [Household Credit Behavior: Structural-Analytical Aspect]. *Cvit finansiv*. № 1 (58). S. 7–18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/viewFile/1209/1212> [in Ukrainian].
 15. Rzhetska, L., Sullivan, A. (2022). Yak viina vplynula na ekonomiku Ukrainy [How War Has Impacted the Economy of Ukraine]. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijnavplynula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> [in Ukrainian].
 16. Kompleksne doslidzhennia «Yak viina zminyła mene ta krainu. Pidsumky roku» [Comprehensive Study "How War Changed Me and the Country. Year in Review"]. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf [in Ukrainian].
 17. Consumer Credit Behavior in the Digital Context. URL: <https://connect.springerpub.com/content/sgrjfc/28/1/76> [in English].
 18. Credit Behavior and Debt Problems. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137544254_4 [in English].
 19. Leonov, V. V. (2008). Motyvatsiia finansovoi povedinky naseleennia Ukrainy [Motivation of Financial Behaviour of the Population of Ukraine]: dys... kand. nauk: 22.00.04. Kyiv, 223 s. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html> [in Ukrainian].
 20. Credit card debt in the United States from 2nd quarter 2010 to 2nd quarter 2023. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html> [in English].
 21. Wallerstein, I. (2011). *Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. University of California Press. 440 p. [in English].
 22. Webley, P., Nyhus, E. K. (2001). Life-cycle and dispositional routes into problem debt. *British Journal of Psychology*. № 9. P. 423–446 [in English].
 23. Webley P., Lea S. E. G. (1993). The psychology of debt. *Water Journal*. № 30. P. 22–27 [in English].
 24. Modigliani, F. (1992). Life cycle, individual thrift and the wealth of nations. *Nobel lectures: Economic sciences (1981–1990)* / Ed. by K.-G. Maler. Singapore, etc: World Scientific, P. 150–171 [in English].
 25. Tokunaga, H. (1993). The use and abuse of consumer credit : application of psychological theory and research. *Journal of Economic Psychology*. Vol. 14. № 3. P. 285–316. [in English].
 26. Katona, G. (1975). *Psychological Economics*. New York, Elsevier Scientific Publishing Company. 438 p. [in English].
 27. Schumpeter, J. A. (Ed. by E. B. Schumpeter, Intro. by M. Perlman). (n.d.). *History of Economic Analysis*. URL: <http://digamo.free.fr/schumphea.pdf>[in English].
 28. Adam Smith goes to Beijing. URL: <http://digamo.free.fr/adambeijing.pdf> [in English].
 29. Keynes, (1936). *J. The General Theory of Employment, Interest and Money* [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024

Стаття рекомендована до друку 14.02.2024

ІНДЕКС МІСЦЕВОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ТА ВАЛІДИЗАЦІЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ткалич М. Г.,

*докторка психологічних наук, професорка,
професорка кафедри психології
Запорізького національного університету;
директорка
Дослідницької лабораторії «Рейтинг Лаб»
ORCID ID: 0000-0003-4101-9659
tkalych@ratinggroup.ua*

Кротевич Є. В.,

*магістр соціології, аналітик
Дослідницької лабораторії «Рейтинг Лаб»,
соціологічної групи Рейтинг
ORCID ID: 0009-0007-0331-8945
krotevych@ratinggroup.ua*

У статті описано процес побудови Індексу місцевого благополуччя (ІМБ) для населених пунктів сільського та міського типів, розроблений дослідницькою лабораторією «Рейтинг Лаб». Перша частина тексту присвячена побудові теоретичної моделі на основі розгляду публікацій соціологічного та психологічного спрямування, які стосувалися вивченню добробуту людини у поселеннях. За основу було взято моделі та дослідження урбаністичних студій, психологічних та емоційних параметрів благополуччя мешканців населених пунктів, стійкості благополуччя, забезпечення базових потреб у населеному пункті та міст як зонованих просторів. У наступній частині тексту наводяться результати формування емпіричної моделі для вимірювання ІМБ, сконструйовані внаслідок проведення двох хвиль тестування методики на малих вибірках. Фіналізована модель складається з 22 показників, котрі розкладаються на п'ять вимірів – емоційне сприйняття населеного пункту, рівень економічних можливостей, рівень впорядкованості населеного пункту, рівень освіти та медицини та рівень цивільної безпеки у населеному пункті. Третім етапом дослідження було власне вимірювання ІМБ в українських населених пунктах, засноване на результатах репрезентативного загальнонаціонального опитування (n=8572). Отримані дані було використано для валідизації розробленої нами методики за параметрами внутрішньої узгодженості моделі, критеріальної та конструктивної валідності. Для цього було використано такі методи як аналіз кореляцій, конфірматорний факторний аналіз та перевірок застосовності моделі до наявних даних. У підсумку було доведено, що розроблена нами методика є валідною та придатною до використання у дослідженнях, спрямованих на вимірювання місцевого благополуччя в населених пунктах міського та сільського типів.

Ключові слова: міське благополуччя, валідизація, індекс, дослідження міста, дослідження сільських територій, емоційне благополуччя, впорядкованість, економічні можливості, цивільна безпека.

В умовах війни, дослідження благополуччя є способом виявити задоволеність громадян життям у своєму населеному пункті та оцінити як місцева влада долає виклики забезпечення добробуту громадян. Така оцінка може потенційно виявити критичні ситуації та зони для покращень у населених пунктах країни. **Метою цієї статті** є розробка та валідизація Індексу місцевого благополуччя (ІМБ) міських та сільських поселень.

Теоретична модель. Об'єктом цього дослідження є благополуччя мешканців у населених пунктах, однак воно є радше парасольковим терміном, котре можна розкласти на якість місця проживання

та на суб'єктивну задоволеність життям жителів певного міста (Murgaš, Klobučnik, 2018). З огляду на особливості досліджуваного середовища, а саме країни у війні, суб'єктивна задоволеність життям має ризик відображати досвід переживання колективної травми, а не особливості проживання у певній місцевості. Отож, макросоціальний компонент місцевого благополуччя (якість місця проживання) ми розглядаємо як більш релевантний спосіб фіксації місцевого благополуччя.

Варто зазначити, що якість місця проживання може бути оцінена за допомогою об'єктивних та суб'єктивних показників. До першої категорії належать різноманітні індикатори, до котрих можна застосувати пряме вимірювання. Це можуть бути показники ВВП та вартості життя (Milivojević, et al., 2017), якості навколишнього середовища на кшталт забрудненості води, повітря, тощо, та демографічні характеристики населення (Santos, Martins, 2006). Суб'єктивні показники складаються з результатів соціологічних опитувань, котрі фіксують сприйнятий індивідами досвід проживання у певному місці (Santos, Martins, 2006), а також психологічні дослідження, які визначають ідентифікацію з містом: суб'єктивну оцінку зовнішнього вигляду, спадкоємність з особистим минулим, загальну прив'язаність, сприйняття впізнаваності, відданість (Lalli, 1992); відмінності в сприйнятті місця проживання міським та сільським населенням на основі ідентифікації (Губеладзе, 2015); емоційної складової сприйняття населеного пункту, яка зайняла в сучасних суспільствах домінуюче положення, настроїв міста, який передається людині (Міхно, 2020; Резван, 2024).

У цьому дослідженні ми звернемося до категорії суб'єктивних показників з огляду на поставлену мету розробки індексу місцевого благополуччя, застосовного як для міст, так і для сільських населених пунктів. Таким чином ми уникаємо ризику надмірного завищення оцінок, отриманих у містах, та спотворення даних при порівняннях міських та сільських територій.

У соціологічних дослідженнях місто розглядається як двовимірний об'єкт – воно має соціальний та фізичний виміри. Така двовимірність прослідковується у роботі Е. Берджеса (1925), де зонування міст визначається фізичними характеристиками розташування певних об'єктів у певних частинах (зонах) міста та їх сполученнями між собою. Натомість, соціальний компонент визначається соціальними категоріями, що проживають у певній зоні, домінуючими видами зайнятості або дозвілля у цій зоні та іншими характеристиками, асоційованими з соціальним класом або статусом.

Аналізуючи цей зв'язок, ми запозичуємо точку зору П. Бурд'є (2013) на його концепцію габітусу, котру автор розглядав як "структуруючу структуру". Застосовуючи такий підхід, визначаємо місто як таку структуру, що сама себе структурує. Отже, місто у своїх фізичних характеристиках визначається особливостями соціальних категорій та взаємодій, що домінують у цій зоні. Водночас, фізичні характеристики також мають вплив на соціальні характеристики, властиві певній частині міста. Прикладом такого взаємозв'язку є процес джентрифікації – витіснення з певної території маргіналізованих груп суспільства, наприклад бідних, бездомних, представників етнічних меншин тощо (Wacquant, Wilson, 1989). Це відбувається за рахунок підвищення благоустрою певного району міста, побудови там житла чи інших об'єктів дозвілля або праці, що приваблюють середній та вищий класи до цієї місцевості. Як результат, у цій місцевості формуються економічні умови, за яких попередні мешканці-"маргінали" не можуть залишатися у цій частині міста та вимушено переїжджають (Wacquant, Wilson, 1989).

Ми не будемо детальніше заглиблюватися у класові особливості взаємодії між різними соціальними категоріями, оскільки ця тематика не є основним фокусом цього дослідження. Використання дуалістичного підходу до аналізу міста та короткий опис явища джентрифікації дають змогу встановити, що між благополуччя у місті має теоретичний зв'язок із економічним чинником через наявність певних фінансових можливостей та інструментів у представників певного класу. Економіка також відіграє базову роль у процесі побудови (творення) міста, оскільки земля, праця та капітал є одними з ключових чинників визначення стратегії розвитку міста (Zukin, 1995). На основі викладених вище взаємозв'язків між процесами творення урбаністичного простору та благополуччям міста, ми припускаємо, що концентрація капіталу, наявність відкритих можливостей для прикладання праці та діяльності бізнесу є одними зі складових місцевого благополуччя. Ці чинники формують основу економічного життя міста, яке в свою чергу має вплив на його розвиток.

На основі викладеного вище опису джентрифікації ми визначаємо впорядкованість як другий компонент, що має зв'язок із благополуччям – більший рівень благоустрою притаманний територіям, де відсутні соціально депривовані групи (Wacquant, Wilson, 1989). Впорядкованість певного простору як така передбачає його організацію таким чином, щоб у цьому просторі був "порядок". Порядок, у свою чергу, визначається соціальними та культурними нормами суспільства. Культура суспільства як набір символів, сенсів, артефактів, норм та цінностей суспільства є інструментом контролю над формуванням міста (Zukin, 1995), а отже визначає його упорядкування. Коли культура застосовується до міста, його образ формується через конструювання ієрархії символів, у якій одні підкреслюються, а інші – приховуються. Як наслідок, формується символічна економіка міста, у якій основними

гравцями є місцева влада, інвестори та бізнеси, котрі намагаються створити більш креативні (у мистецькому сенсі) продукти та символи, які не підлягають фабричному відтворенню (Zukin, 1995). Завдяки цим процесам вибудовується естетика міста та створюються різноманітні місця проведення часу (театри, музеї, рекреаційні зони, шопінгові центри тощо). У цьому процесі важливим аспектом залишається економіка – більш привабливі місця здатні залучати більше людей, охочих провести час на цих локаціях та витратити кошти на наявні товари та послуги (Zukin, 1995). Естетичність місця, у свою чергу, формується не лише на основі соціально сконструйованих понять про “красиве”, але й сприймається кожним окремим індивідом крізь призму його суб’єктивного досвіду. І при цьому можуть бути враховані такі характеристики, як стиль забудови, архітектурні деталі, вплив трафіку та забруднення (Nia, 2021).

Таким чином, впорядкованість міського простору є комбінацією естетичних якостей міста на кшталт чистоти, архітектурного стилю чи ситуації на дорогах, та особливостей відображення культури суспільства та її символів на канві міського простору. Ці особливості відображаються через організацію місць культури, рекреаційних зон та комерційних закладів у місті.

У роботі “Exploring wellbeing in human settlements – a spatial planning perspective” авторства Shekhar et. al, 2019 безпека розглядається як інтегральна частина благополуччя населеного пункту. Автори пропонують розглядати безпеку як конструкт, що включає в себе фізичну, фінансову, суспільну, просторову та екологічну складові. Оскільки попередньо розглянуті публікації охоплювали фінансовий та просторовий аспект добробуту міста, ми розглядатимемо виміри фізичної, екологічної та суспільної безпеки. Фізична безпека передбачає відсутність у міському середовищі загроз для фізичного здоров’я індивіда. Це може стосуватися як злочинності, так і умов навколишнього середовища, яке зазнає змін через антропогенний характер змін і містить ризик для погіршення здоров’я людини (Shekhar et. al, 2019). Суспільний вимір безпеки може включати в себе чинники культури та соціального класу як два основні джерела соціальних конфліктів у містах. Водночас, ці конфлікти можуть містити в собі ризики просторової та фізичної безпеки, згаданих вище. Культура в урбаністичних студіях також розглядається як джерело конфліктів між представниками різних етнічних та культурних груп, де домінування культури однієї групи є каталізатором боротьби “маргінальних” груп за представлення культурного різноманіття в громадських просторах міста. Ризик насильства та збільшення рівнів злочинності у містах виникає як результат таких конфліктів (Zukin, 1995). Для України наразі такий погляд не є актуальним з огляду на переважно моноетнічний характер населення – 77,8% населення України є українцями за етнічним походженням (Бородінов, Сисоева, 2013). З точки зору урбаністики, альтернативною позицією розгляду питання безпеки в українських населених пунктах є класові конфлікти. Вищій та середній соціальні класи, котрі мають більший доступ до економічних та владних ресурсів, формують свій життєвий, робочий та рекреаційний простори в межах міста за рахунок проявів певної споживацької поведінки на ринках нерухомості та комерції (Caldeira, 1996). Як наслідок, формуються закриті простори, нові способи спостереження за ними та стратегії їх контролю задля усунення загроз злочинності, проявів соціально несхвалюваної поведінки та обмеження перебування представників “маргінальних” соціальних категорій (Merry, 2001). У певних випадках такі обмежувальні стратегії призводять до концентрації представників певного класу, культури чи етнічної групи у окремих частинах міста і формуванню так званих гетто (Harvey, 2003), для яких характерний високий рівень злочинності та соціальної депривації (Mele, 2011). Також, важливим є і часовий аспект безпечного перебування у певному просторі – його можна вважати забезпеченим, якщо там можна перебувати у темну пору доби (Merry, 2001).

Описи цих процесів дають змогу теоретично пов’язати виміри безпеки та впорядкованості у місцевому благополуччі з високими статусами мешканців певної місцевості. Отож такі “статусні” локації на зразок торговельних центрів, житлових кварталів, бізнес-центрів та прилеглих територій цих комплексів є більш закритими, а “маргінальні” групи витісняються представниками влади на нерегульовані простори міста на кшталт пішохідних вулиць, площ, інших загальнодоступних громадських просторів (Merry, 2001) та окремих районів міста. Отож, маючи зв’язок зі статусними характеристиками жителів міста, безпека в урбаністичних просторах є складовою його благополуччя (Zukin, 1995; Caldeira, 1996; Merry, 2001). Спираючись на розглянуті дослідження, усунення ризиків злочинності, небезпеки перебування у просторах в темну пору доби, дотримання владою громадського порядку можна вважати одними із ключових аспектів цивільної безпеки у містах.

Оскільки розроблюваний нами індекс місцевого благополуччя має на меті врахування місцевого добробуту у сільських поселеннях так само, як у міських, необхідне врахування неспроможності сіл конкурувати з містами за рівнем якості життя. Для збалансування нерівності між містами та сільськими поселеннями окремим виміром індексу ми розглядатимемо показник забезпечення базових потреб жителів населених пунктів. Раніше згадані безпека та відкритість економічних можливостей є такими ознаками, що теоретично можуть спостерігатися у поселеннях незалежно від їх типу. Натомість, вимір

впорядкованості є точкою ризику отримання значної переваги з боку міст. Враховуючи специфіку типу поселення, до базових потреб ми включаємо доступ до освіти та медицини, наявність транспортної інфраструктури для забезпечення доступу до товарів та доступ до інформаційно-комунікаційних технологій (Голвазін, 2016). Доступ до освіти, медицини та транспорту є важливими аспектами у житті сільської місцевості. У забезпеченні розвитку сільських територій важливе значення має наявність розгалуженої соціальної інфраструктури (Газуда та ін., 2015). Якість освіти для сільських місцевостей є чинником, котрий впливає на розрив у соціальній нерівності між жителями сіл та міст (Оксамитна, 2011). Порівняно з учнями з міських шкіл, школярі з сіл отримують нижчі бали у підсумкових та вступних іспитах за рахунок нижчого рівня якості освіти (Оксамитна, 2011), і відповідно отримують менше можливостей для свого професійного та економічного зростання. У свою чергу, доступ до медичних послуг для жителів сільської місцевості обмежується економічним та інфраструктурним чинниками. Останній стосується відстані від місця проживання індивіда до найближчого медичного закладу та якості доріг між цими точками, що впливає на час та зручність доїзду до закладу (Голвазін, 2016). При цьому, доступ до інформаційно-комунікаційних технологій є сферою, де очікується приблизний паритет між міськими та сільськими населеними пунктами – згідно з даними КМІС (2022), майже 80% дорослого населення України має доступ до Інтернету і користується ним принаймні раз на тиждень. Отже, забезпечення базових потреб у населеному пункті як складова індексу місцевого благополуччя містить в собі рівень якості освіти, медицини, доріг та послуг зв'язку. Очікується, що охоплення цих показників дасть змогу збалансовано оцінити благополуччя в містах та селах.

Результати дослідження. Розробка та подальша валідація методики ІМБ складається з наступних етапів: 1) теоретичне обґрунтування моделі благополуччя мешканців регіонів; 2) формування структури методики ІМБ; 3) перевірка сконструйованої моделі; валідація методики ІМБ.

Етап 1: Теоретичне обґрунтування моделі благополуччя мешканців регіонів

Теоретичною основою моделі благополуччя мешканців регіонів виступають:

- Соціологічні моделі дослідження міст як зонованих просторів: взаємодії їх соціальних та фізичних параметрів цих просторів (Е. Берджес, 1925).
- Дослідження з урбаністичних студій (впорядкованості, архітектури, сприйняття краси, формування життєвих, робочих та рекреаційних просторів, безпека, ризику насильства та злочинності (Wacquant, Wilson, 1989), (Zukin, 1995), (Nia, 2021), (Merry, 2001), (Caldeira, 1996).
- Параметри благополуччя мешканців населених пунктів: дослідження благополуччя мешканців (Murgaš, Klobučnik, 2018); якості місця проживання, яка оцінена за допомогою об'єктивних та суб'єктивних показників (Milivojević, et al., 2017), (Santos, Martins, 2006); Shekhar et al., 2019).
- Сучасні погляди на суспільний розвиток, критеріями якого є добробут, його довгостроковість; стійкість благополуччя як задоволення об'єктивних потреб, а також якість життя (Hall, et al., (2009), Helliwell, et al. (2004), Voarini, et al. (2014).
- Забезпечення базових потреб у населеному пункті, відмінності благополуччя міст та сільських поселень (Голвазін, 2016), Газуда та ін., 2015.
- Дослідження психологічної складової: шкали міської ідентичності (Lalli, 1992); емоційного сприйняття місця проживання; відмінності в сприйнятті місця проживання міським та сільським населенням (Губеладзе, 2015), емоційної складової сприйняття населеного пункту (Міхно, 2020; Резван, 2024).

У підсумку розгляду теоретичних напрацювань щодо вимірювання місцевого благополуччя було сформовано теоретичну модель, в якій місцеве благополуччя населеного пункту складається з п'яти вимірів – емоційного сприйняття, економічних можливостей, впорядкованості, цивільної безпеки та забезпечення базових потреб. У свою чергу кожен з цих показників складається з наступних критеріїв:

- Емоційне сприйняття (суб'єктивні оцінки сили, краси, унікальності, прогресивності та ін.).
- Економічні можливості (концентрація капіталу; наявність можливостей для працевлаштування; наявність можливостей для діяльності бізнесу).
- Впорядкованість (чистота вулиць; впорядкованість архітектурного стилю; якість доріг; наявність місць культури, наявність рекреаційних зон; наявність комерційних закладів у місті)
- Цивільна безпека (безпека у темну пору доби; рівень злочинності; дотримання місцевою владою громадського порядку)
- Базові потреби (доступність та якість освіти та медицини; якість доріг; якість послуг зв'язку).

Етап 2: Структура ІМБ

На основі моделі, сформованої за допомогою теоретичних висновків з попередньої частини, було сформовано опитувальник, що містив 32 змінні. Результати статистичного аналізу, наведені у наступних частинах тексту, відображають фінальну версію структури індексу та його складових. Індекс у представленому далі вигляді є результатом проведення двох хвиль тестового етапу, після кожного з яких вносилися зміни на основі факторного аналізу та інших процедур валідації соціологічних методик.

Структура Індексу місцевого благополуччя (ІМБ) складається з наступних показників:

- 1) емоційне сприйняття населеного пункту;
- 2) рівень цивільної безпеки;
- 3) рівень освіти та медицини;
- 4) рівень впорядкованості населеного пункту;
- 5) рівень економічних можливостей.

Кожен з показників є середнім значенням між змінними – складовими показника. Усі змінні в моделі вимірювалися за допомогою методу семантичного диференціалу на шкалі від 1 до 7, як біполярний континуум, де 7 – найбільш позитивна характеристика, а 1 – найбільш негативна (полярна) характеристика.

Таблиця 1

Структура індексу місцевого благополуччя: емоційне сприйняття населеного пункту

№	Твердження	Навантаження
1	Моє місто/село: Сильне	0,761
2	Моє місто/село: Красиве	0,587
3	Моє місто/село: Живе	0,570
4	Моє місто/село: Цікаве	0,805
5	Моє місто/село: Прогресивне	0,777
6	Моє місто/село: Унікальне	0,623

Таблиця 2

Структура індексу місцевого благополуччя

	Компонент			
	впорядкованість	економічні можливості	цивільна безпека	освіта / медицина
Архітектура, забудова мого міста/села: Впорядкована	0,729			
Моє місто/село: Чисте	0,664			
Культурне життя в моєму місті/селі: Розвинене	0,652			
Зони відпочинку в моєму місті/селі: Розвинені	0,642			
Громадський транспорт в моєму місті/селі: Розвинутий	0,612			
Дороги в моєму місті/селі: Хороші	0,573			
Знайти роботу в моєму місті/селі: Легко		0,801		
Доходи в людей в моєму місті/селі: Високі		0,763		
Бізнес вести в моєму місті/селі: Легко		0,728		
Наскільки безпечно у Вашому місті/селі дітям?: Безпечно			0,775	
Наскільки безпечно у Вашому місті/селі у темну пору доби?: Безпечно			0,762	
Наскільки безпечно у Вашому місті/селі пішоходам?: Безпечно			0,720	
З точки зору екології моє місто/село: Чисте			0,663	
Рівень шкільних закладів в моєму місті/селі: Високий				0,859
Рівень дошкільних закладів в моєму місті/селі: Високий				0,833
Рівень медичних послуг в моєму місті/селі: Високий				0,435

Отже, у таблицях 1 та 2 відображено результати використання методу експлораторного факторного аналізу для побудови теоретичної моделі вимірювання ІМБ. В результаті було сформовано дві моделі – емоційної оцінки міста та оцінки характеристик якості життя у населеному пункті. Ці моделі були розділені, оскільки попередні хвилі аналізу показали, що емоційна оцінка «забирала» на себе більшість відсотків поясненої дисперсії та занижувала вплив інших чинників. Однак теоретичні

напрацювання, початкові етапи побудови моделі та процедури валідизації, описані далі, вказують на важливість включення емоційної складової до ІМБ.

Значення факторних навантажень, наведених у таблицях 1 та 2, дають змогу окреслити внутрішню ієрархію показників та прослідкувати взаємозв'язки між змінними та факторами, до яких вони були включені з моделлю. Змістовно ці дані демонструють наближеність отриманої емпіричної моделі до теоретичної. Відмінності у цих моделях полягають у виключенні чинника забезпечення базових потреб, котрий був заміщений фактором рівня освіти та медицини. Також, окремі змінні-компоненти складових загального індексу перемістилися до факторів, в яких їх включення початково не передбачалося. Наприклад, показник екологічної чистоти був виключений моделлю з виміру впорядкованості, а змінна якості доріг перейшла до цього ж виміру, хоча очікувано мала належати до виміру забезпечення базових потреб.

Модель емоційної оцінки має 66,7% поясненої дисперсії, показник адекватності даних для здійснення факторного аналізу (КМО) має значення 0,924 і досягає статистичної значущості на рівні $p < 0,000$. Модель оцінки характеристик якості життя має 64,6% поясненої дисперсії, а показник КМО сягає значення 0,9 ($p < 0,000$).

Показник внутрішньої узгодженості моделі Cronbach's Alpha складає 0,94 для узагальненого показника ІМБ, а для моделей характеристик якості життя у населеному пункті та емоційної оцінки – 0,89 та 0,93 відповідно.

Таку модель було сформовано в результаті проведення двох хвиль опитування та вдосконалення за допомогою статистичних методик експлораторного факторного аналізу, тестування внутрішньої узгодженості моделі та перевірок нормальності розподілу за допомогою тесту Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Уїлка. З таблиці, наведеної нижче, можна зробити висновок про наявність нормального розподілу – H_0 про наявність нормального розподілу підтверджується.

Таблиця 3

Тести нормальності розподілу

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Статистика	df	Sig.	Статистика	df	Sig.
ІМБ	0,027	401	0,2	0,996	401	0,344

Обидві хвилі тестування здійснювалися на репрезентативній вибірці серед дорослого населення України віком від 18 років. У першій хвилі було опитано 588 респондентів, похибка не перевищувала 4%. Вибіркова сукупність другої хвилі охопила 401 респондента, рівень похибки не перевищував 5%. Обидві хвилі є репрезентативними за віком.

Етап 3: Перевірка сконструйованої моделі, валідиція методики ІМБ

Після формування моделі та перевірки її на тестових даних, у період 22.11.2023–02.12.2023 методом CAWI через месенджери та соціальні мережі було проведено опитування населення України віком від 18 років і старше, в 22 областях та м. Києві, які мають доступ до інтернету і користуються смартфоном (понад 80% дорослого населення). Опитування не поширювалося на тимчасово окуповані території Херсонської і Запорізької обл., та загалом на Донецьку, Луганську області та АР Крим. Вибірка є репрезентативною за віком, статтю і типом поселення.

Вибіркова сукупність опитування склала 8572 респондентів, або мінімум 350 респондентів на область (проживання респондента станом на момент опитування). Похибка на рівні області складає не більше 5%. Для досягнення випадкового відбору і максимального охоплення було здійснено 2,287 млн. спроб контакту, якими досягнуто 69250 респондентів, з яких: 45170 відкрили і не почали опитування; 15508 почали і не завершили; 8572 завершили опитування. Response Rate (досяжність) опитування складає 12,4%.

Для валідизації застосованої методики на отриманих даних було здійснено перевірку критеріальної та конструктивної валідності за допомогою аналізу кореляцій та конфірматорного факторного аналізу. Тестування внутрішньої узгодженості моделі на нових даних мало показник 0,94 для узагальної моделі.

Критеріальна валідність була перевірена за допомогою тестування гіпотези про наявність статистично значимого зв'язку між показником ІМБ та питанням про загальний стан справ у населеному пункті. Критерій Spearman's rho (непараметричний показник для вимірювання зв'язків) складає 0,67 при $p < 0,000$. Це вказує на наявність сильного статистично значущого зв'язку між оцінкою благополуччя у населеному пункті за загальною суб'єктивною оцінкою респондентів та за допомогою методики вимірювання ІМБ.

Конфірматорний факторний аналіз для перевірки конструктивної валідності методики було виконано за допомогою інтегрованого середовища розробки RStudio з використанням пакету lavaan.

Критерій χ^2 Пірсона вказує на наявність статистично значущої різниці між спостережуваними коваріаціями даних вибірки та коваріаціями, передбаченими моделлю. Це вказує на невідповідність сформованої моделі емпірично зафіксованим проявам спостережуваного явища. Однак критерій є чутливим до кількості спостережень та змінних у моделі, тому висновки щодо якості моделі варто розглядати у поєднанні з результатами тестів, наведених далі.

Таблиця 4

Модель тестування користувачької моделі

Статистика тесту	11844,742
Ступені свободи	220
P-value (Chi-square)	0,000

Показники TLI та CFI, які мають на меті перевірку адекватності відображення моделлю вихідних даних, вказують на статистично значиму дуже високу якість моделі. Обидва показники перевищують рівень 0,99 при рекомендаціях вважати добрими значення, що перевищують поріг у 0,95 (Costa, Sarmento, 2019).

Таблиця 5

Користувачька модель vs Базова модель

Comparative Fit Index (CFI)	0.991
Tucker-Lewis Index (TLI)	0.990

Значення показника якості відповідності моделі до даних RMSEA знаходиться на рівні 0.079, що свідчить про прийнятний рівень відповідності (Costa, Sarmento, 2019).

Таблиця 6

Середньоквадратична похибка апроксимації

RMSEA	0.079
90 Percent confidence interval – lower	0.077
90 Percent confidence interval – upper	0.080
P-value H ₀ : RMSEA ≤ 0.050	0.000
P-value H ₀ : RMSEA ≥ 0.080	0.022

Показник SRMR (стандартизований середньоквадратичний залишок), що перевіряє наявність розбіжності між спостережуваними кореляціями та тими, що передбачаються моделлю, має значення 0,050, що є прийнятним значенням (Costa, Sarmento, 2019) і додатково підтверджує відповідність між аналітичною моделлю та даними.

У підсумку, перевірки сформованої моделі за допомогою конструктивної та критеріальної валідності, а також внутрішньої узгодженості моделі вимірювання Індексу місцевого благополуччя (ІМБ) вказують на високу надійність та валідність розробленої нами методики.

Висновки. Індекс місцевого благополуччя (ІМБ) є валідним та надійним інструментом соціологічного вимірювання, який побудований на основі відповідної теоретичної моделі. Обґрунтування моделі спирається на дослідження урбаністичних студій, психологічних та емоційних параметрів благополуччя мешканців населених пунктів, стійкості благополуччя, забезпечення базових потреб у населеному пункті та міст як зонуваних просторів. Емпірична модель ІМБ складається із 22 показників, які факторизовані на 5 шкал: емоційне сприйняття населеного пункту, рівень економічних можливостей, рівень впорядкованості населеного пункту, рівень освіти та медицини та рівень цивільної безпеки у населеному пункті. Валідність інструменту доведена за допомогою репрезентативного загальнонаціонального опитування (n=8572) за параметрами внутрішньої узгодженості моделі, критеріальної та конструктивної валідності. Запропонований індекс є придатним до використання у дослідженнях, спрямованих на вимірювання місцевого благополуччя в населених пунктах міського та сільського типів. В перспективі ми продовжимо розширення та покращення індексу задля більшого охоплення різноманітних аспектів життя в населених пунктах, які стосуються соціальної нерівності, суспільно-політичного життя населеного пункту, тощо. Також, очікується, що буде зроблено декілька хвиль моніторингових вимірювань ІМБ в містах і селах України для визначення тенденцій розвитку населених пунктів та вивчення впливу війни на ці процеси.

Tkalych M., Krotevych Ye. Local wellbeing index: theoretic model and research methodology validation

the article contains a description of the development process of Local Wellbeing Index (LWBI) by the Rating Lab research laboratory for urban and rural settlements. The first part of the text is dedicated to building a theoretical model based on publications from sociological and psychological fields, which studied one's wellbeing in settlements. The models and studies of urban research, psychological and emotional parameters of wellbeing of residents of settlements, sustainability of well-being, provision of basic needs in the settlement and cities as zoned spaces were used as a basis for the study. The following part depicts the results of constructing an empirical model for LWBI measurements built based on conducting of two waves of testing surveys on small-scale samples. The final model consists of 22 indicators which are distributed across five dimensions – emotional perception of a settlement, the level of economic opportunities, the level of orderliness of a settlement, the level of education and medicine, and the level of civil security in a settlement. The third stage of our study covered the measurement of LWBI in Ukrainian settlements based on the results of a national representative survey (n=8572). The retrieved data was used to validate the methodology we developed according to the parameters of the model's reliability, criterion, and construct validity. Such methods as correlation analysis, confirmatory factor analysis (CFA) and the checks of data's applicability to the data were applied to achieve the results. Overall, we have managed to confirm the validity of our measurement tool and its suitability for research projects aimed at measuring the levels of local wellbeing in urban and rural settlements.

Key words: local wellbeing, validation, index, urban research, rural areas research, emotional wellbeing, orderliness, economic opportunities, civil security.

Література:

1. Бородінов В.Д., Сисоева І.І. Етнонаціональна структура українського суспільства. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 4. С. 16–21.
2. Газуда Л.М., Готько Н.М., Лалакулич М.Ю. *Розвиток сільських територій: монографія*. Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А.М., 2015.
3. Голвазін О.М. Територіальна нерівність у доступі до базових послуг в Україні: сучасний стан і шляхи подолання. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3. С. 130–137.
4. Губеладзе І.Г. *Сільська молодь у місті: пошук ідентичності: монографія*. Київ: Міленіум, 2015. 236 с.
5. Користування інтернетом серед українців: результати телефонного опитування, проведеного 13–18 травня 2022 року. *КМІС: Прес-релізи та звіти*. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=1>
6. Міхно Н.К. Місто як емоційний простір: теоретико-соціологічний аналіз. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2020. Т. 23, № 3. С. 82–89.
7. Оксамитна С.М. *Міжгенераційна класова та освітня мобільність*. К.: НаУКМА, 2011. 287 с.
8. Резван О.О. (ред) *Соціально-психологічний супровід у мегаполісі: колективна монографія*. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2024. 342 с.
9. Boarini, R., Kolev, A., McGregor, A. Measuring Well-being and Progress in Countries at Different Stages of Development: Towards a More Universal Conceptual Framework. *OECD Development Centre Working Papers*, 325. Paris: OECD Publishing, 2014.
10. Bourdieu, P. *Outline of a Theory of Practice (eng. transl. by R. Nice)*. NY: Cambridge University Press, 2013.
11. Burgess, E. W. The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In J. Lin & C. Mele (Eds.), *The Urban Sociology Reader. Second edition*. 1925. pp. 91–99.
12. Caldeira, T. P. R. Fortified Enclaves: The New Urban Segregation. In J. Lin & C. Mele (Eds.), *The Urban Sociology Reader. Second edition*. 1996. pp. 405–413.
13. Hall, P., Lamont, M. (eds.). *Successful Societies: How Institutions and Culture Affect Health*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
14. Harvey, D. The Right to the City. In J. Lin & C. Mele (Eds.), *The Urban Sociology Reader. Second edition*. 2003. pp. 429–432.
15. Helliwell, J.F., Putnam, R. The Social Context of Well-Being. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. The Science of Well-Being*. Oxford: Oxford University Press. 2004.
16. Lalli, M., Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology*. 1992. Vol. 12, Issue 4, pp. 285–303.

17. Mele, C. Casinos, Prisons, Incinerators, and Other Fragments of Neoliberal Urban Development. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader. Second edition*. 2011. pp. 415–422.
18. Merry, S. E. Spatial Governmentality and the New Urban Social Order: Controlling Gender Violence through Law. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader. Second edition*. 2001. pp. 393–400.
19. Milivojević, J., Cvetić, T., Kokić Arsić, A., Nikolić, N., Petronijević, M. Quality Of Life In Cities – Research Aspect. *2nd International conference on Quality of Life. University of Kragujevac*. 2017. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/321886201_QUALITY_OF_LIFE_IN_CITIES_-_RESEARCH_ASPECT
20. Murgas, F., & Klobucnik, M. Quality of Life in the City, Quality of Urban Life or Well-Being in the City: Conceptualization and Case Study. *Ekológia (Bratislava)*. 2018. 37, 183-200.
21. Nia, A. H. The Role of Urban Aesthetics on Enhancing Vitality of Urban Spaces. *Khulna University Studies*. 2021. 18 (2), 59–77.
22. Santos, L. D., & Martins, I. Monitoring Urban Quality of Life: The Porto Experience. *Social Indicators Research*. 2007. 80 (2), 411–425.
23. Sarmiento, R.P., & Costa, V. *Confirmatory Factor Analysis – A Case study*. 2019. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/333102586_Confirmatory_Factor_Analysis_-_A_Case_study
24. Shekhar, Himanshu & Schmidt, J. & Wehling, Hans-Werner. Exploring wellbeing in human settlements – a spatial planning perspective. *Habitat International*. 2019. 87, 66–74.
25. Wacquant, L. J. D., Wilson, W. J. The Cost of Racial and Class Exclusion in the Inner City. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader. Second edition*. 1989. pp. 182–191.
26. Zukin, S. Whose Culture? Whose City? In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader. Second edition*. 1995. pp. 349–357.

References:

1. Borodinov, V.D., Sysoyeva, I.I. (2013). Etnonatsional'na struktura ukrayins'koho suspil'stva [Ethnic and national structure of Ukrainian society]. *Nauka. Relihia. Suspil'stvo*, 4, 16-21 [in Ukrainian].
2. Hazuda, L. M., Hot'ko, N.M., Lalakulych, M. Y. (2015). Rozvytok sil'skykh terytoriy: monohrafiya [The development of rural territories: monograph]. Uzhhorod: Vydavnytstvo FOP Sabov A.M. [in Ukrainian].
3. Holvazin, O. M. (2016). Terytorial'na nerivnist' u dostupi do bazovykh posluh v Ukrayini: suchasnyy stan i shlyakhy podolannia [Territorial inequality in access to basic services in Ukraine: contemporary status and ways to overcome it]. *Stratehichni prioriteti*, 3, 130-137 [in Ukrainian].
4. Hubeladze I.H. (2015) Silska molod u misti: poshuk identychnosti: monohrafiia [Rural youth in a city: a search for an identity: monograph]. Kyiv : Milenium, 236 s. [in Ukrainian].
5. KMIS. (2022). Korystuvannia internetom sered ukraintsiiv: resul'taty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 13-18 travnia 2022 roku [Usage of Internet among Ukrainians: results of a phone survey conducted May, 13-18th, 2022]. KMIC: Pres-relizy ta zvity. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1115&page=1> [in Ukrainian].
6. Mikhno, N.K. (2020). Misto yak emotsiinyi prostir: teoretyko-sotsiologichnyi analiz [A city as an emotional space: theoretical-sociological analysis]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (3), 82–89 [in Ukrainian].
7. Oksamytna S.M. Mizhgeneratsiina klasova ta osvithnia mobilnist [The class intergenerational and educational mobility]. K.: NaUKMA, 2011. 287 s. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Rezvan O.O. (red) (2024) Sotsialno-psykholohichni suprovid u mehapolisi: kolektyvna monohrafiia [The social and psychological support in a megapolis: collective monograph]. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I. S., 2024. 342 s. [in Ukrainian].
9. Boarini, R., Kolev, A., McGregor, A. (2014). Measuring Well-being and Progress in Countries at Different Stages of Development: Towards a More Universal Conceptual Framework. *OECD Development Centre Working Papers*, 325. Paris: OECD Publishing.
10. Bourdieu, P. (2013). *Outline of a Theory of Practice (eng. transl. by R. Nice)*. NY: Cambridge University Press.
11. Burgess, E. W. (1925). The Growth of the City: An Introduction to a Research Project. In J. Lin & C. Mele (Eds.), *The Urban Sociology Reader. Second edition* (pp. 91–99).
12. Caldeira, T. P. R. (1996). Fortified Enclaves: The New Urban Segregation. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader. Second edition* (pp. 405–413).
13. Hall, P., Lamont, M. (eds.) (2009). *Successful Societies: How Institutions and Culture Affect Health*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Harvey, D. (2003). The Right to the City. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader. Second edition* (pp. 429–432).
15. Helliwell, J.F., Putnam, R. (2004). The Social Context of Well-Being. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. The Science of Well-Being*. Oxford: Oxford University Press.

16. Lalli, M. (1992), Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology*. Vol. 12, Issue 4, (pp. 285–303).
17. Mele, C. (2011). Casinos, Prisons, Incinerators, and Other Fragments of Neoliberal Urban Development. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader*. Second edition (pp. 415–422).
18. Merry, S. E. (2001). Spatial Governmentality and the New Urban Social Order: Controlling Gender Violence through Law. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader*. Second edition (pp. 393–400).
19. Milivojević, J., Cvetić, T., Kokić Arsić, A., Nikolić, N., Petronijević, M. (2017). Quality Of Life In Cities – Research Aspect. *2nd International conference on Quality of Life. University of Kragujevac*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/321886201_QUALITY_OF_LIFE_IN_CITIES_-_RESEARCH_ASPECT
20. Murgas, F., & Klobucnik, M. (2018). Quality of Life in the City, Quality of Urban Life or Well-Being in the City: Conceptualization and Case Study. *Ekológia* (Bratislava), 37, 183–200.
21. Nia, A. H (2021). The Role of Urban Aesthetics on Enhancing Vitality of Urban Spaces. *Khulna University Studies*. 18 (2), 59–77.
22. Santos, L. D., & Martins, I. (2007). Monitoring Urban Quality of Life: The Porto Experience. *Social Indicators Research*. 80 (2), 411–425.
23. Sarmiento, R.P., & Costa, V. (2019). *Confirmatory Factor Analysis – A Case study*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/333102586_Confirmatory_Factor_Analysis_-_A_Case_study
24. Shekhar, Himanshu & Schmidt, J. & Wehling, Hans-Werner. (2019). Exploring wellbeing in human settlements – a spatial planning perspective. *Habitat International*. 87, 66–74.
25. Wacquant, L. J. D., Wilson, W. J. (1989). The Cost of Racial and Class Exclusion in the Inner City. In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader*. Second edition (pp. 182–191).
26. Zukin, S. (1995). Whose Culture? Whose City? In J. Lin & C. Mele (Eds.). *The Urban Sociology Reader*. Second edition (pp. 349–357).

Стаття надійшла до редакції 19.02.2024

Стаття рекомендована до друку 05.03.2024

УКРАЇНСЬКІ ТРУДОВІ МІГРАНТИ ТА БІЖЕНЦІ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: КОНФЛІКТНІСТЬ МІГРАЦІЙНИХ ПОЛІТИК У СУСПІЛЬСТВАХ МОДЕРНУ

Хом'як А. О.,

викладач кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0002-6661-4510

andrii.khomiak@gmail.com

Федорченко-Кутуєв П. В.,

доктор соціологічних наук, професор,

завідувач кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0002-6997-6306

p.kutuev@gmail.com

Коломієць Т. В.,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0002-2715-7804

tana_kol@ukr.net

У цій статті критично розглядаються та оцінюються теоретичні підходи до такого внутрішньо конфліктного феномену, як міграція, в контексті динаміки модерну.

Стаття присвячена дослідженню сучасних міграційних процесів між Україною та країнами Європи в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Автори аналізують теоретичні підходи до вивчення міграцій. Зокрема на основі аналізу літератури було показано, що спрощені концепції, такі як теорія «притягнення та відштовхування» не є релевантними для дослідження міграцій українців у країнах Європи. Натомість, автори наголошують на необхідності застосування нових моделей, зокрема, теорії «міграційних прагнень та можливостей». Розглядаються суперечливі ідеологічні підходи до формування міграційних політик європейських країн, зокрема концепції мультикультуралізму та асиміляції.

Особлива увага приділяється специфіці міграційної політики Польщі як однієї з основних країн-реципієнтів українських мігрантів та біженців. Аналізуються успіхи та прогалини інтеграційних стратегій Польщі, зокрема проблема «розтрати мізків» висококваліфікованих працівників з України. Підкреслюється необхідність диференційованого підходу до різних груп мігрантів та залучення регіональних органів влади до розробки міграційної політики.

Стаття також висвітлює гендерний аспект міграційних процесів, зосереджуючись на специфічних викликах, з якими стикаються жінки-біженки з України. Розглядаються проблеми адаптації, збереження культурної ідентичності та подолання внутрішніх конфліктів у новому середовищі. Наголошується на важливості врахування фактору наявності неповнолітніх дітей та літніх родичів у процесі інтеграції жінок-біженок.

Загалом стаття демонструє комплексний підхід до вивчення міграційних процесів, поєднуючи теоретичний аналіз, емпіричні дані та гендерні студії. Автори намагаються розширити теоретико-методологічний апарат досліджень міграції в контексті покращення розуміння динаміки модерну та його конфліктів.

Ключові слова: модерн, модернізація, держава, конфлікти, біженці, міграційна політика ЄС, управління міграцією, міграційні прагнення, міграційні можливості, гендерний аспект міграцій, конфліктність міграційних політик, українські мігранти, інтеграція мігрантів.

Актуальність. Суспільства модерну завжди характеризувалися систематичною та масштабною тенденцією до пересування, тобто міграції, великих мас людей.

Вочевидь пересування великих груп людей завжди супроводжували людську історію. Утім, недарма ми асоціюємо початок нового часу або модерну саме з епохою далекоюжних морських подорожей, які уможливили створення європейських колоніальних імперій. Відтак, мова вже йде не лише про «переселення народів», яким би масштабним воно не було, але і про міграцію індивідів та менших соціальних груп, у тому числі на основі рішень, які приймаються індивідуально, з огляду на індивідуальну мікрораціональність/утилітарність, а не під тиском племінних обставин (наприклад, потрапляння аварів до Європи) або примусу (трансатлантична работорівля). Відтак, феномен міграції у нашому теперішньому розумінні є продуктом становлення «світ-системи модерну / модерної світ-системи».

Такі риси модерного капіталізму, як-от колоніалізм, розвивалися паралельно з міграцією. Населення історично переміщувалося з країн метрополії до периферії, але феноменом другої половини 20 століття стала протилежна тенденція. За словами Антоніу Гутерреша, у його іпостасі Верховного комісара ООН у справах біженців у 2007 році, «Нинішнє століття є часом переміщення людей» (The present century is a time of human displacement). Але це століття головно характеризується рухом мігрантів із країн периферії до метрополії, а якщо скористатися не бінарною типологією Андре Гундера Франка «метрополія-периферія», а тріадою світ-системного аналізу Іммануїла Валлерстайна, то до периферії ми повинні надати ще й напівпериферією, представники якої також прагнуть потрапити до країн ядра (Кутуєв, 2016).

Слова Гутерреша вельми точно відображають поточну ситуацію у світі з міграційними потоками. Необхідно також відзначити, що повномасштабне вторгнення до України спричинило одну з найбільших хвиль міграції з початку Другої світової війни.

Питання міграції, ставлення до мігрантів, їхньої інтеграції у суспільствах-реципієнтах є своєрідним шиболетом на модерність через свою потенційну та актуальну конфліктність. Згадаймо сумнозвісну – тут напрошується влучне англійське слово infamous – промову 1968 року британського політика Еноха Пауела, яка увійшла до історії під назвою «Ріки крові» і змалювала апокаліптичну картину майбутнього Сполученого Королівства саме через міграцію до цієї країни, міграції, яка спричиниться до ситуації панування чорношкірих над білими. Однак через 56 років після цієї промови історія продемонструвала не такі вже й похмурі наслідки міграційних процесів, водночас основні тези цієї промови ще досі присутні у політичних дискусіях щодо міграцій (Atkins J., 2018, p. 368).

Дослідження міграційних потоків з України актуалізує як питання концептуального – якоюсь мірою навіть світоглядного аспекту у контексті ідеологічного виміру динаміки модерну – так і численні прагматичні питання, що стосуються питань вивчення міграційних процесів. Тут і дискусії щодо міграційних політик тих чи тих країн Європи, і методологічні проблеми досліджень міграцій, міграційних траєкторій та міграційного потенціалу¹.

Водночас із початком війни міграції з України набули рис вимушеної міграції і стали найбільш численними вимушеними міграціями з часів Другої світової війни. Так, якщо у 2020 році у світі налічувалось понад 80 млн вимушено переміщених осіб, то станом на середину 2022 року у світі було понад 103 млн вимушено переміщених осіб. Із них 53,2 млн є внутрішньо переміщеними особами і 32,5 млн є біженцями. Згідно з даними агенції ООН з прав біженців, з України зареєстровано понад 5,4 млн біженців. Більше – тільки з Сирійської Арабської Республіки та Венесуели. Згідно з цими даними, в Європі перебуває або перебувало з лютого 2022-го року понад 5 млн осіб. Дослідження міграційних процесів з України в країні Європи може принести не лише інструментальний результат (вдосконалення міграційних політик та створення політики в Україні щодо стримування значних потоків міграцій з України), але може дозволити розширити теоретико-методологічний апарат досліджень міграційних процесів у контексті покращення нашого розуміння динаміки модерну та його конфліктів.

Огляд міграційних досліджень. Більшість досліджень міграційних процесів, особливо трудової міграції, базувались на неокласичній економічній теорії, що люди мігрують до іншої країни з раціональною метою збільшити свої доходи. У соціологічних дослідженнях популярною є теорія відштовхування та притягнення (push-pull). За такого підходу, в країні проживання потенційного

¹ Тут і далі під міграційним потенціалом розуміється здатність / ймовірність людей мігрувати з певної території в силу зовнішніх обставин. Цей потенціал трансформується в здатність мігрувати

мігранта є фактори виштовхування, як-от політична ситуація, низький рівень життя, незадовільний рівень оплати праці та інші.

Значна частина досліджень факторів відштовхування та притягнення зводиться до вимірювання «сили» факторів щодо прийняття рішень про міграцію на основі факторних та регресійних моделей. Прикладом може бути дослідження румунських мігрантів у Польщі, в якому дослідники дійшли до тривіальних висновків про значущість економічних факторів сили притягання румунських мігрантів до Польщі та значної сили політичної ситуації як значної сили для як фактору відштовхування з Румунії (Urbanski M.).

Не зважаючи на те, що ці теорії мають певну пояснювальну силу, вони дають хибне уявлення, що міграційні потоки можна контролювати шляхом зміни факторів відштовхування в суспільстві вибуття та обмежувальної міграційної політики в країнах прибуття. Таким чином, в європейській спільноті соціологів та економістів – дослідників міграційних процесів – ці теорії зазнають критики та відходять на другий план.

Однак, незважаючи на відхід від цих теорій, британська дослідниця міграційних процесів Крістіна Босвелл стверджує, що «економічні методи все ще можуть бути використані, щоби допомогти формалізувати та перевірити теорії, розроблені за допомогою якісних методів дослідження, за умови, що моделі обмежуються поясненням «середньої» або ідеально-типової поведінки конкретних соціальних груп або для індивідів, що мають певні характеристики (Boswell Chr. 2008, 560)».

Більшість досліджень міграцій з України після повномасштабного вторгнення РФ має низку обмежень. По-перше, більшість досліджень акцентують увагу на вимушеній міграції Українців до країн ЄС та інших західних країн, при цьому зменшується роль досліджень трудових міграцій, що були основою переміщення українців до повномасштабного вторгнення. Також більшість досліджень українських вчених обмежується поясненням як економічних мотивів міграцій для українських біженців, так і переваг для ринку праці країн прибуття, як-от Польща (Кравченко, 2022). У таких розвідках часто присутнє спрощене уявлення щодо міграційних процесів, а саме, що трудова міграція як така зникла і її замінила вимушена міграція, яка потім перетікає знову в трудову, оскільки вимушені мігранти в країнах прибуття стають трудовими мігрантами (Кравченко, 2022). Проте таке уявлення про міграційні процеси редукує це складне явище до простої формули: більша оплата праці в країні призначення є основним фактором прийняття міграційних рішень. Поза увагою залишаються, наприклад, біженці, які проживають у країнах Європи певний час і повертаються зойно з'явиться нагода до України, або висококваліфіковані працівники, що дистанційно працюють на українському ринку праці. Водночас ототожнення біженців та економічних мігрантів часто використовується для політичної маніпуляції на цьому фоні. Окрім того, що біженці мають певні громадянські права в країні прибуття, на відміну від трудових мігрантів, населення країн Європи по-різному реагує на біженців та трудових мігрантів. До останніх гірше ставлення, оскільки низькокваліфіковані працівники часто бачать у них суперників на національному ринку праці (Abdelaaty, 2022).

По-друге, комплексна оцінка наслідків та траєкторій міграційних процесів є неможливою, оскільки в Україні відсутні актуальні дані перепису населення України, а також недосконалий облік статистичних даних, тому більшість досліджень міграційних процесів з України базуються на вторинних даних у поєднанні з оцінками. Водночас, на думку українських дослідників, складними є процедури досліджень з опертям на великі дані (Big Data) через проблематичність використання приватної інформації (Лібанова, et al., 2022). Хорватські дослідники доводять, що використання Великих даних, як Google Trends і соціальні мережі (YouTube, Instagram, FB і Twitter), збирають цінну соціально-демографічну інформацію про українських біженців, і що це джерело даних є дуже корисним у ситуації, коли офіційні дані не існують. Водночас головна перевага цього підходу полягає в своєчасній ідентифікації зовнішньої міграції з України, яка може бути використана на основі минулих часових рядів для моделювання прогнозів і створення припущень щодо майбутніх тенденцій. Так, хорватський дослідник Тадо Юрич продемонстрував, що за допомогою аналізу пошукових запитів та даних соціальних мереж, можна правильно спрогнозувати темпи та траєкторії міграцій на кілька місяців раніше за дані вибіркових та статистичних досліджень. Вчений, згідно з підходом Big (Crisis) Data, спрогнозував у 2022 році, що до середини 2023 року Німеччина може очікувати 1,5 млн українських біженців, що згодом збіглося з офіційними даними Євростату (Juric T., 2022). Цей приклад застосування великих даних демонструє потребу у розробці теоретичних моделей для пояснення цих даних, оскільки на темпи та траєкторію міграційних потоків впливають багато факторів, основним з яких є міграційна політика приймаючих країн та країн вибуття мігрантів.

Безумовно, такого роду розвідки необхідні для подальшого розвитку міграційних досліджень в Україні, проте в українських міграційних дослідженнях бракує теоретичного переосмислення міграційних процесів у контексті міграційних політик країн перебування мігрантів. Міграційні процеси завжди є предметом політичних маніпуляцій та дискусій, відповідно, дослідження міграцій діалектично пов'язані

з політикою як країн-донорів мігрантів, так і приймаючих країн. Використання результатів досліджень міграційних процесів повинно мати не лише символічний характер для прийняття рішень, але й бути інструментальним, тобто слугувати підґрунтям для прийняття міграційної політики та інших політик щодо мігрантів (Scholten P., 2018). Таким чином, це актуалізує потребу в систематичному дослідженні міграційних процесів з подальшою рефлексією теоретичних моделей щодо пояснення цих процесів у контексті української міграції. Водночас, вчені підкреслюють недостатність простого вимірювання міграційних показників, але і потребу у забезпеченні теоретичної моделі таких вимірювань (Maude U, 2018).

Теоретична модель міграційних прагнень та можливостей. Нідерландський соціолог Хайн де Хаас намагався довести, що нинішній дослідницький глухий кут у міграційних дослідженнях щодо наслідків міграцій та впливу на останні міграційних політик країн призначення та вибування можна подолати, лише міцно вбудувавши кількісний і якісний, лонгітюдний емпіричний аналіз наслідків політики в більш всеосяжну теоретичну базу макро- і мезорівневих сил, що рухають міжнародну міграцію. Також, дослідник стверджував, що фрагментарні знання з різних дисциплінарних теорій можуть бути інтегровані в одну модель шляхом концептуалізації практично всіх проявів міграції (внутрішньої та міжнародної) як функції можливостей і прагнень мігрувати (deHaas, 2008).

Також, Хаас наголошує на те, що концепція міграційних прагнень розширює поняття міграційної агенції в суб'єктивну сферу. Це усуває центральний недолік функціоналістських та історико-структурних теорій, які неявно припускають, що люди реагують на зовнішні «подразники» досить однаковими – і тому передбачуваними – способами. З цієї точки зору, міграційні прагнення відображають загальні життєві уподобання людей, а також їхні суб'єктивні уявлення про можливості та життя в іншому місці (deHaas, 2021).

Так, теоретична модель прагнень та можливостей набула популярності для пояснення та прогнозування міграційних процесів у дослідженнях західних вчених. Вона, на відміну від досі популярної в Україні моделі притягнення/відштовхування, враховує агентність окремих мігрантів, а не лише детермінованість структурних чинників. Також ця модель враховує міграційну політику країн прибуття мігрантів. Карлінг (2002) вводить модель прагнення/здатності, яка відокремлює формування міграційних прагнень від здатності мігрувати, особливо в контексті обмежувальної імміграційної політики. Naas (2010) застосовує до міграції концепцію розвитку на основі можливостей, наголошуючи на ролі можливостей, прагнень і структур можливостей. Ці дослідження разом підкреслюють важливість урахування чинників як індивідуальних прагнень, так і структурних обмежень у розумінні міграції.

Теоретична модель прагнень та здібностей (aspiration and ability) вперше сформульована Карлінгом ще у 2002 році, щоби пояснити в широкому контексті, чому одні люди мігрують, а інші ні, протягом 20 років міграційних досліджень та дискусій набула своєї популярності. У цій моделі міграційне «прагнення» визначається просто як переконання, що міграція краща, ніж неміграція; воно може змінюватися за ступенем і балансом між вибором і примусом. Серед тих, хто прагне мігрувати, деякі мають здатність це зробити, яка проявляється у їхній фактичній міграції, яку можна спостерігати. Ті, хто не мігрує, поділяються на дві категорії: вимушені немігранти, які мають бажання мігрувати, але не мають змоги, і добровільні немігранти, які залишаються через переконання, що неміграція краща за міграцію. Прагнення до міграції виникає в межах конкретного еміграційного середовища на макrorівні, що охоплює соціальний, економічний і політичний контекст, у якому існують певні соціальні конструкції міграції. Індивідуальні характеристики взаємодіють із цим середовищем, щоб визначити моделі того, хто хоче піти, а хто хоче залишитися. Подібним чином здатність до міграції зумовлена контекстом перешкод і можливостей на макrorівні, який у моделі називається імміграційним інтерфейсом. Інтерфейс містить низку можливих способів міграції відповідно до різних міграційних положень або всупереч їм, наприклад, легальна трудова міграція, возз'єднання сім'ї, міграція з проханням притулку та прострочення візи. Кожен спосіб пов'язаний з різним набором бар'єрів і вимог, що відображається в змінах здатності мігрувати від людини до людини (Carling J. And Schewel K. 2017.).

Також дослідники припускають, що міграційні прагнення не є просто наслідком зовнішніх факторів, як стихійні лиха, політичні переслідування, бідність, різниця в оплаті праці або історично сформовані політичні, економічні та культурні відносини між країнами, але міграційні прагнення також значною мірою залежать від інформації, сприйняття та систем цінностей (Carling, 2013, 2014; De Naas, 2011, 2014). Те, чи виникне в когось бажання переїхати за кордон, частково залежить від інформації або «образів», які він чи вона отримує про потенційні країни призначення, а також від його чи її сприйняття економічної та політичної ситуації в країні відправлення. Важливо, що міграційні прагнення не збігаються з міграційними намірами. Останні стосуються більш конкретних планів людей переїхати за кордон і частково залежать від оцінки «здатності» або «здатності» зробити це з точки зору наявних ресурсів та правових можливостей (Carling, 2013).

Серед досліджень у межах концепцій прагнень-здібностей українських мігрантів за кордоном можна виділити дослідження вчених із Нідерландів та Бельгії, які зосередились на механізмах

формування міграційних прагнень в українських мігрантів. Вони дійшли до висновків, що ті особи, які мають більш часті контакти з членами сім'ї за кордоном, частіше матимуть міграційні прагнення. Однак такої ж кореляції не було виявлено для частоти контактів із друзями, що пов'язано з втратою дружніх відносин при переїзді за кордон (Van Mol, 2017).

У більш нових дослідженнях 2022 року вчені доводять, що прагнення українських мігрантів виходять за межі раціональності і прагнення мігрувати чи залишитись у країні міграції не завжди підкріплені економічними вигодами. На думку польської вченої Бжозовської, прагнення українських мігрантів у Польщі мають складну структуру, яка зумовлена як економічними чинниками, так і політичними та соціальними. Особливо це стосується молодого покоління, яке, незважаючи на низьку винагороду за свою оплату та низький соціальний статус у країні перебування, залишається в країні (Bzozowska, A., 2022). Це, своєю чергою, підкреслює складність феномену української міграції. У цьому контексті доцільно згадати Веберову концепцію протестантської етики, яка протиставляє моделі поведінки, притаманні традиційному та модерному соціуму відповідно (ідеться про аналітичні категорії, що слугують орієнтиром для нашого дискурсу).

Міграційна політика країн Європи: витоки конфліктності. Витоки конфліктності міграційної політики країн Європи містяться у декількох суперечливих концепціях та ідейно-теоретичних підходах, що слугують підґрунтям для формування міграційних практик. Одна з найбільш помітних таких суперечностей лежить в площині ідеологічного конфлікту між ідейно-теоретичним підходом мультикультуралізму та асиміляції.

Концепція асиміляції активно конструювалась у 70-х–80-х роках ХХ сторіччя (хоча має своє коріння ще у добі колоніалізму, див. (Leffel, L., 2016)), коли країни західної Європи зіштовхнулись з наслідками явища трудової міграції, спричиненими світовими війнами та руйнуванням європейських колоніальних імперій паралельно зі зростанням держави загального добробуту (інформативний огляд трансформацій ідеології міграційної політики у Франції до початку 2000-х років можна знайти тут: (Hollifield, J. et al., 2016))

Після Другої світової війни західноєвропейські країни відкрили можливості для масової міграції жителів своїх колоній, а потім колишніх колоній, які поставляли дешеву робочу силу та займали місця у рамках економічної сфери, які ставали все менш привабливими для найманої робочої сили зі статусом громадян західноєвропейських держав (сільське господарство, хімічна промисловість, комунальне господарство, легка промисловість). Під асиміляцією, в соціологічному розумінні, розуміють процес уподібнення, під час якого меншість (наприклад, етнічна, расова, соціальна, конфесійна) адаптується до цінностей та норм поведінки, які домінують у більшості. Однак, зі збільшенням кількості мігрантів, все більш помітними ставали тенденції, протилежні асиміляції, спрямовані на збереження культурної ідентичності та самобутності. Ці тенденції знайшли своє втілення у концепції мультикультуралізму (Waters et al., 2005).

Мультикультуралізм можна розглядати як продукт модернізаційно-глобалізаційних процесів, що пропагує ідею децентралізації та відсутності домінантних культурних та ціннісних норм і систем. У вивченні соціокультурної продуктивності явища міграції, важливим є підхід мультикультуралізму як світоглядного принципу, згідно з яким учасники усіх культур у сучасному глобалізованому світі є рівноцінними, тому можуть та повинні залучатися до толерантного діалогу. Мультикультуралізм відмовляється від етноцентризму і підтримує ідею культурного та соціального релятивізму, а також сприйняття різноманітності систем.

Мультикультуралізм як ідейно-теоретичне підґрунтя формування міграційних політик європейських країн, підкреслив потребу не лише у вирішенні проблеми соціокультурного протистояння між представниками приймаючих суспільств та мігрантами, але й у необхідності розробки ефективної стратегії інтеграції мігрантів, за умови збереження культурно-національної ідентичності європейців.

Однією із спроб формулювання такої ефективної стратегії є концептуальна побудова K. V. Vagoah, J. Mangan, що спираючись на приклад американського досвіду, розглядає ідею «плавильного котла» як часткову асиміляцію з попередніми умовами: новоприбулі прийняли мову, дотримувалися закону та робили економічний внесок у приймаючу країну, водночас вільно дотримуючись звичаїв і традицій, якщо вони вважалися сумісними з усталеними основними цінностями приймаючої країни. На практиці, мова йде про пізніший тип системи, який виник у низці європейських країн. Основна проблема цієї системи полягає в тому, що асиміляція будь-якого виміру є результатом взаємодії двох факторів, які можуть не збігатися або бути взаємовиключними: структурної асиміляції та культурної асиміляції. Структурна асиміляція вимірює ступінь участі груп та окремих осіб у суспільстві, в основному, на інституційному рівні. Культурна асиміляція пов'язана з процесом ціннісної орієнтації та ідентифікації іммігрантів. На думку дослідників, можна брати участь у життєдіяльності суспільства у структурному сенсі, не змінюючи основних цінностей і орієнтацій. Наприклад, мусульмани можуть і беруть активну участь у житті французького суспільства, але не обов'язково приймають

основні цінності французького способу життя. Втім, існувала віра в те, що участь в інституційному житті породить ототожнення з поглядами та цінностями більшості. Це усвідомлення призвело до того, що деякі країни відмовилися від спроб асиміляції та просували запровадження політики, яка допускає окремий розвиток у рамках загальної інституційної, правової та економічної рамки. Таким чином, уникаючи крайнощів у розгляді проявів мультикультуралізму як природного розширення ліберальної демократії та демократичних цінностей толерантності і поваги до різноманітності, з одного боку, та домінуванням групи над індивідом як загрозу ліберально-демократичним цінностям, з іншого боку, дослідники вводять т.зв. «середній погляд» на мультикультуралізм. «Середній погляд» бачить мультикультуралізм або принаймні визнання та толерантність різноманітних форм культурного самовираження як єдино можливий спосіб для західних націй впоратися з проблемами, викликаними глобалізацією, масовою імміграцією та зростанням сили і гучності голосів етнічних меншин в межах своїх кордонів (K. V. Borgoah, J. Mangan, 2009).

Іншою віссю формування конфліктності міграційних політик є дві базові концепції аналізу міграційних процесів: теорія притягнення та відштовхування та теорія можливостей і прагнень, проаналізовані авторами в попередньому розділі.

Карлінг (Carling J., 2002) стверджував, що найбільшими перешкодами для міграції часто є обмежувальна імміграційна політика, особливо для тих, хто бажає мігрувати з бідної країни до заможнішої. Імміграційна політика неоднаково застосовується до різних соціальних груп або класів. Власне, у сьогоденному світі західного модерну ми бачимо, що дебати щодо міграційної політики та сприйняття її ефективності виборцями стають одним із визначальних факторів визначення переможців виборів. Напевно, найбільш промовистим прикладом є ситуація в США, що склалася з нелегальною міграцією через кордон між Мексикою та США і спричинила до впливу дискусії про внутрішню міграційну політику на зовнішню політику Америки, першочергово, у питанні про надання допомоги Україні.

У цьому контексті варто звернути увагу на міграційну політику країн Європи щодо мігрантів. Так, усупереч загально поширеній думці, що європейські країни обмежують міграційний рух до своїх країн, дослідження показують, «що міграційні режими не стали більш обмежувальними, а навпаки, стали більш складними через диференціацію політичних інструментів і зростаючий наголос на критеріях навичок як інструменту відбору мігрантів. Дедалі більше міграційна політика спрямована на те, щоб впливати на вибір, а не на обсяги міграції. Іншими словами, незважаючи на політичну риторику, зосереджену на обмеженні кількості мігрантів, що прибувають, справжньою метою більшості міграційних політик є збільшення можливостей держав контролювати, кому дозволено іммігрувати» (deNaas et al. 2018, p.365). Іншими словами, дослідники вказують на те, що основним критерієм відбору мігрантів у межах національних політик стали не національність та раса, а навички мігрантів та їхній соціальний статус.

Вагомим фактором реалізації міграційних прагнень, відповідно до можливостей, не залежно від типів міграційних процесів, є міграційна політика приймаючих країн. Водночас, простежується певний діалектичний зв'язок між міграційною політикою та громадською думкою країн Європи (Хом'як А., 2019).

Це твердження може бути релевантним для українських біженців, які після 22 лютого 2022 року були вимушені покинути Україну. Так, згідно з опитуванням Центру економічних стратегій, більшість українських біженців у країнах Європи мають вищу освіту і не працюють за фахом (Центр соціальних та економічних досліджень, 2023).

Однак цікавим моментом є те, що 33% українських біженців офіційно працевлаштовані, разом з тим лише 22% внутрішньо переміщених осіб після 24 лютого 2022 року (надалі ВПО) в Україні є офіційно працевлаштованими, згідно з даними УВКБ ООН (Центр соціальних та економічних досліджень, 2023). Незважаючи на таку відмінність, така значна кількість працевлаштованих українських біженців може свідчити про успішну інтеграційну політику країн прибуття. Водночас ця політика має свої відмінності в різних країнах.

Згідно з даними Європейської комісії, найбільшу кількість осіб, які скористалися тимчасовим захистом ЄС станом на 2023 рік, приймає Німеччина (1 175 695 осіб, що становить 28% від загальної кількості українських біженців), за нею йде Польща з 960 550 особами, що складає 23% від загальної кількості (European Commission, 2023). Водночас Польща є певним транзитним пунктом для мігрантів та шукачів притулку з різними міграційними прагненнями. Тому в цій статті особливу увагу приділено саме міграційній політиці Польщі.

Так, польські дослідники зазначають, що, на відміну від попередніх хвиль вимушеної міграції, українським біженцям майже одразу дозволили вийти на польський ринок праці. Особливостями працевлаштування біженців з України в Польщі є невідповідність наявності вищої освіти у більшості та працевлаштування на низькокваліфікованих посадах. На противагу цьому, автори наводять

приклад успішної міграційної політики Німеччини протягом 1990-х років для біженців із країн колишньої Югославії. Вона полягала в забезпеченні робочими місцями мігрантам відповідно до їх навичок та освіти, і в довгостроковій перспективі це мало позитивні наслідки для економічних взаємовідносин між Німеччиною та країнами колишньої Югославії після повернення мігрантів до цих країн. Водночас автори зазначають, що для Польщі цей сценарій малоімовірний, оскільки бракує державних програм розвитку мови та адаптації біженців до польського ринку праці (Gromadzki, J., & Lewandowski, P., 2022 p. 39).

Із цією думкою погоджуються й інші польські дослідники, які стверджують, що ключовим фактором інтеграції українських біженців у польське суспільство є їхня економічна інтеграція, яка станом на кінець 2022 року була успішною через недостатність на ринку праці низькокваліфікованих робітників. Проте на шляху інтеграції українців стоїть кілька перешкод, серед яких основними є проблеми з житлом, мовний бар'єр та догляд за дітьми (зважаючи на переважну кількість жінок з дітьми). Водночас у майбутньому прихильність поляків до українців може змінитись (Duszczuk, M., Górny, A et al, 2023).

Ще до повномасштабного вторгнення РФ, актуалізувалося питання "розтрати мізків" (brain waste), яке полягає в тому, що висококваліфіковані робітники з України працюють на низькокваліфікованих роботах у Польщі та країнах Європи. Це призводить до того, що мігранти втрачають свою кваліфікацію. Згідно з дослідженням, висококваліфікованих мігрантів у Польщі у 2021 році роботодавці та держава неналежним чином оцінюють кваліфікацію мігрантів з України (Kubiciel – Łodzińska et al., 2023). Дослідники підкреслюють, що при офіційній реєстрації мігрантів з України не реєструється кваліфікація та освіта, це призводить до того, що міграційна політика Польщі уніфікована та не враховує можливості українців при інтеграції цих мігрантів. Тож дослідники наголошують на вдосконаленні міграційної політики та інституційній підтримці щодо економічної інтеграції українських мігрантів із високою кваліфікацією та вищою освітою (Kubiciel – Łodzińska et al., 2023, p. 279).

Водночас із початком повномасштабного вторгнення в Україну уряд Польщі зняв бюрократичні обмеження для реєстрації та ведення бізнесу українцями, що є позитивним прикладом інтеграційної стратегії для українського бізнесу в Європі. Красномовними є дані щодо зареєстрованих українських підприємств у Польщі. За 2022-2023 роки в Польщі було зареєстровано 48 464 українських осіб-підприємців, із них за 2023 рік було зареєстровано 30 325 українських підприємств. За даними авторитетного польського видання Rzeczpospolita кількість реєстрацій українських підприємств становить 10% від усіх зареєстрованих підприємств за цей час (Українці coraz chętniej zakładają firmy w Polsce, 2023). Проте ці дані не показують на диференціацію підприємств нових та релокованих на територію Польщі. Водночас дослідники переміщеного українського бізнесу внаслідок військових дій стверджують, що в Україні «уряд продемонстрував проактивний підхід, швидко запустивши програму переселення, однак регіональні органи влади надали більш ефективні заходи допомоги» (Lavreniuk V., et al., 2023, p. 567). І внаслідок цього релокація за кордон для українського бізнесу є радикальною стратегією. Що є свідченням про запит на людський капітал з України на польському ринку праці

Так, після 24 лютого 2022 року польський уряд прийняв закон про допомогу громадянам України, згідно з яким громадяни України можуть перебувати в Польщі протягом 18 місяців з 24 лютого (з подальшим продовженням цього терміну) з гарантованим доступом до ринку праці. Крім того, згідно з цим законом громадяни України можуть здійснювати господарську діяльність на території Польщі на тих же принципах, що й громадяни Польщі, за умови отримання національного ідентифікаційного номера.

Дослідники з Польщі на невеликій вибірці українських мігрантів в Опольському воєводстві намагались порівняти соціально-демографічні характеристики та мотиви довоєнних мігрантів з України та біженців (Kubiciel-Łodzińska, S, et al., 2023). Отримані дані свідчать про те, що більшість українських мігрантів є економічно активними, займаючись переважно простою, низькокваліфікованою працею, незважаючи на те, що значна частина має кваліфікацію фахівців. Примітно, що біженці стикаються з серйозними мовними бар'єрами та бар'єрами на ринку праці, що призводить до "розтрати мізків", коли їхні компетенції залишаються невикористаними. Також висновки в цьому дослідженні підтверджують висновки інших дослідників, що різні групи українських мігрантів мають відмінні навички, причому довоєнні мігранти включали переважно працюючих чоловіків із різними професійними знаннями, тоді як більшість біженців представлені молодими освіченими жінками, часто в таких критичних секторах, як охорона здоров'я. Водночас дослідники наголошують на необхідності посилення регіонального рівня у підтримці інтеграції українських мігрантів. Примітним є те, що довоєнні мігранти потребують підтримки в легалізації місця проживання, тоді як біженці користуються програмами, орієнтованими на ринок праці, як-от професійне навчання та консультування з питань кар'єри (Kubiciel-Łodzińska, S, et al., 2023).

Насправді, думка про те, що міграційна політика в Польщі не повинна обмежуватись лише національним чи наднаціональним рівнем (ООН, директиви ЄС, МОМ), не є новою для польських

дослідників. Так, ще у 2008 році проаналізовано міграційну політику 4-х польських міст щодо мігрантів і дійшов висновків, що польські міста повинні формувати свої інтеграційні політики, які будуть більш актуальними щодо тих викликів, які постають перед польським суспільством, коли збільшуються міграційні потоки (Szpak 2019).

Арне Німан стверджує, що міграційну політику можна визначити як сукупність усіх формалізованих інструментів ЄС, що включає внутрішню міграційну політику, політику ЄС щодо трудової міграції для громадян третіх країн і політику щодо нелегальних мігрантів, як-от директива про повернення. Окрім формальної міграційної політики ЄС, автор виділяє ще міграційне управління, яке полягає в тому, що треті країни, реагуючи на політику ЄС, приймаючи її або всупереч їй, формують свою власну міграційну політику (Niemann A., Zaun N., 2023, p. 2975).

Водночас політика ЄС щодо міграції є диверсифікованою відповідно до країн походження мігрантів. Так Філіп Штуц зазначає, що ЄС прагне співпрацювати з третіми країнами, які є демократичними та економічно тісно переплетеними з ЄС і з тими країнами, які намагаються вступити до Європейського Союзу, і що насамперед ці фактори є основними каталізаторами відносин в управлінні міграційними потоками, а не кількість міграцій (Stutz 2023).

Гендерний аспект міграційних процесів. Дослідження гендерних політик європейських країн видається нам неповним без урахування гендерних аспектів міграційних процесів. Відповідно до оприлюднених Європейською Комісією у грудні 2023 року в Atlas of Migration даних, станом на серпень 2023 року, після початку російської агресії, майже 4,2 мільйона громадян України використали статус тимчасового захисту на території країн ЄС. Жінки становили 63% з цієї кількості, що складає 2,6 мільйона осіб. (European Commission, 2023).

Слід відмітити, що дослідження гендерних аспектів міграції (фемінізації міграційних потоків) були актуальними ще до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Josephine Andrews, Jakub Isanski, Marek Nowak, Victoriya Sereda, Alexandra Vacroux, Hanna Vakhitova відмічають, що жінки-біженки є одними з найбільш уразливих категорій мігрантів. Вони можуть бути жертвами насильства, іноді систематичного, включаючи зґвалтування та сімейне насильство, тому часто мігрують зі своїми дітьми. Через доволі низький статус жінок і дівчат у рідній країні, їм часто не вистачає матеріальних засобів для мандрівки, вони можуть недостатньо знати про свої права або не мати навичок для завершення необхідного бюрократичного процесу реєстрації в приймаючих країнах. Тому, напередодні повномасштабного вторгнення Росії в Україну, дослідження фемінізації міграційних потоків з різних країн (включно з Україною) були зосереджені, переважно, на змінах форм зайнятості та демографічних тенденціях в країнах прибуття. Пізніше фокус змістився на аналіз специфічного гендерного досвіду жінок-мігранток. Значна увага приділялась дослідженням ризиків торгівлі людьми, з яким стикалися ці жінки. Зважаючи на досвід українських біженок, на яких вплинуло повномасштабне вторгнення Росії в Україну, стає зрозуміло, що варто змінити концепцію дослідження фемінізації вимушеної міграції, щоб включити міграцію, спричинену колективними подіями, такими як війна та інші форми групового насильства. Вимушена міграція під час війни значно відрізняється від міграції, описаної в контексті індивідуальних або структурно-правових умов. У певному сенсі, самосвідомість вимушених мігрантів створює масовий ситуативний контекст, запускає соціальний процес, який змінює жінок (Andrews J., et al., 2023).

Повномасштабне вторгнення росії в Україну та, як наслідок, ускладнення перетину кордонів для чоловіків у зв'язку з мобілізаційними процесами, значною мірою вплинуло на посилення вимушеної міграції жінок. Часто жінки виявлялися не готовими до вимушеного переміщення, спричиненого військовими діями на території їхніх громад і погоджувалися на такі кроки під певним тиском чоловіків (синів). Наприклад, 72-річна жінка, яка приїхала до Німеччини, так описала те, що трапилося в її родині: «Він [мій син] приєднався до територіальної оборони. Він прийшов і сказав нам: «пакуйте речі і тікайте!» Я почала плакати. Куди? Ми з дочкою дуже не хотіли йти. Ми там нічого не знаємо (Andrews J., et al., 2023). Така неготовність, незнання законодавства та особливостей перебування у приймаючих країнах, значно ускладнила процес адаптації жінок-біженок.

Говорячи про адаптацію жінок-біженок як про соціокультурний процес, варто звернутися до ідей відомого дослідника Джона Беррі. Він говорить про два ключові виміри, за допомогою яких індивіди та групи сприймають, різною мірою, культуру приймаючого суспільства або зберігають свою оригінальну культуру (вимір 1) і взаємодіють із населенням приймаючої країни (вимір 2). Комбінація цих вимірів призводить до чотирьох різних стратегій акультурації: інтеграція (збереження самобутньої культури при прийнятті ключових аспектів приймаючої культури та взаємодії з приймаючим населенням); асиміляція (відмова від оригінальної культури, прийняття культури приймаючої сторони та взаємодія з населенням приймаючої країни); відокремлення (зберігати оригінальну культуру без прийняття культури приймаючої сторони та мало взаємодії з населенням приймаючої країни); та маргіналізація (відкидають як культуру, що приймає, так і власну культуру, та не взаємодіють із

населенням, що приймає). Це також взаємний процес, у якому приймаючі суспільства адаптуються до нових іммігрантів. На успішну адаптацію може вплинути багато речей, але важливим фактором є ставлення і установки членів приймаючого суспільства. Поведінка, що виникає внаслідок цих установок, наприклад, включення або виключення іммігрантів із повсякденного життя, відіграє велику роль у визначенні того, наскільки добре іммігрант або група адаптуються. (Berry, 2005). Як бачимо, однією з найпродуктивніших є стратегія інтеграції, яка не завжди може бути реалізована у контексті вимушеної міграції більшості українських жінок, оскільки існує мовний бар'єр, що унеможливлює ефективну взаємодію з приймаючим суспільством.

Хоча є й позитивні для нас наслідки фемінізації міграційних потоків, серед яких можна відмітити результати попередніх досліджень громадян по залученню та соціальній інтеграції біженців у Німеччині. Дослідження показують, що жінки-біженки, як правило, більше залучені до різноманітних видів діяльності, які пропонують приймаючі громади, включаючи дозвілля, уроки мови, уроки спорту та мистецтва, консультації з побутових питань.

Ця діяльність не лише допомагає їм легалізуватись та отримувати соціальні виплати швидше, але і сприяє створенню нових соціальних мереж і практиці формування нових зв'язків через неформальні взаємодії. Таким чином, фемінізація українського переміщення могла створити додатковий ґрунт для солідарності та взаємодії з приймаючими громадами. (Andrews J., et al., 2023).

Загалом, говорячи про гендерні аспекти міграційних процесів, дослідники відмічають внутрішню напругу, спричинену фактором наявності неповнолітніх дітей, які стають ключовими чинниками при виборі стратегій адаптації у приймаючій країні. Часто неможливість влаштувати дитину у дитячий садочок стає вагомим перешкодою для виходу на ринок праці та фундаментом для розуміння проблем, пов'язаних із підвищенням рівня конфліктогенів, що виникають у поведінці жінок-біженок з України. Такий контекст важливий для аналізу соціальних конфліктів у спільнотах, а також внутрішньо-особистісних проблем. Останні стають особливо гострими для жінок-біженок у процесі набуття нової ідентичності та зусиль збереження наявної, яка сформувалася історично. Це породжує широкий спектр питань щодо культурної, економічної та соціальної адаптації. Нашим співвітчизникам доводиться долати ці випробування неодноразово.

У такій ситуації у значній кількості біженок, що мають неповнолітніх дітей та літніх родичів, відбулося певне зміщення акцентів гендерних ролей, що проявилось у трансформації від "професійних" ролей, що дозволяли самореалізуватися у публічній сфері, до традиційної ролі "матері", замкненої на сімейній приватній сфері. Піклування про рідних, їх захист та безпека стали для них провідними причинами вимушеної міграції, тому біженки займають специфічну соціальну нішу у структурі міграційних процесів. Ця ніша обумовлює дещо різновекторні інтенції: з одного боку, біженки з України змушені пристосовуватися до нових умов перебування, здобувати нові навички та компетенції відповідно до викликів адаптації, що дадуть можливість будувати плани, нести відповідальність за дітей і літніх родичів, мати адекватну психоемоційну форму для оптимального функціонування у приймаючих суспільствах. З іншого боку, це супроводжується стресом через втрату звичних побутових та професійних зв'язків, а також соціального та культурного капіталу. Така ситуація спричиняє внутрішню напругу, яка неминуче впливає на успішність адаптації.

Висновки. У статті розглянуто міграційні процеси в контексті динаміки модерну та конфліктності, пов'язаної з міграційними політиками країн Європи. Було проаналізовано теоретичні підходи до вивчення міграції, зокрема теорію «притягнення і відштовхування» та концепцію «міграційних прагнень і можливостей». Остання видається більш релевантною для пояснення сучасних міграційних процесів, у тому числі вимушеної міграції українців після повномасштабного вторгнення Росії.

Аналізуючи міграційну політику країн Європи та акцентуючи увагу на досвіді Польщі, можна зробити висновки, що політика, яка спирається на засади концептуального підходу прагнень і можливостей, позитивно впливає на ефективну інтеграцію біженців та мігрантів. На жаль, в Україні немає чіткої стратегії повернення українських мігрантів з-за кордону, яка би врахувала можливості та прагнення самих мігрантів в Україні відповідно до їх соціального та символічного капіталів. І зважаючи на війну в Україні, кількість біженців з України тільки зростає. Тому наша розвідка є внеском до дискусії щодо цієї критично важливої теми.

Однак тема формування української міграційної політики щодо власного населення потребує окремого огляду. Вочевидь, так політика повинна формуватися на основі результатів досліджень.

Було проведено критичний огляд вибіркової літератури про біженців з України до країн ЄС, що ґрунтується на теоріях типу «push-pull», які на погляд авторів не є релевантними для такого феномену.

Окремо було приділено увагу методологічному концепту міграційних прагнень та здібностей, який є релевантним для пояснення міграційних процесів з України до країн Європи, включаючи трудову міграцію та вимушену міграцію.

На прикладі Польщі показано, що міграційна політика цієї країни та Європи загалом щодо українських біженців має певні недоліки, зокрема відсутність належних програм інтеграції, мовний бар'єр,

проблеми з працевлаштуванням за фахом. Це призводить до «розтрати мізків» серед висококваліфікованих українських мігрантів.

У дослідженні підкреслюється вплив міграційної політики та міграційного управління на міграційні прагнення та здібності мігрантів. Саме така політика відповідала би нормативному уявленню про модерн та врегулювання його конфліктів. Зокрема підкреслюється, що управління міграційними процесами в країнах Європи не обмежується лише загальноєвропейською міграційною політикою, але і доповнюється окремими управлінськими рішеннями щодо мігрантів у контексті нових викликів на рівні окремих польських міст та громад.

Акцентовано увагу на гендерному аспекті міграційних процесів, оскільки внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну з'явилися передумови для появи в європейських країнах великої кількості вимушених мігранток з неповнолітніми дітьми. Це, своєю чергою, вплинуло на їх вибір стратегій інтеграції та на трансформацію гендерних ролей біженок.

Аналіз міграційних процесів у теоретичних рамках підходу можливостей та прагнень, який дозволяє враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні причини, має значний евристичний потенціал у контексті досліджень феномену біженства, спричиненого повномасштабним вторгненням Росії в Україну, а ширше – є внеском про дебати про дієздатну державу та її спроможність формулювати й втілювати ефективну політику модернізації, політику, одним із ключових завдань якої є врегулювання конфліктів, що гуртуються у контексті модерну.

Khomiak A., Fedorchenko-Kutuiev P., Kolomiets T. Ukrainian labor migrants and refugees in European countries: conflicting nature of migration policies in modern societies

This paper critically examines and evaluates theoretical approaches to the internal conflict phenomenon of migration in the context of modern dynamics.

The paper is devoted to the study of contemporary migration processes between Ukraine and European countries in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine. The authors analyze theoretical approaches to the study of migration. In particular, based on an analysis of the literature, it was shown that simplified concepts, such as the "push and pull" theory, are not relevant for studying the migration of Ukrainians in European countries. Instead, the authors emphasize the need to apply new models, in particular, the theory of "migration aspirations and capabilities." The article considers the conflicting ideological approaches to the formation of migration policies of European countries, in particular the concepts of multiculturalism and assimilation.

Particular attention is paid to the specifics of Poland's migration policy as one of the main recipient countries for Ukrainian migrants and refugees. The successes and gaps in Poland's integration strategies are analyzed, in particular the problem of "brain drain" of highly qualified workers from Ukraine. The need for a differentiated approach to different groups of migrants and the involvement of regional authorities in the development of migration policy is emphasized.

The paper also highlights the gender aspect of migration processes, focusing on the specific challenges faced by women refugees from Ukraine. Issues of adaptation, preservation of cultural identity and overcoming internal conflicts in the new environment are considered. The importance of taking into account the factor of having minor children and elderly relatives in the process of integrating women refugees is emphasized.

Overall, the article demonstrates a comprehensive approach to the study of migration processes, combining theoretical analysis, empirical data and gender studies. The authors attempt to expand the theoretical and methodological apparatus of migration research in the context of improving the understanding of the dynamics of modernity and its conflicts.

Key words: modernity, modernization, state, conflicts, refugees, EU migration policy, migration management, migration aspirations, migration capabilities, gender aspect of migration, conflicting migration policies, Ukrainian migrants, integration of migrants.

Література:

1. Fedorchenko-Kutuiev P., Kiryukhin D. The Crisis of Democracy: Theoretical and Practical Issues In the Times of Systemic Anthagomism. Introduction. Ideology and Politics Journal. 2023. № 1(23). P. 148–171, p. 4–9.
2. Fedorchenko-Kutuiev P., Pygolenko I., Khomiak A. Ukrainian State Between the Imperatives of Democracy and Post-War Modernization. Ideology and Politics Journal. 2023. № 1(23). P. 148–171.

3. Кутуєв (Федорченко-Кутуєв) П. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології. Херсон : Гельветика, 2016. 320 с.
4. Obywatele Ukrainy w Polsce – raport / Urząd do Spraw Cudzoziemców. Warszawa, 2021. URL: <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--raport> (дата звернення: 10.05.2024).
5. Urbański M. Comparing Push and Pull Factors Affecting Migration. *Economies*. 2022. Vol. 10, № 1. P. 21.
6. Boswell Chr. Combining Economics and Sociology in Migration Theory. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2008. Vol. 34, № 4. P. 549–566.
7. Кравченко І. С. Ринок праці Польщі та України під впливом нової міграційної хвилі. Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. 2022. Вип. 2(45). С. 135–146.
8. Abdelaaty L., Steele L. G. Explaining Attitudes Toward Refugees and Immigrants in Europe. *Political Studies*. 2022. Vol. 70, № 1. P. 110–130. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032321720950217>
9. Лібанова Є. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Демографія та соціальна економіка. 2022. № 2(48). С. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
10. Jurić T. Big (Crisis) Data in Refugee and Migration Studies – Case Study of Ukrainian Refugees. *Comparative Southeast European Studies*. 2022. Vol. 70, № 3. P. 540–553. DOI: <https://doi.org/10.1515/soeu-2022-0048>
11. Scholten P. Research-Policy Relations and Migration Studies. IMISCOE Research Series. 2018. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-76861-8_16
12. Maude U. Determinants of Migration in Receiving and Sending Countries Perspectives. *European Journal of Migration, Diaspora and Remittances*. 2018. Vol. 18, № 3. P. 170–191.
13. de Haas H. The Determinants of International Migration. IMI Working Paper Series. Oxford : International Migration Institute, University of Oxford, 2011.
14. Revisiting aspiration and ability in international migration / J. Carling, K. Schewel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2018. Vol. 44, № 6. P. 945–963. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384146>
15. Migration aspirations and migration cultures: A case study of Ukrainian migration towards the European Union / C. Van Mol et al. *Population, Space and Place*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1002/psp.2131>
16. Brzozowska A. 'All is not yet lost here.' the role of aspirations and capabilities in migration projects of Ukrainian migrants in Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2157804>
17. Хом'як А. Інтеграція мігрантів у європейські суспільства: інтеграційна політика та громадська думка. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3(43). С. 139–146.
18. Carling J. Migration in the age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflections and Cape Verdean Experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2002. Vol. 28, № 1. P. 5–42. DOI: <https://doi.org/10.1080/13691830120103912>
19. Atkins J. "Strangers in their own Country": Epideictic Rhetoric and Communal Definition in Enoch Powell's 'Rivers of Blood' Speech. *The Political Quarterly*. 2018. Vol. 8, № 3. P. 362–369.
20. De Haas H., Natter K., Vezzoli S. Growing Restrictiveness or Changing Selection? The Nature and Evolution of Migration Policies. *International Migration Review*. 2018. Vol. 52, № 2. P. 324–367.
21. Gromadzki J., Lewandowski P. Refugees from Ukraine on the Polish labour market. *Social Insurance. Theory and Practice*. 2022. № 155(4). P. 29–40. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.2353>
22. Duszczak M., Górny A., Kaczmarczyk P., Kubisiak A. War refugees from Ukraine in Poland – one year after the Russian aggression. Socioeconomic consequences and challenges. *Regional Science Policy & Practice*. 2023. Vol. 15, № 1. P. 181–199. DOI: <https://doi.org/10.1111/rsp3.12642>
23. Ukraińcy coraz chętniej zakładają firmy w Polsce. *Rzeczpospolita*. URL: <https://www.rp.pl/biznes/art39740191-ukraincy-coraz-chetniej-zakladaja-firmy-w-polsce> (дата звернення: 10.05.2024).
24. Kubiciel-Lodzińska S., Solga B. The Challenges of Integrating Ukrainian Economic Migrants and Refugees in Poland. *Intereconomics*. 2023. № 58(6). P. 326–332.
25. Szpak A. How to deal with migrants and the State's backlash – Polish cities' experience. *European Planning Studies*. 2019. Vol. 27, № 6. P. 1135–1155.
26. Kubiciel-Lodzińska S. et al. Escaping brain waste. Work experience and qualifications of highly skilled Ukrainians in Poland. *Organization and Management*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2023.170.16>
27. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? / Центр соціальних та економічних досліджень. Київ, 2023. 21 березня. URL: <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/> (дата звернення: 30.03.2023).
28. Selected stories from the Atlas of Migration: Eastern Partnership / European Commission. URL: https://migration-demography-tools.jrc.ec.europa.eu/atlas-migration/AoM_stories/AoM_SOL?selection=EU27_2020#SOL_01 (дата звернення: 10.05.2024).

29. Lavreniuk V. et al. Government response on russian war in Ukraine: Relocating business. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Vol. 21, № 4. P. 556–576. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(4\).2023.42](https://doi.org/10.21511/ppm.21(4).2023.42)
30. Waters M., Jimenez T. Assessing immigrant assimilation: New empirical and theoretical challenges. *Annual Review of Sociology*. 2005. Vol. 31. P. 105–125.
31. Andrews J. et al. Feminized forced migration: Ukrainian war refugees. *Women's Studies International Forum*. 2023. Vol. 99. P. 102756.
32. Leffel L. France's assimilation challenge. *Time*. 2016. 11 April. URL: <https://time.com/4119946/frances-assimilation-challenge/> (дата звернення: 10.05.2024).
33. Hollifield J., Martin P., Orrenius P. The French government revives assimilation policy. *Migration Policy Institute*. 2014. 24 June. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/french-government-revives-assimilation-policy> (дата звернення: 10.05.2024).

References:

1. Fedorchenko-Kutuev, Pavlo & Kiryukhin, Denys The Crisis of Democracy: Theoretical and Practical Issues In the Times of Systemic Anthagomism. Introduction. *Ideology and Politics Journal*. 2023. 1(23). P. 148-171, p. 4–9.
2. Fedorchenko-Kutuev, P., Pygolenko, I., Khomiak, A. Ukrainian State Between the Imperatives of Democracy and Post-War Modernization. *Ideology and Politics Journal*. 2023. 1(23). p. 148–171.
3. Kutuyev (Fedorchenko-Kutuyev), Pavlo (2016). *Transformatsiyi modernu: instytutsiyi, ideyi, ideolohiyi* [Transformations of Modernity: Institutions, Ideas, Ideologies]. Kherson: Hel'vetyka.
4. Urząd do Spraw Cudzoziemców (2021) *Obywatele Ukrainy w Polsce – raport*. <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--raport>
5. Urbański M. Comparing Push and Pull Factors Affecting Migration. *Economies*. 2022; 10(1):21.
6. Boswell Chr. (2008) Combining Economics and Sociology in Migration Theory, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34:4, 549-566
7. Kravchenko I.S (2022). Rynok pratsi Pol'shchi ta Ukrayiny pid vplyvom novoyi mihratsynoyi khvyli. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky. Zbirnyk naukovykh prats'*, 2(45), 135-146
8. Abdelaaty, L., & Steele, L. G. (2022). Explaining Attitudes Toward Refugees and Immigrants in Europe. *Political Studies*, 70(1), 110-130. <https://doi.org/10.1177/0032321720950217>
9. Libanova, Ye. M., Poznyak, O. V., & Tsymbal, O. I. (2022). *Masshtaby ta naslidky vymushenoyi mihratsiyi naselennya Ukrayiny vnaslidok zbroynoyi ahresiyi Rosiys'koyi Federatsiyi*. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika* [The scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine due to armed aggression of the Russian Federation] – *Demography and Social Economy*, 2(48), 37–57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
10. Jurić, T. (2022). Big (Crisis) Data in Refugee and Migration Studies – Case Study of Ukrainian Refugees. *Comparative Southeast European Studies*, 70(3), 540-553. <https://doi.org/10.1515/soeu-2022-0048>
11. Scholten, P. (2018). *Research-Policy Relations and Migration Studies*. IMISCOE Research Series. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76861-8_16
12. Maude U. (2018). Determinants of Migration in Receiving and Sending Countries Perspectives. *European Journal Of Migration, Diaspora and Remittances*, 18(3), 170–191.
13. de Haas H. (2011). *The Determinants of International Migration*. IMI Working Paper Series. Oxford, UK: International Migration Institute, University of Oxford.
14. de Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(8). <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
15. Carling, J., and K. Schewel. 2018. "Revisiting Aspiration and Ability in International Migration." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (6): 945–963. doi:10.1080/1369183X.2017.1384146
16. Van Mol, C., E. Snel, K. Hemmerchts, and C. Timmerman. 2018. "Migration Aspirations and Migration Cultures: A Case Study of Ukrainian Migration Towards the European Union." *Population, Space and Place*, doi:10.1002/psp.2131
17. Brzozowska, A. (2022). 'All is not yet lost here.' the role of aspirations and capabilities in migration projects of Ukrainian migrants in Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies* (Published online: 14 Dec 2022). <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2157804>
18. Khomiak A. (2019). *Intehratsiya mihrantiv u yevropeys'ki suspil'stva: intehratsiyina polityka ta hromads'ka dumka* [Integration of migrants into European societies: integration policy and public opinion]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo*, 3 (43), 139-146.
19. Carling, J. 2002. "Migration in the age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflections and Cape Verdean Experiences." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28 (1): 5–42. doi: 10.1080/13691830120103912

20. Atkins, J.(2018). "Strangers in their own Country":EpideicticRhetoric and Communal Definition in EnochPowell's'Rivers of Blood'Speech. The Political Quarterly 8(3), 362–369.
21. de Haas, H., Natter, K., & Vezzoli, S. (2018). Growing Restrictiveness or Changing Selection? The Nature and Evolution of Migration Policies1. International Migration Review, 52(2), 324–367.
22. Gromadzki, J., & Lewandowski, P. (2022). Refugees from Ukraine on the Polish labour market. Social Insurance. Theory and Practice, 155(4), 29–40. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.2353>.
23. Duszczyk, M., Górny, A., Kaczmarczyk, P., & Kubisiak, A. (2023). War refugees from Ukraine in Poland – one year after the Russian aggression. Socioeconomic consequences and challenges. Regional Science Policy & Practice, 15(1), 181–199. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12642>
24. Kubiciel-Lodzińska, S., & Solga, B. (2023). The Challenges of Integrating Ukrainian Economic Migrants and Refugees in Poland. Intereconomics, 58(6), 326–332.
25. Agnieszka Szpak (2019) How to deal with migrants and the State's backlash – Polish cities' experience, European Planning Studies, 27:6,
26. Kubiciel-Lodzińska, Sabina & Maj, Jolanta & Widera, Katarzyna & Bebenek, Piotr & Ruszczak, Bogdan & Sokołowska, Marta. (2023). Escaping brain waste. Work experience and qualifications of highly skilled Ukrainians in Poland. Organization and Management. 2023. 10.29119/1641-3466.2023.170.16.
27. CES. (2023). Bizhentsi z Ukrayiny: khto vony, skil'ky yikh ta yak yikh povernuty? [Refugees from Ukraine: who are they, how many are there, and how to return them?] CES, 21 bereznaya, <https://ces.org.ua/who-are-ukrainian-refugee-research/> (data zvernennya: 30 bereznaya 2023).European Commission. (2023).
28. Selected stories from the Atlas of Migration: Eastern Partnership. Retrieved from https://migration-demography-tools.jrc.ec.europa.eu/atlas-migration/AoM_stories/AoM_SOL?selection=EU27_2020#SOL_01
29. Vladyslav Lavreniuk, Yevheniia Polishchuk, Anna Kornyliuk, Vladyslav Horbov and Alla Ivashchenko (2023). Government response on russian war in Ukraine: Relocating business. Problems and Perspectives in Management, 21(4), 556-576. doi:10.21511/ppm.21(4).2023.42
30. Waters M., and Jimenez T. (2005). Assessing immigrant assimilation: New empirical and theoretical challenges. Annual Review of Sociology 31: 105–125.
31. Andrews, J., Isański, J., Nowak, M., Sereda, V., Vacroux, A., & Vakhitova, H. (2023). Feminized forced migration: Ukrainian war refugees. Women's Studies International Forum, 99, 102756.
32. Leffel, L. (2016, April 11). France's assimilation challenge. Time. <https://time.com/4119946/frances-assimilation-challenge/>
33. Hollifield, J., Martin, P., & Orrenius, P. (2014, June 24). The French government revives assimilation policy. Migration Policy Institute.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024

Стаття рекомендована до друку 15.05.2024

УДК 355.359+358

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1\(61\).306746](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1(61).306746)

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ОСВІТА: ЄВРОАТЛАНТИЧНІ ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Ананьїн В. О.,

*доктор філософських наук, професор,
професор Спеціальної кафедри
Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-4786-0011*

Уваркіна О. В.,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач Спеціальної кафедри
Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0001-9053-2016
uvarkinaev@gmail.com*

У статті проведений системний аналіз політичних векторів держави у питаннях військової освіти. Визначення стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та організації Північноатлантичного договору стало пріоритетним завданням сектору безпеки і оборони у сфері військової освіти. Доведено, що діяльність системи військової освіти регулюється як нормативними документами, на основі яких безпосередньо функціонує система військової освіти, так і нормативно-правовими документами, які стосуються системи вищої освіти взагалі. Систематизовано зміни у законодавстві та нормативно-правовому полі вищої освіти. Зазначені основні державні документи, що сприяють імплементації кращого досвіду країн-партнерів НАТО у підготовку сучасного українського військовослужбовця.

З'ясовані основні завдання Стратегії розвитку вищої освіти в Україні, відповідно Цілей Сталого розвитку ООН, на активізацію співпраці України та Європейського Союзу у сфері вищої освіти, які необхідні для реформування та модернізації системи вищої освіти, сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу, покращення якості та підвищення важливості вищої освіти, поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти, активізації мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників.

Проаналізовані основні положення Політики Міністерства оборони України у сфері військової освіти та Концепції трансформації військової освіти України, які фокусують свої завдання на професіоналізації військової освіти, на організації безперервного професійного розвитку, систематичному вивченні тенденцій національної та міжнародної безпеки, а також зміни принципів та методів ведення збройної боротьби в умовах інтеграції до євроатлантичного безпекового простору. Визначена значна роль програми НАТО DEEP-Ukraine у процесі оновлення та оптимізації навчальних програм вітчизняних військових вишів.

Ключові слова: стратегія вищої освіти, система військової освіти, євроатлантична трансформація.

Постановка проблеми дослідження. Незмінний політичний курс України на євроатлантичну інтеграцію актуалізує питання зламу традиційної матриці підготовки вітчизняного військовослужбовця

та визначення чіткого вектору трансформації системи військової освіти за кращими стандартами країн-партнерів НАТО. Російська збройна агресія проти держави та народу України найсильніше впливає на експоненційні зміни у законодавстві про вищу освіту та нове нормативно-правове поле системи військової освіти. Систематизація основних євроатлантичних векторів трансформації є необхідним кроком для забезпечення контекстуальності інтеграційної політики держави у сфері військової освіти та науковим інструментарієм повноцінного освітнього дискурсу і системної рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Превентивна політика держави у сфері військової освіти активно досліджується на теренах українського наукового простору. Сучасна архітектура наукових досліджень у сфері безпеки та оборони має ознаки як рудиментарних соціологічних рефлексій російсько-української війни (Т. Лапан, О. Химович, Н. Чершиш), так і концептуально обґрунтованих теорій і практик трансформації військової освіти (Д. Вітер, Ю.Гикало, В. Міроненко, В. Оліферук, І. Руснак, Ю.Черних та ін.). Аналіз останніх досліджень показав, що дискусійний горизонт проблем підвищення якості підготовки військових фахівців в умовах євроатлантичної інтеграції зазначається у працях Н. Вавілової, Н. Волошиної, А. Гангала, О. Гегечкорії, А. Дерев'янчука, М. Кітторова, О. Мітягіна, О. Пучкова, В. Рохманова, О. Сирського Н. Федотової, І. Чистякової, Д. Чопи, Н. Шабатіної, Ю. Щавінського та інших. Серед зарубіжних публікацій слід відмітити змістовні праці сучасних експертів з питань ведення сучасної війни Сейла Тімоті Ендрюса (Sayle Timothy Andrews), Пола Шаре (Poul Scharre) та Герберта Макмастера (H. R. McMaster), які присвячені аналізу заснування, історії, структури та новітньої політики Організації Північноатлантичного договору, її взаємодії та партнерства в умовах російської агресії.

Однак актуалізація проблем трансформації української військової освіти до стандартів НАТО потребує сумлінної систематизації концептуального каркасу різноманітних питань військової освіти та визначення основних інтеграційних векторів інтенційного розвитку системи.

Метою статті є визначення основних векторів трансформації української військової освіти до стандартів НАТО.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах новацій і рудиментів сучасне суспільно-політичне життя України поступово, але системно, рухається у фарватері вимог та рекомендацій ЄС та дотримується євроатлантичного інтеграційного вектору трансформацій у всіх сферах, і зокрема, у сфері військової освіти.

Відомо, що система військової освіти як складова частина національної системи освіти функціонує відповідно до притаманних їй законів, закономірностей і принципів. Її діяльність регулюється як нормативними документами, на основі яких безпосередньо функціонує система військової освіти, так і нормативно-правовими документами, які стосуються системи вищої освіти взагалі (Уваркіна, 2022, с. 8).

Конституційно затверджена незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, завперш вплинула на необхідність внесення змін до державних документів про вищу освіту в Україні. Так, зокрема, у Законі України «Про вищу освіту» (2014) у Розділі I, статті 1 було подано нову редакцію визначення термінів «вищий військовий заклад освіти» та «заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання». Статтю 13 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016) було доповнено положеннями про встановлення особливих вимог у сфері управління відповідних наукових установ, вищих військових навчальних закладів, закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти. А у зв'язку зі змінами до статті 21 Закону України «Про освіту» (2017), з'явився новий термін «професійна військова освіта», зміст якого визначений як «спеціалізована освіта військового спрямування, яка здобувається за освітніми програмами на відповідних рівнях військової освіти з метою вдосконалення професійного рівня військового фахівця та набуття фахових компетентностей, що забезпечують виконання службових (бойових) функцій». Відповідно професійна військова освіта тепер належить до структури військової освіти, елементи якої зазначені у статті 21, част. 4. (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки», 2021; Уваркіна, 2022, с. 9).

Значною подією в українському освітньому просторі та основним нормативно-правовим документом, який визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства стала Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (далі – Стратегія), схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286 (Стратегія, 2022).

Слід зазначити, що, впереваж, основоположні принципи Стратегії спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722, зокрема Цілі сталого розвитку 4 щодо «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх» (Про цілі сталого розвитку України, 2019), що посилює прагнення України стати рівноправним членом європейської спільноти у найближче десятиліття.

Також у Стратегії закріплений «курс на активізацію співпраці України та Європейського Союзу у сфері вищої освіти, зокрема щодо:

- реформування та модернізації системи вищої освіти;
- сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу;
- покращення якості та підвищення важливості вищої освіти;
- поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти;
- розширення можливостей закладів вищої освіти;
- активізації мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників» (Стратегія, 2022).

Завдяки внесенню змін щодо військової освіти та науки до деяких законів України, стало можливим впровадження Політики Міністерства оборони України у сфері військової освіти (далі – Політика), яка зафіксувала стратегічний курс української військової освіти на інтеграцію в євроатлантичний безпековий простір та набуття членства в НАТО (Політика, 2021). Почався активний етап реконструкції традиційної матриці системи військової освіти у бік стандартів НАТО.

У змісті Політики зазначена її основна місія – «розвиток військової освіти, яка б створювала можливості для формування творчо мислячих військових фахівців, що володіють навичками ведення бойових дій (операцій), практичного та етичного застосування підрозділів, військових частин та угруповань військ Збройних сил України та інших складових сил оборони, здатних ефективно виконувати службові обов'язки за посадовим призначенням під час проведення спільних операцій в сучасних умовах» (Політика, 2021).

Враховуючи необхідність забезпечення сил оборони держави «вмотивованим, професійним і освіченим особовим складом», Політика має сформувати єдині погляди щодо розвитку військової освіти для «регулювання процесів, цілей та її спроможностей». Також Політика підтверджує інтеграцію військової освіти «до державної системи освіти, яка функціонує на засадах єдиної законодавчої та нормативно-правової бази». Водночас у змісті Політики зазначені основні проблеми у сфері військової освіти, які треба розв'язати через «оновлення, застосування нових підходів до формування її структури та змісту». У змісті Політики чітко визначено, що професіоналізм, лідерство, інтелектуальний розвиток, загальна та військово-професійна культура, іншомовна компетентність є основними завданнями в підготовці сучасного військового фахівця на основі застосування нових форм і методів кращих вітчизняних та закордонних практик. Також Політика звертає увагу на питання професіоналізації військової освіти, яка «передбачає побудову сучасної моделі професійної військової освіти», що забезпечить «підготовку військових фахівців на основі їх безперервного професійного розвитку», врахує «загальні тенденції розвитку національної та міжнародної безпеки, зміни принципів та методів ведення збройної боротьби», а також «нові вимоги до якості військової освіти» в умовах інтеграції до євроатлантичного безпекового простору (Політика, 2021; Уваркіна, 2022).

Слід зазначити, що обґрунтуванню основних положень Політики передувала величезна наукова праця українських науковців, які системно вивчали зарубіжний досвід та реальні потреби нормативно-правового регулювання процесів розвитку системи військової освіти. Була сформульована нова Концепція трансформації системи військової освіти, яка була затверджена в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 286. (Концепція, 2022).

Імплементацию завдань нового концептуального каркасу трансформації системи військової освіти доручено Міністерству оборони України, з залученням спроможностей Збройних Сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Служби безпеки, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, розвідувальних органів з можливостями інших складових сектору безпеки і оборони України.

Трансформація військової освіти, відповідно до Концепції, передбачає:

- «запровадження спільної підготовки Збройних Сил України з іншими складовими сил оборони за єдиним замислом і планом та під єдиним керівництвом;
- створення єдиної та інтегрованої системи військової освіти для підготовки особового складу сил оборони на основі курсів професійної військової освіти L1-L5. Саме в системі професійної військової освіти буде створено умови для навчання військовослужбовців держав-членів НАТО і ЄС та інших країн;
- централізовану підготовку особового складу сил оборони оперативного та стратегічного рівнів;
- підготовку особового складу сил оборони тактичного рівня за єдиними освітніми програмами;
- реалізацію принципу «Освіта впродовж військової кар'єри»;
- якість військової освіти, яка відповідає вимогам стандарту НАТО BiSCD 075-007 «Освіта і підготовка»;
- створення передумов для взаємовизнання сертифікатів, отриманих у військових навчальних закладах НАТО, держав-членів Альянсу та Україні» (Мірненко, 2023, с. 14).

Рефлексуючи з приводу цього аспекту, українські науковці (Н. Вавілова, Ю. Гикало, О. Митягін) ретельно вивчають організацію системи забезпечення якості професійної військової освіти в країнах-членах НАТО та досліджують стандарти НАТО, які вже запроваджені у функціональну діяльність Альянсу на основі кращих зразків військової освіти, і які є базовими орієнтирами для країн-претендентів на вступ до Організації Північноатлантичного договору (Вавілова, 2023, с. 28).

На основі цих стандартів у 2017 році Міністерством оборони України розроблений план «Розвитку системи військової освіти та підготовки військових фахівців», який складається з основних положень програми NATO DEEP (Defence Education Enhancement Program). Основна мета NATO DEEP є допомога країнам-партнерам у трансформації системи військової освіти і, впереваж, спрямування на оновлення та осучаснення програм кредитних модулів та методики викладання навчальних дисциплін у визначених вищих військових закладах освіти. Впровадження DEEP Ukraine у навчальний процес ВВНЗ програм підготовки майбутніх офіцерів на основі стандартів НАТО постійно поглиблюється й змінюється відповідно до нових політичних викликів і безпекових умов держави. (Ананьїн, 2019, с. 165).

Дослідники трансформації військової освіти (В. Мірненко, Д. Вітер, В. Оліферук) достатньо високо оцінюють позитивні результати програми NATO DEEP-Ukraine з удосконалення військової освіти. Вони зазначають, що у 2022 році в межах програми NATO DEEP-Ukraine реалізовано 100 заходів, у яких взяли участь 929 представників Збройних Сил України. Загалом з початку реалізації цієї програми проведено понад 800 заходів як в Україні, так і державах-членах Альянсу, за участі понад 10 тисяч військовослужбовців та науково-педагогічних працівників (Мірненко, 2023, с. 10).

Сьогодні серед основних напрямків діяльності у межах програми NATO DEEP для України можна зазначити: професійний розвиток науково-педагогічних працівників; удосконалення освітніх програм за стандартами НАТО; розвиток технологій дистанційного навчання та навчальних мереж; допомога в організації вивчення військовослужбовцями англійської мови; спільна робота експертів України та держав-членів НАТО щодо розвитку системи професійної військової освіти; проведення стажувань представників військових навчальних закладів України у військових навчальних закладах НАТО та держав-членів Альянсу; організація багаторівневої підготовки сержантів та старшин для потреб Збройних Сил України. (Мірненко, 2023, с. 11).

У цьому році НАТО буде відзначати 75 річницю створення Альянсу на саміті у Вашингтоні (Округ Колумбія). Затверджена на попередніх самітах багаторічна підтримка України для переходу військової освіти на стандарти НАТО, стане основою для перебудови сектору безпеки і оборони, а також для задоволення критичної потреби України в пальному, обладнанні для розмінування та медикаментів.

Сучасні дослідники історії НАТО, зрештою, зазначають, що НАТО «вціліла не тому, що альянс або союзники були в той, чи інший спосіб демократичними як у своєму членстві, так і в діях». Вони припускають, що трансатлантичні відносини тримаються так довго на «трансатлантичній еліті» чи «атлантичній політичній культурі», завдяки якій впливові посадовці з країн НАТО досягали «основного консенсусу щодо трансатлантичного співробітництва та потреби в західній єдності» (Історія НАТО, с. 12–13).

Розширення Північноатлантичного альянсу продовжується і маємо надію, що Україна стане її повноправним членом, бо за афоризмом Черчилля: «Гіршим, ніж воювати разом із союзниками, може бути тільки одне – воювати без союзників!». Щоб надати відсіч збройної агресії проти України треба активно трансформувати систему військової освіти, підготувати нову генерацію українських військових, які забезпечать нам реалізацію стратегічного курсу на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та організації Північноатлантичного договору.

Висновки. В умовах євроатлантичного вектору політики нашої держави відбуваються суттєві суспільно-політичні трансформації, які радикально змінюють систему вітчизняної військової освіти. Для забезпечення реалізації стратегічного курсу України до євроатлантичної інтеграції у сфері військової освіти, внесені суттєві зміни до законодавчої бази вищої освіти, які дозволили системі військової освіти, як складової національної системи освіти, впровадити нові нормативно-правові документи з реалізації Політики Міністерства оборони України у сфері військової освіти та затвердити Концепцію трансформації системи військової освіти. Доведено, що в умовах збройної агресії проти народу України та її демократичних основ НАТО продовжує політику підтримки трансформації вітчизняної військової освіти через програму NATO DEEP-Ukraine та імплементацію кращого світового досвіду у навчальний процес українських військових вишів.

Перспективним напрямком наукових досліджень вважаємо питання забезпечення національної системи стійкості, спрямованої на забезпечення здатності держави виявляти та оцінювати ризики національної безпеки, запобігати настанню кризових ситуацій у критичній інфраструктурі та мінімізувати їх негативні впливи.

Ananin V., Uvarkina O. Ukrainian military education: Euro-Atlantic vectors of transformation

The article provides a systematic analysis of the state's political vectors in the field of military education. Determining the strategic course of Ukraine towards full membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization has become a priority task for the security and defense sector in the field of military education. It is proved that the activities of the military education system are regulated both by the normative documents on the basis of which the military education system directly functions and by the normative legal documents relating to the higher education system in general. Changes in the legislation and regulatory framework of higher education are systematized. The main state documents that facilitate the implementation of the best practices of NATO partner countries in the training of modern Ukrainian military personnel are identified.

The main tasks of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine, in accordance with the UN Sustainable Development Goals, to intensify cooperation between Ukraine and the European Union in the field of higher education, which are necessary for reforming and modernizing the higher education system, promoting convergence in higher education within the framework of the Bologna Process, improving the quality and increasing the importance of higher education, deepening cooperation between higher education institutions, and enhancing the mobility of students, researchers, research and teaching staff are identified.

The main provisions of the Policy of the Ministry of Defense of Ukraine in the field of military education and the Concept of Transformation of Military Education of Ukraine, which focus on the professionalization of military education, organization of continuous professional development, systematic study of national and international security trends, as well as changes in the principles and methods of armed struggle in the context of integration into the Euro-Atlantic security space, are analyzed. The significant role of the NATO DEEP-Ukraine program in the process of updating and optimizing the curricula of domestic military universities is determined.

Key words: higher education strategy, military education system, Euro-Atlantic transformation.

Література:

1. Уваркіна О. Військова освіта: рефлексія сучасних мейнстримів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки)*. 2022. Випуск № 1 (70). С. 7–17. doi.org/10.28925/1609-8595.2022.1.1
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки : Закон України від 17 грудня 2017 року № 1986-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1986-20#Text>
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
4. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
5. Політика Міністерства оборони України у сфері військової освіти. URL: https://www.mil.gov.ua/content/education/politika_mou_osvita.pdf
6. Концепція трансформації системи військової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text>
7. Мірненко В., Вітер Д., Оліферук В. Трансформація системи військової освіти: основні тенденції та перспективи. *Військова освіта*. 2023. № 2(48). С. 9–17. doi.org/10.33099/2617-1775/2023-02/9-17.
8. Вавілова Н. Стандарти якості професійної військової освіти в закладах військової освіти НАТО. *Військова освіта*. 2023. № 1(47). С. 28–34. doi.org/10.33099/2617-1775/2023-01/28-34.
9. Ананьїн В.А., Пучков О.О., Уваркіна О.В. Актуальні проблеми військової освіти в умовах політичного сьогодення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: 3б. наук. праць*. 2019. № 3(43). С. 163–168. doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3(43).198126.
10. Сейл Тімоті Ендрюс. Міцний альянс: Історія НАТО й глобального післявоєнного порядку/ пер. з англ.. М.Хандога. Харків: ВД «Фабула», 2023. 368 с.

References:

1. Uvarkina O. (2022) Viiskova osvita: refleksiia suchasnykh meistrymiv [Military education: reflection of modern mainstreams]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka (seriia: pedahohichni nauky)*. Vypusk № 1(70). S. 7–17. doi.org/10.28925/1609-8595.2022.1.1 [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo viiskovoi osvity ta nauky [On making changes to some laws of Ukraine regarding military education and science]: Zakon Ukrainy vid 17 hrudnia 2017 roku № 1986-ІKh / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1986-20#Text/> [in Ukrainian].
3. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2023 roky. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2023.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text/> [in Ukrainian].
4. Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku. [On the goals of sustainable development of Ukraine for the period until 2030.]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 r. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text/> [in Ukrainian].
5. Polityka Ministerstva oborony Ukrainy u sferi viiskovoi osvity. [Policy of the Ministry of Defense of Ukraine in the field of military education.] URL: https://www.mil.gov.ua/content/education/politika_mou_osvita.pdf [in Ukrainian].
6. Kontseptsiiia transformatsii systemy viiskovoi osvity. [The concept of transformation of the military education system.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text/> [in Ukrainian].
7. Mirnenko V., Viter D., Oliferuk V. (2023) Transformatsiia systemy viiskovoi osvity: osnovni tendentsii ta perspektyvy. [Transformation of the military education system: main trends and perspectives.] *Viiskova osvita*. № 2(48). S. 9–17. doi.org/10.33099/2617-1775/2023-02/9-17 [in Ukrainian].
8. Vavilova N. (2023) Standarty yakosti profesiinoi viiskovoi osvity v zakladakh viiskovoi osvity NATO. [Quality standards of professional military education in NATO military education institutions.] *Viiskova osvita*. № 1(47). S. 28–34. doi.org/10.33099/2617-1775/2023-01/28-34 [in Ukrainian].
9. Ananin V.A., Puchkov O.O., Uvarkina O.V. (2019) Aktualni problemy viiskovoi osvity v umovakh politychnoho sohodennia. [Actual problems of military education in the conditions of the political present.] *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: Zb. nauk. prats.* 2019. № 3(43). S.163-168. doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3(43).198126 [in Ukrainian].
10. Seil Timoti Endrius (2023) Mitsnyi alians: Istoriia NATO y hlobalnoho pisliavoiennoho poriadku [Enduring Alliance: A History of NATO and the Postwar Global Order]/ per. z anhl. M.Khandoha. Kharkiv: VD «Fabula», 2023. 368 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.04.2024

Стаття рекомендована до друку 25.04.2024

ГЕОПОЛІТИКА ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ БЕЗПЕКИ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ

Сичова А. О.,

кандидат політичних наук,

докторантка кафедри політології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ORCID ID: 0000-0002-0273-8469

fampopprof@ukr.net

Стаття аналізує вплив російсько-української війни на глобальні енергетичні ринки як тригер до переосмислення загального контексту енергетичної безпеки. Грунтуючись на останніх наукових дослідженнях, авторка висновує перехід питань енергетичної безпеки від ізольованих питань на кшталт стабільності ланцюгів постачання до інтегрованого гео економічного підходу. У статті представлені чинники волатильності позицій національних суб'єктів щодо енергетичної безпеки залежно від структури енергетичного ринку, стану відносин між споживачами та виробниками, тенденцій попиту та пропозиції, технологічних змін, готовності до потенційних енергетичних криз у постачанні або цінових шоків. Окрема увага авторки сфокусована на взаємозв'язку між енергетичними ресурсами і військовим виміром, а саме: 1) мілітаризація енергетики як причини військових дій; 2) енергоресурси як другорядний елемент війни; 3) енергоприбутки як джерело фінансування збройних конфліктів. На тлі посилення стратегічної конкуренції більшість країн схиляються до альтернативних просторів вироблення спільних політичних рішень на кшталт концепції friend-shoring, що сигналізує про появу нової форми протекціонізму з геополітичних міркувань і формування потенційно вузьких місць у ланцюгах постачання. Проте транснаціональна енергетична платформа спроможна каталізувати синергетичний потенціал союзників, знизити безпекові ризики та мінімізувати збої у постачанні через політико-економічні впливи. Успіх від повноцінного запуску транснаціональної платформи з питань енергетичної безпеки залежатиме від стратегій привабливості для «ресурсних», але політично нейтральних країн; уніфікації стандартів виробництва між учасниками; ступеня, до якого вдасться зменшити вразливість ланцюга постачання від супротивників порівняно з додатковими витратами участі.

Ключові слова: енергетична безпека, транснаціональна платформа, мілітаризація, енергетичний ринок, енергетичні ресурси.

Постановка проблеми. Російська агресія проти України спричинила серйозні наслідки для глобальних енергетичних ринків, які, своєю чергою, призвели до каскадних впливів на світову економіку. Goldman Sachs заявив, що світова спільнота може зіштовхнутися з одним із «найбільших потрясінь у сфері енергопостачання за всю історію людства» (Goldman Sachs, 2022), тоді як інші фінансові установи та аналітики з енергетики, зокрема Rystad Energy, припускають найгірші сценарії підвищення цін до 200 доларів за барель (Rystad Energy, 2024). Ситуація в енергетичному секторі потребує серйозного перегляду як національних, так і глобальної політики енергетичної безпеки, через досягнення синергетичного ефекту шляхом спільних координаційних зусиль світової спільноти.

Незважаючи на дискусії щодо послаблення енергетичного впливу рф (Cesluk-Grajewski, 2022; European Commission, 2022), країни ЄС досі не змогли узгодити політику енергетичної безпеки та іноземних енергетичних стратегій. Хоча російсько-український газовий конфлікт 2006 і 2009 рр., а згодом анексія Криму та окупація частини східної України у 2014 р. сигналізували про центральну роль російсько-українських відносин у стабільності європейської енергетики.

План REPowerEU і політика Зовнішньої енергетичної залученості ЄС, які позиціонуються як «засоби перезавантаження та усунення структурних недоліків енергетичної дипломатії» (European Commission, 2022), не враховують, що саме гео економіка наразі формує енергетичні ринки, визначаючи візії енергетичної безпеки. Подальше перекроювання економічного та енергетичного просторів

спричинить кардинальний геополітичний дисбаланс сил, що має бути врахований і передбачений у майбутніх енергетичних стратегіях.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження з питань енергетичної політики пропонують широкий спектр визначень енергетичної безпеки з позиції глобальних масштабів енергетичних систем, економічних умов і національних політик. Останні роботи аналізують вплив зовнішніх факторів на рівень енергетичної безпеки, таких як зміна клімату (Siksnelyte-Butkiene, 2023), перебої в постачанні ресурсів (Mróz, 2022), невідповідні політичні дії (Rodríguez-Fernandez et al., 2020), відсутність вираженої структури та низька гнучкість енергетичного ринку (Colgan, 2017).

Низка науковців розробили сукупні показники квантифікації енергетичної безпеки на глобальному рівні (Fuentes et al., 2020), намагаючись розподілити їх за семантичними групами, керуючись принципом міждисциплінарності сприйняття енергетичного питання. Серед багатьох методологічних підходів можна виокремити наступні типи індикаторів енергетичної безпеки: 1) показники вразливості та 2) критерії результативності. Перший тип використовується для визначення потенційних слабких місць в енергетичній системі країни, які можуть призвести до збоїв у постачанні або до коливання цін. Другий тип фокусується на вимірюванні фактичної ефективності енергетичної системи країни з точки зору її спроможностей постачати надійну та доступну енергію своїм користувачам. Проте у цілому відсутні спроби комплексної перевірки концепцій енергетичної безпеки в контексті динамічно змінюваної реальності, технічного прогресу та нових геополітичних викликів.

Пул наукових публікацій щодо енергетичної безпеки ЄС дає підстави вважати, що їх переважна частина зосереджується на відносинах європейських країн з РФ, наслідках турбулентних українсько-російських відносин (Van de Graaf, 2017; Blondeel, 2022), а також обмеженнях і перспективах обраного зовнішньополітичного вектору, тоді як альтернативні сценарії енергетичного переходу із залученням потенціалу нових країн-експортерів користуються епізодичною увагою. Зокрема, праці, зосереджені на енергетичній дипломатії ЄС, стосувалися США або політичної нестабільності країн Близького Сходу (Fakir et al., 2023) та обмежених ринків Азії (Gong et al., 2021).

Ключові питання енергетичної безпеки ЄС також охоплювали потреби європейських країн диверсифікувати імпорту енергетичних ресурсів та якісно переосмислити політичні міркування в енергетичному секторі. Так, А. Герранц-Сюрралз (Herranz-Surrals, 2015) зазначив відсутність інституційного розвитку та неспроможність ЄС експортувати власні правила гри як причини неефективності зовнішньої енергетичної політики союзу. Інші чинники пов'язувалися з відсутністю спільного напрямку стратегій безпеки ЄС у сфері енергопостачання, неадекватними інвестиціями в інфраструктуру країн-виробників та ігноруванням ресурсної глобалізації африканського регіону.

Огляд численних конотацій енергетичної безпеки дозволяє зробити висновок про їх контекстуальний характер та зростання інтересу до питань екологічної стійкості, що обумовило появу тем відносно створення механізмів енергетичного менеджменту на національному та глобальному рівні. Група вчених сфокусувалась на концептуалізації енергетичних структур, враховуючи тенденцію поступового переходу від статичних до динамічних змін глобальної архітектури енергетичного сектору (Van de Graaf, 2017; Jonek-Kowalska, 2022). Кількість ідентифікованих інституцій коливається від 6 до 50.

Деякі з цих досліджень зосередились виключно на ринках нафти та газу (Mróz, 2022), інші – на відновлюваних джерелах енергії та низьковуглецевих технологіях (Al-Saidi, 2023). Низка публікацій орієнтувались виключно на міжурядові організації і саміти як інструменти управління, тоді як інші охопили міжнародні неурядові інституції, багатосторонні фінансові установи та гібридні структури, від транснаціональних мереж адвокації до квазірегуляторних приватних органів, глобальних політичних мереж і державно-приватного партнерства.

Значна кількість робіт пріоритизували ролі окремих інституцій в становленні глобального енергетичного правління. Так, Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), дочірню організацію ОЕСР, зазвичай вважають «найбільшою багатосторонньою енергетичною структурою» (Van de Graaf, 2017, с. 61), що пояснює зосередженість вчених на динаміці її функцій від 1970-х рр. до сьогодення.

Аналог МЕА, ОПЕК, був популяризований здебільшого в контексті моделювання поведінки як гравця із суттєвим впливом на ціноутворення нафтового ринку. Проте останні дослідження фактично нівелювали спроможності членів ОПЕК контролювати цінову політику, а переконання щодо його впливу підтримуються радше у статусі «раціоналізованого міфу».

Іншою ключовою інституцією, яку можна зустріти у контексті становлення глобального енергетичного правління, є МАГАТЕ, орієнтоване на просування безпечних, надійних і мирних ядерних технологій. Його діяльність охоплює три сфери: гарантії та перевірка (ядерні технології не використовуються у військових цілях); безпека та захист (від радіації); наука і технології (мобілізація ядерних технологій в мирних цілях). Інші міжнародні інституції, яким приділено певну увагу в контексті енергетичної безпеки, включають G8 та G20, IRENA, ООН, Міжнародний енергетичний форум (IEF),

Міжнародне партнерство з питань енергоефективності (ІРЕЕС), Договір до Енергетичної Хартії (ЕСТ), Договір про Енергетичне Співтовариство, банки розвитку та міжнародні фінансові установи.

Ґрунтуючись на огляді наукових досліджень і звітах інституцій, можемо резюмувати, що сучасне розуміння енергетичної безпеки відходить від дослідження ізольованих проблем, таких як питання забезпечення поставок нафти, безпека мереж передачі електроенергії тощо, на користь інтегрованого гео економічного підходу. **Метою статті** є пошук форм комплексного вирішення питань безпеки із врахуванням економічних факторів для просування національних інтересів і досягнення вигідних геополітичних результатів, з акцентуванням на екологічних, соціальних, мілітарних та економічних пріоритетах у формуванні енергетичного балансу.

Погляд на енергетичну безпеку залежить від позиції суб'єкта в ланцюжку енергопостачання. До прикладу, ключовими питаннями безпеки для країн-споживачів постають різноманітність поставок, доступ до енергетичних ресурсів (що передбачає конкуренцію з іншими споживачами), втримання стабільних цін на нафту, наявність резервів на випадок надзвичайних ситуацій та впровадження альтернативних джерел енергії.

Значну роль також відіграють регуляторні фактори, такі як законодавчі обмеження на розвідку екологічно чутливих територій, інвестиційні санкції, податкова політика країн-виробників, обмежена логістика, відсутність доступу до потужностей нафтопереробних заводів або сховищ, жорсткі специфікації нафтопродуктів і ринкові спекуляції. До цього варто додати наявність систематичних моделей зв'язку між політичними позиціями держав та їхньою внутрішньою енергетичною політикою та інфраструктурою. Зокрема, розмір і потужність галузей промисловості країн-членів ЄС пов'язані з фізичною структурою їхніх енергетичних систем і ухваленими політичними рішеннями. Наприклад, Данія, Німеччина, Ірландія, Португалія та Швеція, які почали реалізацію амбітних внутрішніх стратегій в галузі відновлюваних джерел енергії та енергоефективності, демонструють високий рівень підтримки нульової відмітки щодо викидів парникових газів. На додачу ці країни або повністю відмовилися від ядерної енергетики (Німеччина), або заборонили виробництво електроенергії на атомних станціях (Австрія, Данія, Ірландія, Люксембург і Португалія), або запровадили суворіші правила, що дозволяють поступову відмову від ядерної енергетики (Бельгія та Швеція).

Волатильності категорії енергетичної безпеки додає постійна зміна уявлень щодо її природи залежно від структури енергетичного ринку, стану відносин між споживачами та виробниками, тенденцій попиту та пропозиції, технологічних змін, готовності до потенційних енергетичних криз у постачанні або цінових шоків. Наприклад, на енергетичну політику держав-членів Вишеградської групи впливає висока частка вугілля та ядерної енергетики і низька частка відновлюваних джерел в їхньому енергетичному балансі. Тобто їхня енергетика залежить від імпорту нафти та газу, що заважає країнам встановити конкретні, обов'язкові та довгострокові внутрішні цілі щодо відновлюваних джерел енергії та енергоефективності до заміни традиційних енергоресурсів альтернативними.

Відповідно, держави Східного флангу ЄС надають пріоритет питанням диверсифікації поставок (наприклад, газу) і зниження залежності від РФ, тоді як країни Західної Європи фокусуються на кліматичних змінах і відновлювальних джерелах енергії. Війна в Україні, ймовірно, здатна об'єднати дві таргетовані групи, оскільки ринкова інтеграція слугує ключовим методом зменшення залежності від російських енергоресурсів, яка наразі постає геополітичним пріоритетом на шляху до підвищення стратегічної енергетичної автономії європейських країн.

Тенденції сучасної стратегічної конкуренції перетворили енергетику не лише на знаряддя війни (як у випадку нафтового ембарго 1973 р.), а зробили вразливість енергетичного сектору безпосередньою мішенню. Терористичні атаки (у тому числі кіберзагрози) спрямовані не лише на інфраструктурні елементи в ланцюгах постачання нафти та газу, такі як термінали, танкери чи магістральні трубопроводи, а й на установки в країнах-споживачах (генеруючі станції, енергетичні мережі, нафтопереробні заводи, тощо).

Можна виокремити наступні ключові взаємозв'язки між енергетичними ресурсами і військовим виміром:

1. Енергетичні ресурси як безпосередня причина бойових дій. Значна кількість нафтових і газових запасів на Близькому Сході призвела до загострення конкуренції між державами за доступ до цих ресурсів, а у випадку з басейном Каспійського моря – до маршрутів трубопроводів. Як локальні, так і зовнішні сили зацікавлені у підтримці військової присутності задля захисту бурових платформ, трубопроводів, нафтопереробних заводів та інших нафтогазових об'єктів з метою забезпечення стабільності видобувних або транзитних регіонів. Зазвичай збройні формування сфокусовані на захисті потоків нафти та газу – типовими прикладами є різні типи присутності США в Колумбії та регіоні Перської затоки – або збереженні контролю над існуючими/потенційними родовищами (діяльність російської ПВК «Вагнер» в країнах Африки).

Територіальні суперечки за поклади нафти і газу спостерігаються в інших геостратегічно важливих регіонах, насамперед у Центральній Азії та Південно-Китайському морі між Китаєм, Іраном,

росією, США та іншими суб'єктами. Ключові проблеми охоплюють доступ до енергетичних ресурсів для іноземних компаній, будівництво нових виробничих потужностей і конкуруючі схеми трубопроводів для забезпечення (для кожної конкретної держави) найприбутковішого маршруту експорту на світові ринки. Майбутні безпекові загрози, ймовірно, впливатимуть із етнічних конфліктів, сепаратистських рухів, нестабільних політичних режимів та економічних систем, ніж із «гри великих гравців» за маршрути транспортування нафти та газу.

У Південно-Китайському морі тривалі міжнародні суперечки щодо кордонів виключних економічних зон і права власності на острови постають основними дестабілізуючими факторами в регіоні, який, як вважається, містить значні поклади нафти та газу, але також є головним шляхом морських поставок енергоресурсів до країн Азії. Після відкриття великих покладів нафти на островах Спратлі в 1976 р. кілька прибережних країн почали видобуток, спричинивши територіальні суперечки між шістьма державами: Бруней-Даруссалам, Китай, Малайзія, Філіппіни, Тайвань і В'єтнам. Країни почали нарощувати військову присутність у регіоні, так що сьогодні близько 65 острівців, рифів і скель у Південно-Китайському морі окуповані військовими формуваннями з різних країн (Al-Saidi, 2023). Зокрема, у своєму Законі про територіальне море та прилеглу зону від 1992 р. Китай заявив про суверенітет над усіма архіпелагами Спратлі та Парасель і право застосувати силу в разі будь-якої спроби окупації іншою країною (Gong et al., 2021). Ці та інші суперечки – Китай і В'єтнам перебувають в аналогічній ситуації щодо Тонкінської затоки, Малайзія та Філіппіни щодо територій на схід від Борнео, Китай та Японія конкурували за розміщення маршруту трубопроводу з нафтових родовищ рф у Східному Сибіру та за частку у видобутку нафти й газу на острові Сахалін, а Малайзія та В'єтнам щодо морського кордону в Сіамській затоці – дестабілізують ситуацію в Південно-Східній Азії і може опосередковано загрожувати енергетичній безпеці інших держав, таких як Японія чи Південна Корея.

2. Енергетичні ресурси виконують роль зняття, мішені чи будь-якого іншого другорядного елемента війни. Ормузька протока вважається одним із стратегічних chokepoints завдяки пропускній здатності у 17 млн барелів (2,3 млн тонн) нафти щодня, що становить приблизно 20% світових запасів (Fakir et al., 2023). Іран має спроможності блокувати Ормузьку протоку для інших суден, порушуючи поставки на світовий ринок на кілька тижнів, у такий спосіб, реагуючи на санкційний тиск з боку інших країн. До прикладу, вихід США із JCPOA у 2018 р. призвів до втрати Іраном європейського та азійського ринків, що призвело до посилення напруженості між регіональними гравцями в Ормузькій протоці як стратегічного елемента енергетичної безпеки.

Ормузька протока фактично не має альтернатив, за виключенням Саудівської Аравії та ОАЕ. Проте Саудівська Аравія може транспортувати лише 5 млн барелів на день трубопроводом Схід-Захід, тоді як ОАЕ може розраховувати на 1,5 млн барелів через трубопровід Абу-Дабі (Fakir et al., 2023). Інші маршрути перетинають національні кордони, втрачаючи свою дієвість через політичні розбіжності держав регіону. Загалом, Перська затока рясніє невирішеними територіальними суперечностями, наприклад між Іраном та ОАЕ, між Саудівською Аравією та Катаром, а також між Катаром і Бахрейном. Усі ці чинники, включно з подіями в Ізраїлі, здатні дестабілізувати політичну ситуацію на Близькому Сході та поставити під загрозу постачання енергоресурсів, що робить їх потенційним джерелом збройного конфлікту або військового втручання.

Суецький канал є другим за вагомістю маршрутом для поставок нафти та СПГ до Європи та Північної Америки. Хоча Суецький канал обслуговує 10% світової торгівлі, його блокування може суттєво вплинути на поставки, оскільки 30% щоденних світових контейнерних перевезень проходить через нього (Mróz, 2022). Баб-ель-Мандебська протока також створює життєво важливу стратегічну ланку на морському торговельному шляху між Середземним морем та Індійським океаном через Червоне море та Суецький канал. Близько 57 супертанкерів з країн Перської затоки щодня перетинають протоку, що становить 9% від загальної трансокеанської нафти – сирої нафти і нафтопродуктів (Christou, 2013). Суперництво за контроль над Баб-ель-Мандебською протокою є частиною регіонального конфлікту між Іраном та його шіїтськими союзниками, з одного боку, і Саудівська Аравія та її сунітськими прибічниками, з іншого. Соудж навіть назвав цей конфлікт «ною холодною війною на Близькому Сході» (Al-Saidi, 2023, с. 109).

Не менш проблемним питанням у Південно-Китайському морі залишається контроль над енергетичними артеріями, зокрема морськими шляхами з регіону Перської затоки та підходами до Малаккської протоки, через яку проходить 11,7 млн барелів (1,6 млн тонн) нафти та дві третини глобальних поставок СПГ щодня, прямуючи до Китаю, Японії, Південної Кореї та інших країн Тихоокеанського регіону (Szabo, 2022). Китай, Індія, США та деякі інші держави легітимізували право використовувати власні військові спроможності для захисту цих морських шляхів від піратства чи терористичних нападів з метою забезпечення вільного проходу для своїх кораблів і танкерів.

Проте Індія та Японія розглядають китайську військово-морську експансію як заявку на домінування в регіоні та загрозу власній безпеці. Для США провідна військова позиція Китаю в Південно-Китайському морі загрожує власному статусу у західній частині Тихого океану та посилює ризики для

Тайваню. КНР розглядає плани США щодо військової присутності в Малаккській протоці як загрозу своїм національним інтересам, тоді як Індонезія та Малайзія відкидають ідею патрулювання США в протоці. Сконцентрованість на забезпеченні національних інтересів в енергетичному секторі посилює геополітичну напруженість у регіоні.

3. Прибутки від продажу енергетичних ресурсів є джерелом фінансування збройних конфліктів. Розкрадання енергетичних ресурсів часто є чинником, який затьмає збройний конфлікт, навіть якщо його спровокували інші причини. В Анголі прибутки від нафти, на які припадає 90% державного ВВП (Al-Saidi, 2023), сприяли закупівлі зброї під час громадянської війни 1974–2002 рр. Ісламська держава Іраку та Сирії (ІДІЛ), яка контролювала ключові нафтовидобувні райони та виробничі потужності, експортувала частину нафти таємними каналами, скеровуючи отримані прибутки для оплати військовим і придбання зброї та боєприпасів задля зміцнення власного становища. Низка експертів стверджують, що ІДІЛ продавав нафту режиму Асада в обмін на імунітет від урядових авіаударів, завданих проти інших повстанських груп (Fakir et al., 2023).

Як і в Сирії та Іраку, більша частина бойових дій у Південному Судані зосереджена навколо життєво важливих нафтових родовищ. Показово, що під час громадянських конфліктів нафтові компанії з Канади, Китаю, Франції, Кувейту, Малайзії, Росії, Швеції та США серед інших купили нафтові концесії та почали розробку нафтових об'єктів у Судані (Christou, 2013). Сьогодні ситуація в Нігерії також розвивається в напрямку збільшення внутрішньої нестабільності за рахунок нафтодоларів.

Як засвідчують ці конфлікти, боротьба за розподіл дивідендів від енергетичних активів постає критичним фактором у більшості сучасних воєн. Хоча етнічні та релігійні розбіжності можуть стати політичним та ідеологічним паливом для театру бойових дій, саме потенціал величезних прибутків від нафти підтримує боротьбу, яка стимулюється фінансовими вливаннями.

Стратегічні дії США в Перській затоці, Китаю в Південно-Китайському морі та РФ в Центральній Азії та Африці підкреслюють потенційні зони міждержавного суперництва в енергетичному контексті. США переконані, що китайська енергетична стратегія інвестування в ключові видобувні регіони світу створює нові економічні та стратегічні виклики, які змінюють геополітичний простір. Зокрема, північно-західний енергетичний канал КНР складається з транспортних маршрутів через Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан і Киргизстан, тоді як запуск китайсько-російських газопроводів зв'язав російські газові родовища з китайськими нафтохімічними базами і центрами енергоспоживання. Наприклад, проєкт «Ямал СПГ» створив новий маршрут на 20 днів швидший, ніж через Європу та Суец. Якщо ці маршрути працюватимуть на повну потужність до 2030 р., до Китаю можна буде доставити 40 млн тон сирої нафти та 92 млрд м³ природного газу (Gong et al., 2021).

З іншого боку, КНР поступово відходить від тактики придбання нафтових і газових родовищ до більш інтегрованого підходу з фокусуванням на транзитних шляхах, інвестиційних структурах і диверсифікованій енергетичній співпраці. Власні зусилля Китаю досягти вуглецевої нейтральності до 2060 р., швидше за все, призведуть до додаткових коригувань його поглядів на енергетичну безпеку. Оголошення Китаєм «вуглецевої нейтральності» (Cesluk-Grajewski 2022) мотивовано як геополітичними міркуваннями, так і внутрішніми промисловими інноваціями. Зокрема, Китай залишається найбільшим інвестором у проєкти чистої енергетики, тоді як китайські компанії мають 73% частки у світовому виробництві літій-іонних батарей, 72% для сонячних модулів, 66% для полікремнію і 58% для глобальних вітрових турбін в установці (International Energy Agency, 2023). Активність у якості постачальника екологічно чистих енергетичних технологій та інвестора зміцнить конкурентоспроможність Китаю на майбутніх ринках.

У довгостроковій перспективі, якщо ЄС не зменшить попит і споживання газу та не прискорить енергетичний перехід, а РФ зможе переорієнтувати свої газові потоки, Китай матиме конкурентну перевагу порівняно з Європою. Одним із оптимальних шляхів поліпшення ситуації є посилення існуючих домовленостей, зокрема у секторі енергетичної безпеки, на кшталт Чотиристороннього діалогу (який включає Японію, Австралію, Індію і США); договірних союзів між Австралією, Японією, Південною Кореєю, Філіппінами та Таїландом; оборонних відносин з Тайванем, Новою Зеландією, В'єтнамом та іншими країнами; партнерства Австралії, Великобританії та США (AUKUS). Іншим прикладом є Партнерство з безпеки корисних копалин (MSP) як механізм політичного зближення 14 країн, спрямований на зміцнення та консолідацію ланцюгів постачання нікелю, кобальту, літію, міді та рідкоземельних металів.

Партнерство MSP, по суті, є першим інституціоналізованим застосуванням нової концепції friend-shoring як інструменту підтримки країн зі спільним набором цінностей, що сигналізує про намір розділити досі глобалізовану мережу постачання на дві поляризовані сфери впливу. З одного боку, новий протекціонізм з геополітичних міркувань здатен створити біполярний світ ворожих економічних блоків і, відповідно, спричинити появу вузьких місць у ланцюзі постачання та падіння світового ВВП. З іншого, спільна платформа спроможна каталізувати синергетичний потенціал союзників, знизити безпекові ризики, мінімізувати збої у постачанні через політико-економічні впливи. Успіх від

повноцінного запуску транснаціональної платформи з питань енергетичної безпеки залежатиме від стратегій привабливості для «ресурсних», але політично нейтральних країн; уніфікації стандартів виробництва між учасниками; ступеня, до якого вдасться зменшити вразливість ланцюга постачання від супротивників порівняно з додатковими витратами участі.

Висновки і перспективи досліджень. Геополітичні наслідки російської агресії проти України на глобальну безпеку енергопостачання будуть прогнозовано тривалими, враховуючи вивільнення нарративу вразливості енергетичної взаємозалежності виключно на принципі економічної раціональності, з нівелюванням факторів *geopolitik*. Війна посилила та висвітлила довгострокові тенденції повернення суперництва великих держав, фрагментацію ліберального світового економічного порядку, порушення енергетичних і промислових ланцюгів постачання, а також мілітаризацію енергетики, що безпосередньо спричинює трансформацію архітектури безпеки епохи пост-холодної війни.

Оптимальний стратегічний простір для маневру має гарантувати енергетичну безпеку на постійній основі, тобто бути гнучким, диверсифікованим та здатним обирати з якомога більшої кількості сценаріїв. З одного боку, майбутні вектори енергопостачання не повинні перешкоджати національним суб'єктам реалізовувати власні політичні, безпекові та енергетичні пріоритети. З іншого боку, взаємозалежність має бути зменшена в тих випадках, коли вона призводить до посилення вразливостей держави.

Транснаціональна енергетична платформа, що ґрунтується на спільній програмі зовнішнього стримування та економічних потужностях, може допомогти зменшити ризик збоїв за допомогою превентивного управління кризами та диверсифікації як енергетичних маршрутів, так і постачальників ресурсів. Досвід з РФ показує, що для запобігання подібним потрясінням у майбутньому при розробці тривалих енергетичних відносин і спільних енергетичних ринків потрібно враховувати більше чинників, ніж розрахунки витрат, безпекові та військові міркування, промислово-технологічну конкуренцію та прагнення до суверенітету. Перезавантаження блоку енергетичної колаборації потребує інтегрованого підходу, який виходить за рамки вузького фокусування на постачанні та включає військовий, промисловий і технологічний виміри.

Sychova A. Geopolitics of energy resources: reconsidering security at the global level

The article analyses the impact of the Russian-Ukrainian war on global energy markets as a trigger for rethinking the general context of energy security. Based on the latest scientific research, the author considers energy security issues' shifting from isolated aspects such as supply chain stability to an integrated geoeconomic approach. The article presents the factors that caused the national subjects' volatility regarding energy security depending on the energy market structure, relations between consumers and producers, supply and demand trends, technological changes, and readiness for potential energy supply crises or price shocks. The author's special attention is focused on the ties between energy resources and the military dimension, namely: 1) energy militarization as a cause of military actions; 2) energy resources as a secondary element of war; 3) energy profits as a source of financing armed conflicts. Against the background of increased strategic competition, most countries are leaning towards alternative spaces for developing joint political decisions, such as the friend-shoring concept, which signals a new form of protectionism for geopolitical reasons and the formation of potential chokepoints in supply chains. However, a transnational energy platform can catalyse the synergistic potential of allies, reduce security risks, and minimize supply disruptions due to political and economic influences. The success of a full-fledged launch of a transnational platform on energy security will depend on attractiveness strategies for "resourceful" but politically neutral countries; unification of production standards between participants; and the degree of reducing supply chain vulnerability relative to the participation costs.

Key words: energy security, transnational platform, militarization, energy market, energy resources.

Література:

1. Al-Saidi M. White knight or partner of choice? The Ukraine war and the role of the Middle East in the energy security of Europe. *Energy Strategy Reviews*. 2023. No. 49. P. 101–116.
2. Cesluk-Grajewski M. The Ukraine War and Energy Supply [What Think Tanks Are Thinking]. *European Parliamentary Research Service*. 2022. URL: <https://policycommons.net/artifacts/2298027/the-ukraine-war-and-energy-supply-what-think-tanks-are-thinking/>
3. Christou O. & Adamides C. Energy securitization and desecuritization in the New Middle East. *Security Dialogue*. 2013. No. 44. P. 507–522.

4. International Energy Agency Reliance on Russian Fossil Fuels in OECD and EU Countries. *International Energy Agency*. 2023. URL: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/reliance-on-russian-fossil-fuels-in-oecd-and-eu-countries>
5. European Commission REPowerEU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2022). Strasbourg: *European Commission*, March 8, 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>
6. European Parliament. Russia's War on Ukraine: Implications for EU Energy Supply. *European Parliament*. 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_ATAG\(2022\)729281_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_ATAG(2022)729281_EN.pdf)
7. Herranz-Surralls A. European external energy policy: governance, diplomacy and sustainability, in: K.E. Jørgensen, Å.K. Aarstad, E. Drieskens, K.V. Laatikainen, B. Tonra (Eds.). *The SAGE Handbook of European Foreign Policy*, SAGE reference, Los Angeles, (Chapter 63). 2015. P. 102–131.
8. Fakir I., Harari M., Youssef H. Conflict Resolution in the Mediterranean: Energy as a Potential Game-Changer. *Friedrich-Ebert-Stiftung Project on Peace and Security in the MENA Region*. 2023. – 72 p.
9. Fuentes S., Villafafila-Robles R. & Lerner E. Composed Index for the Evaluation of the Energy Security of Power Systems: Application to the Case of Argentina. *Energies*. 2020. Vol. 13. P. 39–58.
10. Goldman Sachs Research. 2023 Europe Outlook: Milder Recession, Higher Terminal Rate. *Goldman Sachs*. 2023. – 16 p.
11. Gong X., Wang Y. & Lin B. Assessing dynamic China's energy security: Based on functional data analysis. *Energies* 2021. Vol. 217. P. 11–32.
12. Jonek-Kowalska I. Multi-criteria evaluation of the effectiveness of energy policy in Central and Eastern European countries in a long-term perspective. *Energy Strategy Reviews*. 2022. Vol. 44. P. 72–91.
13. Kuzemko C., Blondeel M., Dupont C. & Brisbois M. Russia's war on Ukraine, European energy policy responses & implications for sustainable transformations. *Energy Research & Social Science*. 2022. Vol. 93. P. 102–123.
14. Mróz M. Energy Security in Danger? A Comparative Analysis of Oil and Copper Supply. *Energies*. 2022. Vol. 15. P. 56–63.
15. Siksnyte-Butkiene I. Defining the Perception of Energy Security: An Overview. *Economies*. 2023. Vol. 11. P. 174–188.
16. Strojny J., Krakowiak-Bal A., Knaga J., Kacorzyk P. Energy Security: A Conceptual Overview. *Energies*. 2023. Vol. 16. P. 50–65.
17. Szabo J. Energy transition or transformation? Power and politics in the European natural gas industry's trasformismo. *Energy Resource Social Science*. 2022. Vol. 84. P. 132–154.
18. Rodríguez-Fernandez L., Fernandez-Carvajal L., Ruiz-Gomez L. Evolution of European Union's energy security in gas supply during Russia–Ukraine gas crises (2006–2009). *Energy Strategy Review*. 2022. Vol. 30. P. 43–61.
19. Rystad Energy. Energy Transition Report – Carbon Capture, Utilization and Storage Market Update. *Rystad Energy*. 2024. – 32 p.
20. Van de Graaf T. & Colgan J. Russian gas games or well-oiled conflict? Energy security and the 2014 Ukraine crisis. *Energy Resource Social Science*. 2017. Vol. 24. P. 59–64.

References:

1. Al-Saidi, M. (2023). White knight or partner of choice? The Ukraine war and the role of the Middle East in the energy security of Europe, *Energy Strategy Reviews*, 49: 101–116.
2. Cesluk-Grajewski, M. (2022). The Ukraine War and Energy Supply [What Think Tanks Are Thinking], *European Parliamentary Research Service*, URL: <https://policycommons.net/artifacts/2298027/the-ukraine-war-and-energy-supply-what-think-tanks-are-thinking/>
3. Christou, O. & Adamides, C. (2013). Energy securitization and desecuritization in the New Middle East, *Security Dialogue*, 44: 507–522.
4. International Energy Agency (2023). Reliance on Russian Fossil Fuels in OECD and EU Countries, *International Energy Agency*. URL: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/reliance-on-russian-fossil-fuels-in-oecd-and-eu-countries>
5. European Commission (2022). REPowerEU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2022). Strasbourg: *European Commission*, March 8, Available online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>

6. European Parliament (2022). Russia's War on Ukraine: Implications for EU Energy Supply, *European Parliament*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_ATA\(2022\)729281_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_ATA(2022)729281_EN.pdf)
7. Herranz-Surralls, A. (2015). European external energy policy: governance, diplomacy and sustainability, in: K.E. Jørgensen, Å.K. Aarstad, E. Drieskens, K.V. Laatikainen, B. Tonra (Eds.), *The SAGE Handbook of European Foreign Policy*, SAGE reference, Los Angeles, (Chapter 63), P. 102–131.
8. Fakir, I., Harari, M., Youssef. H. (2023). Conflict Resolution in the Mediterranean: Energy as a Potential Game-Changer, *Friedrich-Ebert-Stiftung Project on Peace and Security in the MENA Region*, 72 p.
9. Fuentes, S., Villafafila-Robles, R. & Lerner, E. (2020). Composed Index for the Evaluation of the Energy Security of Power Systems: Application to the Case of Argentina, *Energies*, 13: 39–58.
10. Goldman Sachs Research (2022). 2023 Europe Outlook: Milder Recession, Higher Terminal Rate, *Goldman Sachs*, 16 p.
11. Gong, X., Wang, Y. & Lin, B. (2021). Assessing dynamic China's energy security: Based on functional data analysis, *Energies*, 217: 11–32.
12. Jonek-Kowalska, I. (2022). Multi-criteria evaluation of the effectiveness of energy policy in Central and Eastern European countries in a long-term perspective, *Energy Strategy Reviews*, 44: 72–91.
13. Kuzemko, C., Blondeel, M., Dupont, C. & Brisbois, M. (2022). Russia's war on Ukraine, European energy policy responses & implications for sustainable transformations, *Energy Research & Social Science*, 93: 102–123.
14. Mróz, M. (2022). Energy Security in Danger? A Comparative Analysis of Oil and Copper Supply, *Energies*, 15: 56–63.
15. Siksnelyte-Butkiene, I. (2023). Defining the Perception of Energy Security: An Overview, *Economies*, 11: 174–188.
16. Strojny, J., Krakowiak-Bal, A., Knaga, J., Kacorzyk, P. (2023). Energy Security: A Conceptual Overview, *Energies*, 16:50-65.
17. Szabo, J. (2022). Energy transition or transformation? Power and politics in the European natural gas industry's trasformismo, *Energy Resource Social Science*, 84: 132–154.
18. Rodríguez-Fernandez, L., Fernandez-Carvajal, L., Ruiz-Gomez, L. (2020). Evolution of European Union's energy security in gas supply during Russia–Ukraine gas crises (2006-2009), *Energy Strategy Review*, 30: 43–61.
19. Rystad Energy (2024). Energy Transition Report – Carbon Capture, Utilization and Storage Market Update, *Rystad Energy*, 32 p.
20. Van de Graaf, T. & Colgan, J. (2017). Russian gas games or well-oiled conflict? Energy security and the 2014 Ukraine crisis, *Energy Resource Social Science*, 24: 59–64.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024

Стаття рекомендована до друку 25.04.2024

РОЛЬ PR В БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

Юзьков Т. М.,

аспірант кафедри політології

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0009-0006-8626-637X

tarasyuzkovv@gmail.com

У статті досліджено важливість ролі PR в боротьбі з корупцією, адже корупція має руйнівний вплив на імідж країни, а важливим інструментом у протистоянні цьому явищу є публічні відносини (PR). Важливість ролі PR у зв'язках з громадськістю закріплено у конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC), яка визнає важливість інформування громадськості та освіти, як засоби боротьби з цим явищем. З урахуванням стрімкого розвитку медіа, інтернет-платформ, а також поширення соціальних мереж, де кожен може швидко обмінюватися інформацією, ретельно продумана PR-стратегія стає необхідністю для політичних лідерів. Уміння ефективно комунікувати допомагає у вирішенні кризових ситуацій, зменшенні конфліктів і виробленні сприятливого клімату для прийняття необхідних рішень. PR-стратегії політичної влади стають інструментом, який допомагає впливати на громадську думку, забезпечуючи підтримку для важливих реформ і програм. У статті проаналізовано різні аспекти ролі PR у боротьбі з корупцією, зокрема: можливостях PR в зміні культурного сприйняття корупції, наведені приклади молодіжних освітніх кампаній та телевізійних роликів, спрямованих на підвищення обізнаності громадськості, підтримують цю ідею. Розуміння та впровадження сучасних методів PR є необхідним елементом в сучасному світі, де інформація швидко мінлива, а довіра громадськості є ключовою для ефективного функціонування системи. Другий аспект статті висвітлює роль PR у підтримці повідомлень про корупцію та стимулюванні громадян до її протидії. У третій частині окреслено роль PR у підвищенні підтримки антикорупційних заходів урядом шляхом інформування громадськості про їхні успіхи та досягнення. У завершальній частині статті обговорюється важливість подальшого дослідження впливу антикорупційних PR-кампаній на громадську свідомість та поведінку. Підкреслюється, що розуміння ефективних стратегій PR є ключем до успішної боротьби з корупцією та створення відповідального суспільства.

Ключові слова: Зв'язки з громадськістю (PR), корупція, інформаційне суспільство, PR-кампанії, PR-стратегії.

Постановка проблеми. В умовах сучасного інформаційного суспільства, PR відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією, побудові ефективної комунікації, як всередині організації, так і назовні, стає в ряд найважливіших цілей керівництва, незалежно від того, чи це структури влади, комерційна компанія або громадська організація. Ефективна комунікація та формування позитивного іміджу політичних лідерів і органів влади стають ключовими факторами для забезпечення стабільності та довіри суспільства. З урахуванням стрімкого розвитку медіа, інтернет-платформ, а також поширення соціальних мереж, де кожен може швидко обмінюватися інформацією, ретельно продумана PR-стратегія стає необхідністю для сучасного функціонування політичної системи. Уміння ефективно комунікувати допомагає у вирішенні кризових ситуацій, зменшенні конфліктів і виробленні сприятливого клімату для прийняття необхідних рішень. PR-стратегії політичної влади у боротьбі з корупцією, стають інструментом, який допомагає впливати на громадську думку, забезпечуючи підтримку для відповідних важливих реформ і програм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Примітно, що вагомий внесок у розвиток досліджень за проблематикою дослідження зробили українські вчені. Серед них, варто виділити дослідження О. Шевченко, Т. Пояркової, М. Зацеревкіної, В. Березенка й інших авторів. Зокрема, О. Шевченко звертається до проблематики оцінки ефективності різних PR-стратегій. У фокусі досліджень Т. Пояркової перебуває кризовий PR. Застосування PR-технології у формуванні політичного іміджу вдало досліджує М. Зацерківна. В. Березенко ж звертає свою увагу на особливості застосування PR-стратегій в українському політикумі.

У контексті проблематики дослідження варто відзначити розвідки таких закордонних авторів з США, Великої Британії, Франції, Німеччині, Нідерландах та інших розвинених країнах, як Й. Штробек, С. Кіусіс, Д. Хаттон, Д. Грінбер, Д. Ледінгем, Г. Лейхті, М. Пріор-Міллер П. Харлоу, Ф. Буарі, М. Матр, М. Кольєр і М. Томас. Так, Доктор Пекс Харлоу (Сан-Франциско) у своїй роботі вивчив 472 дефініції поняття «PR» і дійшов висновку, що PR – це одна з найважливіших функцій управління будь-якого рівня. Д. Ньюс, А. Скотт і Дж. Турк в книзі «Це PR. Реалії публік релейшннз» сформулювали 10 базових принципів зв'язків з громадськістю, що розкривають особливості функціонування, засадничі правила та виміри ефективності досліджуваного феномену.

Мета дослідження полягає в аналізі ролі та впливу професійних комунікаційних стратегій, ефективних методів та інструментів, які використовуються PR-практиками задля протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Існує думка, що суспільство здатне при звичаїтися до умов корупції виходячи із власних мотиваційних аспектів. Індивід буде і здатен скоювати правопорушення, якщо та вигода, яку він отримує за таку діяльність, буде перевищувати вигоду на яку він витрачав би той самий час у іншій сфері діяльності. Таку теорію висунув М.Беккер, котрий зауважив, що індивіди порушують закон не тому, що їх мотивація відрізняється від мотивації інших осіб, а тому, що відмінними у даній ситуації є вигоди та витрати (Becker, 1974).

Такий дослідник, як О. Терещук виводить два наступні аспекти корупції: перший виступає протизаконним діянням посадових осіб, яке спрямоване на особисте збагачення, а другий як стійку взаємодію владних структур із криміногенним середовищем, де останньому сприятимуть його протиправній діяльності шляхом використання тих повноважень, які надала при подібному взаємозв'язку йому держава. Сам дослідник вважає, що надзвичайно небезпечним постає другий аспект, адже при даній формі вираження корупції відбувається перехід стабільного функціонування протиправних відносин між владною структурою та структурами криміногенними, що в подальшому призведе, до їх стійкого функціонування (Терещук, 2000, С. 177).

Багато країн страждають від проблеми корупції, вплив корупції на імідж будь-якої країни є руйнівним, тому що негативне сприйняття, яке одного разу утвердилося у свідомості людей, не так легко змінити, для цього потрібен час та застосування ефективних механізмів. Безумовно, корупція була і, на жаль, залишається однією з головних проблем. Правовий аспект корупції проявляється в тому, що, з одного боку, вона порушує право як об'єктивну категорію, тобто порушує закон, а з іншого – держава вживає правових та інших передбачених законом заходів для боротьби з цим негативним соціальним явищем. Згідно з визначенням В. Дем'янчука, антикорупційна політика – це спеціальний тип державної політики, що систематично та комплексно здійснюється через цілеспрямовану, свідому діяльність відповідних суб'єктів виключно на підставі чинного законодавства з метою протидії корупції як негативному соціальному явищу. Ця політика полягає у впровадженні конкретних заходів впливу на об'єкти правових відносин у суспільстві, у створенні нормативних актів та проведенні організаційних заходів, спрямованих на реалізацію антикорупційної функції держави (Дем'янчук, 2016).

«Антикорупційна політика – це комплекс правових, економічних, освітніх, виховних, організаційних та інших заходів, спрямованих на створення системи запобігання і протидії корупції та усунення причин її виникнення». Одним із методів який входить в такий комплекс та є вагомим чинником ефективності у боротьбі з корупцією є PR. (НАЗК. Національне агентство з питань запобігання корупції, 2024).

Йеспер Штробек та Спіро Кіусіс стверджують, що PR – це зусилля, спрямовані на те, щоб впливати, встановлювати, будувати та підтримувати корисні відносини, а також репутацію, яка є невід'ємною складовою при побудові ефективної PR стратегії. Багато сучасних стратегій і тактик політичних зв'язків з громадськістю мають давнє коріння. Це, наприклад, управління відносинами та їх розвиток, управління репутацією, залучення зацікавлених сторін, позиціонування та сегментація, дослідження опозиції, риторика та переконання. У широкому розумінні, політичні зв'язки з громадськістю можна визначити як управлінський процес, за допомогою якого організація або окремий суб'єкт з політичною метою через цілеспрямовану комунікацію та дії прагне впливати, а також встановлювати, будувати та підтримувати вигідні відносини та репутацію з ключовими групами громадськості, щоб сприяти підтримці своєї місії та досягненню поставлених цілей (Strömbäck & Kioussis, 2013)

Джеймс Хаттон сверджував, що PR є критично важливими на всіх етапах залучення громадськості, чи це стосується підлітка, який вперше формує прихильність до певної політичної сили, чи до політики чинної влади. Тобто політичні зв'язки з громадськістю – це зусилля, спрямовані на те, щоб впливати, встановлювати, будувати та підтримувати вигідні відносини, а також репутацію, і не надавати перевагу одній концепції над іншою. Політичні зв'язки з громадськістю не обмежуються простим поширенням інформації та обміном нею для периферійно залученої громадськості. Те, що є більш важливим – це репутація, яка залежить скоріше від рівня залучення зацікавлених сторін (Hutton, 2001).

PR виявляється невід'ємною складовою в боротьбі з корупцією, оскільки ефективно спілкування з громадськістю та засобами масової інформації допомагає не лише підвищувати усвідомленість про проблему, але і формувати позитивне ставлення до антикорупційних ініціатив, що сприяє досягненню поставлених цілей.

По-перше, PR допомагає змінювати культурне сприйняття, це особливо важливо щодо дрібної корупції, яка є досить поширеною, у випадку дрібних хабарів (до прикладу поліцейським чи місцевим чиновникам). Найефективнішим заходом протидії може бути навчання та надання можливості окремим людям здійснювати опір таким діям. Прикладом може слугувати молодіжна освітня PR кампанія "Скажи "ні" корупції", поширена в багатьох країнах Тихоокеанського регіону. Ця кампанія була висвітлена в рамках Міжнародного дня боротьби з корупцією, організованого UNODC's. Кампанії з підвищення обізнаності громадськості також можуть бути використані для зміни культури в державних установах і окремих організаціях, таким чином, борючись як з попитом, так і з пропозицією хабарництва. Прикладом такої кампанії є телевізійний рекламний ролик, знятий UNODC's, який показує, як чиновники низького рівня відмовляються від хабарів. Такі повідомлення є важливим інструментом у довгостроковій роботі зі створення антикорупційної культури в організаціях, урядах і суспільстві в цілому (United Nations Office on Drugs and Crime Decision, 2008).

По-друге, PR підтримує повідомлення про проблему корупції. PR стратегія може бути спрямована на те аби спонукати свідків корупції інформувати владу, забезпечуючи їх достовірною інформацією про те, як повідомляти про корупцію і які права та вигоди вони матимуть, якщо це зроблять. Широко розповсюджуючи цю інформацію, PR допомагає заохотити більше людей повідомляти про корупцію і, таким чином, створює значну кількість потенційних союзників для правоохоронних органів. Прикладом такого антикорупційного піару може бути використання ФБР рекламних щитів на автомагістралях для заохочення повідомлень про корупцію в м. Олбані, столиці штату Нью-Йорк (The Morning Call, 2016). Аналогічно, комунікаційні кампанії можуть бути важливими в певних галузях або окремих компаніях для заохочення повідомлень про корупцію та інформування персоналу про зобов'язання щодо дотримання антикорупційного законодавства. Наприклад, частина британської PR кампанії проти відмивання грошей «Повідом про це» спрямована на те, щоб фахівці в окремих галузях точно знали, як і чому потрібно подавати повідомлення про підозрілу діяльність до правоохоронних органів, що однозначно сприятиме збільшенню кількості таких повідомлень (Law Society, 2018).

По-третє, PR допомагає збільшити підтримку населенням антикорупційних зусиль уряду. Ця функція PR полягає у підвищенні обізнаності населення про антикорупційні дії уряду та його помітні успіхи. Наприклад, Міністерство юстиції США публікує прес-реліз щоразу, коли отримує обвинувальний вирок за хабарництво або інший злочин, пов'язаний з корупцією. У країнах, де антикорупційні заходи вважаються неефективними або взагалі відсутніми, таке використання PR може зміцнити легітимність уряду, розвіюючи уявлення про те, що уряд безнадійно корумпований або некомпетентний. Він також може бути використаний для громадської підтримки зусиль з примусу до виконання законів, спрямованих проти популярних політиків, які, ймовірно, намагатимуться підірвати ці зусилля, атакуючи їхню легітимність. Усвідомлюючи це, UNODC's опублікувало «Білу книгу» про найкращі практики формування громадської підтримки антикорупційних зусиль та на міжнародному рівні організує заходи щодо протидії корупції, таким прикладом став "International Anti-Corruption Day", який відбувається щороку 9 грудня (United Nations Convention against Corruption, 2004).

По-четверте, проблема корупції стоїть перед сучасним суспільством як один з найскладніших викликів, що потребує комплексного підходу для подолання. Одним зі складових цього підходу є використання стратегій публічних відносин (PR), які можуть впливати на сприйняття та реакцію суспільства на корупційні явища. Вивчення PR-стратегій у боротьбі з корупцією стає важливим напрямом досліджень, що знаходить відгук у наукових та практичних роботах авторитетів у цій галузі. Один з таких авторитетів – Джеймс Е. Грінберг, відомий американський вчений у галузі публічних відносин. У своїй важливій праці "Managing Public Relations", Грінберг провів аналіз впливу PR-стратегій на динаміку корупції, розкриваючи те, як розробка ефективних комунікаційних стратегій може змінити сприйняття та реакцію суспільства на корупційні явища. Висновки Грінберга відкривають нові горизонти для розуміння того, як через відкритий та ефективний PR можна формувати позитивні зміни у боротьбі з корупцією та сприяти створенню прозорого та відповідального суспільства. Його дослідження підтримує необхідність вдосконалення комунікаційних підходів, як інструменту зміни громадського світосприйняття корупційних явищ і сприянням створенню належних умов для подолання цієї проблеми. Такий підхід відкриває перспективи для побудови ефективних стратегій комунікації, які забезпечать більшу участь громадськості у процесі протидії корупції та сприятимуть формуванню етичних цінностей у суспільстві. Загалом, дослідження у галузі PR-стратегій у боротьбі з корупцією виявляється ключовим для розуміння механізмів впливу комунікаційних підходів на процес подолання цієї соціальної проблеми та визначення шляхів її вирішення (Grunig & Hunt, 1984).

У розмовах про сьогоднішнє, важливим поняттям є «антикорупційна діяльність». Слід зазначити, що цей термін не має однозначної визначеності, а представляє собою сукупність інших понять, пов'язаних з заходами проти корупції. Серед так званих «компонентів» антикорупційної діяльності можна виділити антикорупційну політику та стратегію. Останні, своєю чергою, включають антикорупційне законодавство (основу), діяльність антикорупційних органів, формування та поширення антикорупційної культури і свідомості у суспільстві, належне фінансування та реалізацію антикорупційних програм, а також міжнародне антикорупційне співробітництво. Так, до прикладу оновлення зазнало антикорупційне законодавство України в результаті прийняття 14 жовтня 2014 року, так званого «антикорупційного пакета законів». Ключовим серед останніх є Закон України «Про запобігання корупції», який визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, а також правила усунення наслідків корупційних правопорушень. Одним з таких законних інструментів, який безумовно сприятиме, якщо його ефективно буде використано, є PR (Закон України «Про запобігання корупції», 2014).

PR є важливим інструментом у боротьбі з корупцією. Це визнання закріплено в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC), стаття 13 якої вимагає від держав-учасниць «здійснювати заходи з інформування громадськості, які сприяють нетерпимості до корупції, а також програми освіти населення», а стаття 6 закликає держав-учасниць «підвищувати та поширювати знання про запобігання корупції». Ці інформаційні кампанії держав-учасниць містять ряд інструментів, зокрема такі як відео, музика та малюнки, щоб донести свої антикорупційні повідомлення. Уряди виконують свої зобов'язання за Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC) у різній спосіб, і приклади антикорупційних кампаній з інформування громадськості доволі численні та різноманітні. Відомим прикладом ефективного використання PR є діяльність Незалежної комісії з боротьби з корупцією Гонконгу, яка щорічно витрачає мільйони доларів на проведення тисяч семінарів для інформування державних службовців і приватних осіб про наслідки корупції та способи боротьби з нею. Нью-Йорк також розгорнув широкомасштабні освітні програми з подібним успіхом (United Nations Conventio Against Corruption, 2004).

Окрім урядових кампаній, такі глобальні організації, як Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), та неурядові організації, як Transparency International (організація, яка відома Індексом сприйняття корупції та Глобальним корупційним барометром, має представництво більш ніж у 110 країнах світу), також регулярно долучаються до заходів з підвищення обізнаності громадськості з питань корупції. Так, для прикладу, з їхніх останніх досліджень, Індекс сприйняття корупції (CPI) малює тривожну картину Східної Європи та Центральної Азії – регіону, який бореться з дисфункціональним верховенством права, зростаючим авторитаризмом та системною корупцією. Середній показник 35 балів зі 100 ставить цей регіон на друге місце у світі за найнижчим показником сприйняття корупції. Загалом індекс за 2023 рік показує, що корупція процвітає в усьому світі. CPI оцінює 180 країн і територій світу за рівнем корупції в державному секторі за шкалою від 0 (дуже корумпована країна) до 100 (дуже чиста країна). Згідно з даними, які показує організація, цього року Україна піднялася на три пункти в CPI (36/100), продовживши 11-річне зростання. Це сталося в той час, як війна Росії проти України створила величезні виклики для державного управління та інфраструктури України, підвищивши таким чином корупційні ризики. Ключову увагу у 2023 році в Україні було приділено реформі системи правосуддя, включаючи реструктуризацію органів суддівського самоврядування та посилення суддівської незалежності. Зусилля, були спрямовані на посилення спроможності та незалежності антикорупційного агентства (НАБУ) та антикорупційної прокуратури (САП), у поєднанні з національною антикорупційною стратегією та всеосяжною програмою її реалізації, створили міцний фундамент для подальших антикорупційних зусиль. Такий прогрес також підтверджується активною участю PR, зв'язків з громадськістю (Transparency International, 2023).

Отже, подальше вивчення теми впливу антикорупційних PR-кампаній на громадську свідомість і поведінку може сприяти розвитку нових підходів до управління PR та боротьби з корупцією в сучасному інформаційному суспільстві. Дослідження може виявити нові стратегії та техніки, які сприятимуть боротьбі з корупцією більш ефективно. Зрештою, ефективність конкретної антикорупційної PR-кампанії залежатиме від того, яку з цілей вона намагається досягти. Дослідження може розкрити різні підходи та стратегії, що дозволяють досягти різноманітних цілей в антикорупційній діяльності. Зазначимо, що об'єднує всі описані прояви антикорупційного піару – це намагання проінформувати якомога більше людей про корупцію як проблему і, в багатьох випадках, надихнути цих людей на дії. Таким чином, дослідження впливу PR-стратегій у боротьбі з корупцією відкриває шлях до розробки більш ефективних інструментів та підходів, спрямованих на створення прозорого, відповідального суспільства, яке активно вступає у боротьбу з корупцією.

Yuzkov T. The role of PR in the fight against corruption

The article examines the importance of the role of PR in the fight against corruption, since corruption has a devastating impact on the image of a country, and public relations (PR) is an important tool in countering this phenomenon. The importance of PR's role in public relations is enshrined in the United Nations Convention against Corruption (UNCAC), which recognizes the importance of public awareness and education as a means of combating this phenomenon. Given the dynamic development of media and online platforms and the proliferation of social networks where everyone can quickly share information, a carefully thought-out PR strategy is becoming necessary for political leaders. The ability to communicate effectively helps to resolve crises, reduce conflicts, and create a favorable climate for making the necessary decisions. PR strategies of political authorities are becoming a tool that helps to influence public opinion, providing support for important reforms and programs. The article analyzes various aspects of PR's role in the fight against corruption, including the potential of PR to change cultural perceptions of corruption, and provides examples of youth education campaigns and television commercials to raise public awareness that support this idea. Understanding and implementing modern PR methods is a necessary element in today's world, where information is rapidly changing and public trust is key to the effective functioning of the system. The article's second aspect highlights PR's role in supporting messages about corruption and encouraging citizens to fight it. The third part outlines the role of PR in increasing government support for anti-corruption measures by informing the public about their successes and achievements. The final part of the article discusses the importance of further research on the impact of anti-corruption PR campaigns on public awareness and behavior. It is emphasized that understanding effective PR strategies is the key to the successful fight against corruption and the creation of a responsible society.

Key words: Public relations (PR), corruption, information society, PR campaigns, PR strategies.

Література:

1. Дем'янчук В. Сучасні методологічні підходи до визначення поняття та юридичного змісту антикорупційної політики. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Т. 15, № 6. С. 88–91.
2. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist/zapobigannyauproavamkorupts/antikoruptionsiyne-zakonodavstvo-ukraini/>
3. Національне Агентство з питань запобігання корупції Антикорупційна політика URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antykuptionsijna-polityka/>
4. Терещук О. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2000. 177 с.
5. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach. Essays in the Economics of Crime and Punishment. 1974.
6. Hutton J., Goodman M., Alexander J., & Genest C. Reputation Management: The New Face of Corporate Public Relations?. Public Relations Review, 2001. P. 247–261. URL: https://www.academia.edu/9467608/Reputation_management_the_new_face_of_corporate_public_relations
7. Grunig J. Hunt T. Managing-Public-Relations. URL: https://www.researchgate.net/profile/JamesGrunig/publication/322802009_Managing_Public_Relations/links/5a70b327a6fdcc33daa9dfad/Managing-Public-Relations.pdf
8. Strömbäck J. Kiouisis S. Political Public Relations: Old Practice, New Theory-Building. URL: <https://www.divaportal.org/smash/get/diva2:706703/FULLTEXT01.pdf>
9. Law Society. Flag it Up Campaign. URL: <https://www.lawsoc-ni.org/flag-it-up-campaign-1>
10. The Morning Call: FBI using billboards in fight against Albany corruption. URL: <https://www.mcall.com/2016/01/29/fbiusing\billboardsinfightagainstalbanycorruption/>
11. Transparency International CPI 2023 For Eastern Europe & Central Asia: autocracy & weak justice systems enabling widespread corruption URL: <https://www.transparency.org/en/news/cpi-2023-eastern-europe-centralasiaautocracy-weak-justice-systems-widespread-enabling-corruption>
12. United Nations Convention against Corruption (UNCAC) URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf
13. United Nations Convention Against Corruption United Nations New York, 2004 URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf
14. United Nations Office on Drugs and Crime Decision – Your choice in acting against corruption. URL: https://www.youtube.com/watch?v=fLfi_vZxje0&list=PL19B9267BB56D08

References:

1. Demianchuk V. (2016) Suchasni metodolohichni pidkhody do vyznachennia poniattia ta yurydychnoho zmistu antykoruptsiinoi polityky. [Modern methodological approaches to defining the concept and legal content of anti-corruption policy]. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2016. T. 15, № 6. S. 88–91 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia koruptsii» vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1700-VII. [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" dated October 14, 2014 No. 1700-VII.]. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist/zapobigannyaproyavamkorupts/antikoruptsiyne-zakonodavstvo-ukraini/> [in Ukrainian].
3. Natsionalne Ahenstvo z pytan zapobihannia koruptsii. Antykoruptsiina polityka. [National Agency for Prevention of Corruption Anti-corruption policy]. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antikoruptsiyna-polityka/> [in Ukrainian].
4. Tereshchuk O. Administratyvna vidpovidalnist za koruptsiini pravoporushennia [Administrative responsibility for corruption offenses] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Odesa, 2000. 177 s. [in Ukrainian].
5. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach. Essays in the Economics of Crime and Punishment. 1974 [in English].
6. Hutton J., Goodman M., Alexander J., & Genest C. Reputation Management: The New Face of Corporate Public Relations?. Public Relations Review, 2001. P. 247–261. URL: https://www.academia.edu/9467608/Reputation_management_the_new_face_o_corporate_public_relations [in English].
7. Grunig J. Hunt T. Managing-Public-Relations. URL: https://www.researchgate.net/profile/JamesGrunig/publication/322802009_Managing_Public_Relations/links/5a70b327a6fdcc33daa9dfad/Managing-Public-Relations.pdf [in English].
8. Strömbäck J. Kioussis S. Political Public Relations: Old Practice, New Theory-Building. URL: <https://www.divaportal.org/smash/get/diva2:706703/FULLTEXT01.pdf> [in English].
9. Law Society. Flag it Up Campaign. URL: <https://www.lawsoc-ni.org/flag-it-up-campaign-1> [in English].
10. The Morning Call: FBI using billboards in fight against Albany corruption. URL: <https://www.mcall.com/2016/01/29/fbiusingbillboardsinfightagainstalbanycorruption/> [in English].
11. Transparency International CPI 2023 For Eastern Europe & Central Asia: autocracy & weak justice systems enabling widespread corruption URL: <https://www.transparency.org/en/news/cpi-2023-eastern-europe-centralasiaautocracy-weak-justice-systems-widespread-enabling-corruption> [in English].
12. United Nations Convention against Corruption (UNCAC) URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf [in English].
13. United Nations Convention Against Corruption United Nations New York, 2004 URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf [in English].
14. United Nations Office on Drugs and Crime Decision – Your choice in acting against corruption. URL: https://www.youtube.com/watch?v=fLFi_vZxe0&list=PL19B9267BB56D08 [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.03.2024

Стаття рекомендована до друку 15.05.2024

UDC [343.1:[342.565.2:342.531.43]](477)

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1\(61\).306750](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1(61).306750)

THE ROLE OF THE SUPREME COURT IN ENSURING THE OBSERVANCE AND RESPECT FOR THE RULE OF LAW

Skidan N. V.,

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Justice,
Yaroslav Mudryi National Law University;*

*Visiting Researcher at the Institute of Criminal Law, Criminal Procedure,
and International Criminal Law*

University of Liege

ORCID ID: 0000-0003-4009-4796

n.v.skidan@nlu.edu.ua

The rule of law is the cornerstone of modern democratic legal systems and an important condition for their continued existence. At the legislative level, it has been recognised in Ukraine since the adoption of the Constitution of Ukraine in 1996, and the establishment of democratic values continues to this day. This scientific paper investigates the development and establishment of the rule of law through judicial proceedings to attain its purpose of delivering justice. In most developed European countries, there is a well-accepted legal tradition whereby constitutional jurisdiction takes precedence over general jurisdiction, thus making the Constitutional Court superior to the Supreme Court. However, the legal reality in Ukraine demonstrates a contrary scenario. As shown by the author, the Ukrainian approach, while highly distinctive, does not contradict international principles about the formation of the rule of law through the courts. Furthermore, the principal legislative provisions completely match the criteria of international and European law. Nevertheless, the study concludes that the excessive activity of the Supreme Court appears to be a significant drawback due to its overly extensive case law. For instance, during the first half of 2023, the Supreme Court heard a total of 63 406 procedural appeals and cases, including 5 433 in the sphere of criminal justice and 7 174 taking into account cases and materials not heard the previous year (Верховний Суд, Аналіз здійснення правосуддя). That is the reason why the Ukrainian legal system is confronted with the issue of defining legal certainty, which is one of the key characteristics of sustainable and democratic justice (Consultative Council of European Judges, 2017). The article identifies that not only is this problem currently unresolved by the Ukrainian legislature, but it also emphasises the importance and necessity of defining the status of case law in the country, as well as the influence of the Supreme Court on ensuring the rule of law. According to the author, there are several options available to overcome these challenges which must be handled expeditiously in light of the ongoing war and Ukraine's eventual membership in the European Union. Based on the results of this article, it is proposed to adopt two legislative proposals. First, case law should be recognised as a source of law, namely the legal conclusions established in Supreme Court rulings. Second, these judgments must be published in the determined form to be regarded as a source of law. To clearly identify the Supreme Court decisions containing legal conclusions and serving as a source of law, the study proposes a separate publication of these judgements from others that do not hold such status. For example, they could be published in dedicated documents/collections, etc. specifically designed for this purpose. Moreover, the author concludes that such an instrument already exists, despite the fact that it is not officially recognised as such. According to the results of this research, the Supreme Court's reviews and digests of case law are an illustration of this particular tool.

Key words: rule of law, Ukraine, Constitutional Court of Ukraine, Supreme Court, case law.

Introduction. The rule of law (RoL) serves as a fundamental basis for the establishment of law in democratic countries, as well as for interstate relations. Although it has existed since the time of antiquity philosophers such as Plato, this concept was widely examined during the Enlightenment in the 17th and

18th centuries and had organically developed over centuries through philosophical, legal, and political changes to attain its current form. The intention was to highlight the tension between government power and individual rights in modern, centralised systems. As a result, it seeks to identify legal mechanisms for prohibiting the unjustified use of government power (Tuori, 2013, p. 14). Numerous years later, this concept remains exactly the same; only the forms of its application have improved by enhancing legislation and particular legal mechanisms.

Turning to the current state of the RoL in Ukraine, it is essential to delve a little deeper into history. Following the Soviet Union's demise and emancipation from oppression in 1991, many post-Soviet states incorporated the concept of democratic state of law into the text of their Basic Laws. However, in this manner, the determination of the state's developmental trajectory was limited to establishing a general direction, without due acknowledgement of certain mechanisms. In this regard, the distinction between two approaches arose: the narrower concept of legality (more Soviet in its ideology) and the concept of the RoL (filled with human rights principles).

Even predating the dissolution of the Soviet Union, an initial consideration of the choice between the aforementioned distinctions emerged in the Copenhagen Conference document (Conference on Security and Co-operation in Europe, 1990). However, as H. Suchocka (2020, p. 644) correctly stated, "the goal of not only Poland but also of other post-communist countries was future membership in European institutions, first in the Council of Europe (CoE) and then in the European Union (EU)." In this context, we agree with the scholar's subsequent conclusion that these [post-Soviet] countries have opened up in this way through the new constitutional formulation of RoL. The documents of the European institutions are unequivocal when they speak of the member states' attachment to the spiritual and moral values that constitute their peoples' common constitutional heritage and a true source of individual freedoms, as well as RoL as the foundation of true democracy (Suchocka, p. 644).

Considering the above and returning to the core subject of this paper, it is worth emphasising that these conclusions are entirely applicable to Ukraine, both in terms of its legal origins and current reality. Especially since on 23 June 2022, the European Parliament voted a motion calling for Ukraine to be granted candidate status for European Union membership immediately, and the European Council gave Ukraine candidate status for EU accession on the same day (European Council [EUCO], 2022). Furthermore, at a special European Council meeting in February 2023, EU leaders underlined Ukraine's significant progress towards achieving the goals that underpin its candidate status for EU membership, and they urged Ukraine to meet the conditions outlined in the Commission's opinion in order to finally enter the EU (EUCO, 2023).

Considering this fact, as well as Ukraine's long-standing European aspirations, it is clear that the RoL establishment and proper existence in the legal system are both a crucial challenge for the state and a key indicator of its compliance with the high requirements of future EU member state status.

Therefore, this **research aims** to determine the Supreme Court's role in ensuring the observance and respect for the RoL in Ukraine.

The choice was made to evaluate the RoL's establishment through the lens of Supreme Court activities because all RoL components (defined for the first time by the Venice Commission (2011)) have a particularly close connection with judges. On the one hand, they must comply with RoL requirements (*i.e.*, legality, including a transparent, accountable and democratic process for enacting law; legal certainty; prohibition of arbitrariness) (Venice Commission [VC], 2011, p. 10), and on the other, they must protect these values from violations (*i.e.*, access to justice before independent and impartial courts, including judicial review of administrative acts; respect for human rights; non-discrimination and equality before the law) (VC, 2011, p. 10), as well as establish and shape the further RoL development through their case law.

Methodology. The incorporation of the system-component aspect within the framework of the system approach is pivotal in elucidating the position and significance of the Supreme Court within Ukraine's legal system, particularly in its role as the arbiter of the Rule of Law (RoL). This entails a comprehensive analysis encompassing both the regulatory framework delineating the legal standing of the Supreme Court and an examination of its practical exercise of authority. Additionally, a historical contextualization is employed to provide a succinct overview of the emergence of the RoL as a legal phenomenon.

Moreover, this study employs a nuanced examination to discern trends and patterns in the evolution of Supreme Court jurisprudence, serving as a crucial instrument in the establishment and consolidation of the RoL within the Ukrainian legal landscape. Central to this methodology is the adoption of a hermeneutic approach, facilitating the harmonization of descriptive and normative arguments whilst leveraging interpretive and persuasive reasoning techniques to augment the analysis.

Results and Discussion.

1. Evolution and Contemporary Dimensions of the RoL. As previously stated, the RoL is not a new concept in modern legal reality, and it is currently an important indicator of a state's degree of legal culture and development. Additionally, the RoL has a dual nature since it is both an assessment criterion and a legal ideal to which democratic societies strive.

Black's Law Dictionary (2nd Ed., online) defines the term 'RoL' as "the predominance that is absolute of an ordinary law over every citizen regardless of that citizen's power". This brief description obscures the full range of the concept under investigation and, in some ways, minimises its relevance. By focusing on the predominance of ordinary law over citizens, the definition may not capture the nuanced aspects and broader implications of the rule of law. As a result, this does not fully appreciate the rule of law's diverse and comprehensive nature, and that limiting definition may understate its significance and relevance. According to Geoffrey de Q. Walker (1988), "...the majority of the content of the rule of law can be summed up in two points: (1) that the people (including, one should add, the government) should be ruled by the law and obey it, and (2) that the law should be such that people will be able (and, one should add, willing) to be guided by it." Walker's definition appears to be more tied to the RoL's fundamental significance. Firstly, he stresses that both the people and the government must be subject to and abide by the law, promoting the principle of equality before the law without exemptions based on status or power. Secondly, Walker underscores the significance of crafting laws that are clear, accessible, and legitimate, emphasising the need for laws to be understandable and encourage voluntary compliance for the RoL to be effective. Nonetheless, Walker's definition, while detailed, remains somewhat generalised.

Meanwhile, in 2010, the British Institute of International and Comparative Law published a book based on a rather extensive assessment of the RoL. They outlined an approach for investigating the RoL concept at both the national and international levels, with an initial emphasis on the latter (McCorquodale, 2010).

The Venice Commission (VC) pursued a similar approach in its Report the following year (2011). At the international level, the Commission reviewed documents supplied by the Council of Europe, the United Nations, the OSCE, the OECD, and the European Court of Human Rights case law (VC, 2011, pp. 5–8). The Commission also provided a brief assessment of the constitutional steps made by various nations at the national level, with a special emphasis on former socialist countries of Central and Eastern Europe, including Ukraine (VC, 2011, p. 8–9). Based on this analysis, the Commission declared that "the notion of RoL has not been developed in legal texts and practice as much as the other pillars of the Council of Europe, human rights and democracy" (VC, 2011, p. 14).

Furthermore, the RoL was defined in that Report through its constituent components, which in entirety take into account several aspects of it, giving it a shape that everyone recognises. The VC's approach (2011, p. 10) can be considered classical, with RoL elements including: (1) legality, including a transparent, accountable, and democratic process for enacting law; (2) legal certainty; (3) prohibition of arbitrariness; (4) access to justice before independent and impartial courts, including judicial review of administrative acts; (5) respect for human rights; and (6) non-discrimination and equality before the law.

The VC's idea is currently being expanded and given new forms. The four fundamental principles of the World Justice Project¹ ("What is the Rule of Law?"), for instance, serve as a feasible definition of the RoL. Among them are accountability, just law, open government, and accessible and impartial justice. Meanwhile, the four basic tenets are extended further in the following forms: constraints on government powers, absence of corruption, open government, fundamental rights, order and security, regulatory enforcement, civil justice, and criminal justice.

In this paper, the focus will be on justice issues, particularly in the criminal justice field. Simultaneously, taking into account the inextricable interdependence of RoL elements, they will also be examined to accomplish the research tasks.

2. Navigating the RoL Challenges: Ukraine's Judicial Landscape. Ukraine's Declaration of Independence in 1991 was the turning point in the country's history because it not only legally broke links with tyranny and the Soviet past, but also selected the opposite European path. At the legislative level, Ukraine's European and Euro-Atlantic orientation was set only in 2019 in the Constitution's Preamble (Constitution of Ukraine [CoU], 1996, para. 5)). However, this does not change the reality that Ukraine began active legislative and implementation activities at the state level almost immediately after achieving independence.

Throughout subsequent amendments, several European legal instruments (for example, the European Convention on Human Rights (ECHR), the Statute of the Council of Europe, the European Social Charter, and so on) were adopted and incorporated into the national legal system. Joining the ECHR made it possible for Ukrainian citizens to apply to the European Court on Human Rights (ECtHR), and its case law has had an impact on the country's legal system and judiciary. Furthermore, Ukraine, like many other Council of Europe countries, has a seat on the Consultative Council of European Judges (CCJE)². The CCJE's opinions have also an effect on judges and the administration of justice.

¹ The World Justice Project (WJP) is an independent, multidisciplinary organization working to create knowledge, build awareness, and stimulate action to advance the rule of law worldwide. About US, WJP, <https://worldjusticeproject.org/about-us>.

² CCJE's primary mission is to assist in the execution of the Framework Global Action Plan for Judges in Europe, which was established by the Committee of Ministers on 7 February 2001 to improve the role of judges in member countries. It advises on broad concerns concerning the independence, impartiality, and competency of judges ("About the Consultative Council").

This paper, as mentioned above, specifically examines the noticeable results of this ongoing development, with a significant example found in Article 8 of the Constitution of Ukraine (CoU, 1996). In this constitutional provision, the acknowledgement and emphasis on applying the RoL within the country are clearly stated. In the field of criminal justice, Article 8 of the Code of Criminal Procedure ([CCP], 2012) allocates particular emphasis to the concept of the RoL. According to that, criminal proceedings are conducted under the principle of the RoL (para. 1), which is applied following the practice of the ECtHR (para. 2).

While the groundwork for implementing the RoL has been laid in Ukraine, its full assurance is not yet realised, particularly within the realm of justice. As previously mentioned, resolving these matters falls under constitutional jurisdiction, a domain solely presided over by the Constitutional Court of Ukraine (CoU, 1996, Section XII). However, the facts demonstrate that the situation in Ukraine is quite the contrary.

In Ukraine, the Supreme Court, rather than the Constitutional Court, has the most impact on the evolution of legal relations in the state, including maintaining adherence and respect for the RoL. This scenario is explained by a variety of circumstances and issues that face not only the legal system but the entire country. As S. Holovaty ("Promoting the Rule," p. 383) points out, the problems in implementing the RoL arose from historical, cultural, and institutional aspects that shaped the country's current constitutional evolution.

One of the challenges, for instance, was the inability to determine the Court's composition in 2019, when three vacant slots remained unfilled. Following that, the number of vacant judge positions increased to six in 2022. Furthermore, since the 2016 judicial reform, no adequate legislative framework has been established for an independent commission to conduct a full-fledged competitive selection of Constitutional Court judges, which would recommend to the relevant subjects the appointment of candidates for the position of judge. In this regard, the Court was destabilised, which became yet another example that Ukraine has serious difficulty meeting the requirements of the RoL, because one of the components of the RoL is a stable legal system to which citizens have real access.

This issue has become a barrier not just to the functioning of the judicial system, but also to Ukraine's potential EU membership. The need to address this issue was emphasised not just by the Venice Commission, but also by the European Commission.

The VC, as the focal point of the RoL creation, has recently focused on judicial reform, notably in terms of the Constitutional Court, as one of the important factors in such a process within the state.

One of its most recent documents relating to Ukraine, dated 9–10 June 2023, explores the topic of legislative reforms aimed at enhancing the mechanism for competitively selecting candidates for the position of judge of Ukraine's Constitutional Court (VC, June 2023). The VC highlights the importance of adopting a mechanism for selecting justices for Ukraine's Constitutional Court that ensures the Court's independence and impartiality. The VC also emphasises the essential need to ensure that positions of constitutional court judges are not left vacant for a lengthy time. Moreover, notwithstanding the Russian Federation's aggression against Ukraine, the Ukrainian government and civil society have shown a remarkable willingness to push on with reforms and execute the VC's ideas (VC, June 2023, paras. 38–39). The VC then concluded with satisfaction in its final Opinion for Ukraine, dated 25 September 2023, that the key suggestions it had outlined in the June opinion described above had been followed in the Law approved on 27 July 2023. It is a clear demonstration of Ukraine's strong desire to resolve challenges faced and adhere to generally accepted standards (VC, September 2023, para. 16).

The European Commission, for its part, changed Ukraine's fate by granting it the status of a candidate country for EU membership in June 2022. It also drew attention to the need to complete seven steps, without which further progress towards accession is impossible. So, following VC recommendations, the first proposal was to adopt and implement laws on a selection system for judges of Ukraine's Constitutional Court, including a pre-selection process based on the evaluation of their integrity and professional skills (Opinion on the EU membership, 2022, p. 20). Following that, the European Commission, in presenting its 2023 Enlargement Package in November 2023, recommended opening negotiations with Ukraine because the Ukrainian government and Parliament demonstrated progress in meeting the seven steps of the European Commission Opinion on Ukraine's EU membership application. And, most importantly in terms of the RoL, Ukraine has developed a transparent pre-selection system for Constitutional Court judges, as well as overhauled judicial governance bodies (Ukraine 2023 Report, 2023, pp. 19, 21).

Despite the ongoing evolution of the RoL within the confines of constitutional jurisdiction, Ukraine's Constitutional Court was destabilised and blocked because of other circumstances that this study will not discuss. As a result, the Constitutional Court's 'production' has been reduced to near nil, and its contribution to the RoL growth cannot be considered. This is also proved by statistics, which is solid evidence. The Constitutional Court of Ukraine has issued 375 rulings since it began performing its responsibilities in October 1996 ("Щодо окремих статистичних," 2021). This looks to be significant, given that they are the results of nearly 24 years of service. However, with an average of 7 rulings every year since 2014, several

concerns have arisen. Especially when contrasted to the Supreme Court's activity, whose case law, even within a single criminal jurisdiction, makes keeping up with all the changes impossible. For instance, in the first half of 2023, the Supreme Court heard a total of 63 406 procedural appeals and cases (Supreme Court's Report, 2023, p. 3), including 5 433 in the sphere of criminal justice and 7 174 taking into account cases and materials not heard the previous year (Administration of Justice's Analysis, 2023, p. 3).

Moreover, there is already an unspoken rule in the legal community that if someone wants to have a favourable outcome in court, they must be familiar with Supreme Court's case law. Future lawyers are aware of this formula since their student days, and as a result, the next generation of lawyers is formed with a clear understanding of the significance of Supreme Court decisions, which means that the focus dynamically shifts not only from one highest-ranking court to another but also, to some extent, from current legislation to case law because future generations of lawyers will concentrate mainly on it rather than legal provisions. In this regard, a breakdown of the well-known separation of powers system, an important component of which is the RoL, may occur.

All of the concerns outlined above, along with many more not covered by this article, ended up in the Supreme Court being the primary trendsetter of changes in the legal system on the part of the judicial branch, and law application is impossible without knowledge of its case law. Taking this into consideration, it is vital to examine the role and status of the Supreme Court in this paper's investigation.

The Supreme Court, as in other countries of continental law, is the highest court in Ukraine's judicial system (CoU, 1996, Art. 125, para. 3; "On the the Judiciary," 2016, Art. 17 para. 2 and Art. 36 para. 1). Furthermore, being the highest court in the Ukrainian legal system, the Supreme Court preserves the stability and uniformity of case law in accordance with procedural legislation ("On the Judiciary," 2016, Art. 36, para. 1 and para. 2, ss. 2, 6, 7).

The publication of court decisions, in the author's opinion, is one of the tools to establish a uniform and stable case law. It is important to note that this must be done not just for the parties to the particular case, but also for other courts, lawyers, prosecutors, researchers, and the general public to be able to count on these judgements in future cases (CCJE, 2017, para. 40).

At first sight, it appears that this is a technical rather than a legal issue, but it is not. From a technological standpoint, Ukraine enacted the Law on Access to Court Decisions, which lays out all of the essential measures for regulating different aspects of openness and access to the decisions of judicial procedures. Indeed, decisions must be publicised publicly ("On the Access," 2005, Art. 2, para. 1) and made public in electronic form no later than the following day after they are made and signed ("On the Access," 2005, Art. 2, para. 2) (exceptions to the general norm exist for certain circumstances). The State Judicial Administration of Ukraine maintains the Unified State Register of Court Decisions, an automated system for collecting, storing, protecting, accounting, searching, and providing electronic copies of court decisions ("On the Access," 2005, Art. 3, paras. 1, 2).

However, as previously said, the Supreme Court's case law is massive, posing a problem for judges, lawyers, and persons who are unaware of all legal positions set by it. Such a situation raises many legal issues, and most importantly, it violates the RoL, as it creates legal uncertainty for both the parties already involved in the proceedings and those who may become them in the future and should know what to expect in certain typical circumstances. As stated earlier by the CCJE, this is a scenario that should not exist. According to their opinion, it is "the responsibility of supreme courts to ensure and maintain the uniformity of the case." Aside from increasing delays in the Supreme Court's case handling along with decreasing the quality of its adjudication, such an approach is certain to result in contradictions within the Supreme Court's case law. It indicates that if a Supreme Court decides an unusually large number of cases, its case law will likely be overlooked. Subsequently, the existence of contradicting lower court rulings cannot be rectified simply by granting free access to the highest court (CCJE, 2017, para. 23).

Considering this and intending to resolve the abovementioned concerns, it is worthwhile going over the standards set up at the CoE and EU levels.

3. Courts and the RoL: Promoting Respect and Adherence. At first glance, the courts' role in contribution to the observance and respect for the RoL does not appear to be obvious. This is primarily due to the doctrine of separation of powers, which states that the legislature's primary function is to enact legislation, whereas the executive is responsible for implementing, carrying out, or enforcing the state's will as expressed by the constituent assembly and the legislature. In turn, the judicial branch applies the legislation made by the legislature to individual cases while keeping the principles of natural justice and fairness in mind (Garg & Kaushal, 2022). Nonetheless, 'the separation of powers should not prevent the judicial interpretation of law from responding to the social and legal convictions of society, thus avoiding a divorce between the judicial and the popular concepts of justice' (Guerra, 2000, p. 10). Furthermore, the CCJE concluded that, like the other two branches of power, the judicial one is accountable to society. It entirely corresponds to the fact that, while justice strives to resolve conflicts, the judiciary serves both a

'normative' and an 'educative' function, giving individuals with required guidance, knowledge, and assurance regarding the law and its practical application through its decisions (CCJE, 2015, paras. 21, 23). These two points forge a connection between the RoL and the judiciary, particularly fair trial and execution of courts' decisions.

Fair trial, as a fundamental pillar of the RoL, ensures that individuals are granted the right to a just and impartial legal process (European Convention on Human Rights, 1960, Art. 6). This principle applies to all courts in countries; nevertheless, the highest courts have an additional responsibility and function, ensuring that each person has a fair trial in any circumstance, regardless of whether it is a lesser court or the highest. We believe that in this case, the RoL will be truly incorporated into the judicial system. It will be achievable because the role of the highest courts is to ensure the uniformity of case law, which serves as a guideline for all judges in a state. While judges have the authority to interpret the law, they also have the duty to promote legal clarity, contributing to a high-quality judicial system (CCJE, 2008, paras. 47, 48). In addition, the CCJE began imagining how higher courts may accomplish this. As a result, providing instructions for lower courts was considered a beneficial approach (CCJE, 2008, para. 71).

Furthermore, it ought to remember that this approach is first and foremost about individuals, whose rights are guaranteed and must be maintained. Citizens in a RoL-governed state have the right to expect to be treated the same as others and can rely on prior rulings in similar cases to predict the legal consequences of their actions or omissions. On top of that, if parties know where they are in advance, they may opt not to go to court in the first place. To the greatest extent feasible, attorneys should understand how to counsel their clients, and hence litigants should understand their rights. Case law that establishes clear, consistent, and dependable norms may lessen the need for court action in settling conflicts. Cases can be settled more rapidly if they may rely on earlier decisions obtained in similar situations, particularly by higher courts (CCJE, 2017, paras. 5, 7).

Nevertheless, while court decisions play a crucial role in establishing, elaborating, and clarifying the law, it is equally important to consider their accessibility, as highlighted by VC (2016, p. 25). Meanwhile, the accessibility of court decisions contributes significantly to legal certainty, a vital aspect of the RoL (VC, 2016, p. 25).

Transitioning to the execution of court decisions, it is pertinent to echo the CCJE's observation that 'the right to a fair trial, and the RoL in general, would be meaningless if judicial decisions were not carried out' (VC, 2016, p. 46). This underscores the critical significance of examining all these factors concurrently.

In the realm of court rulings, the quality of a decision is paramount, characterised by the proper application of legal norms, adherence to a fair procedure, and a thorough factual examination. Additionally, it must be effectively enforceable to garner the confidence of the involved parties and society at large. A high-quality court ruling, as emphasised by the CCJE, is one that not only meets the procedural and substantive criteria but also addresses conditions such as clarity, reasoning, dissenting opinions, and enforceability (CCJE, 2008, paras. 31, 32, 35, 36, 51, 53). These conditions play a crucial role in ensuring that parties involved believe their issues have been meticulously investigated and settled. Simultaneously, society perceives the court's decision as a contributing factor in restoring social peace. Thus, examining and addressing these multifaceted factors concurrently becomes imperative for the overall effectiveness and legitimacy of court decisions.

From the author's point of view, this CCJE Opinion expands on the previously stated ideas (Guerra, 2000, p. 10; CCJE, 2015, paras. 21, 23) that courts do not solely handle justice in a narrow sense (dealing with a particular case meanwhile, if necessary, relying upon the interpretation of the legislative requirements required for its resolution). Courts also develop current legislation through their judgements, identifying gaps and collisions and imbuing it with new forms and meanings. Additionally, law enforcement practice evolves more rapidly than static legislation, with a relatively complex and lengthy method for amending it. As a result, normative documents through different phases of legal evolution are older than actual legal reality. Judges managing a particular legal situation demonstrate to both the parties and other individuals (potential participants in similar lawsuits and applicants of the same legislation) various aspects of the normative provisions based on the facts of the case at hand in their decisions. All these variables unite to make up the RoL, thus this is how it is ensured within the court's jurisdiction as well.

However, it is clear that, for a variety of reasons, forecasting everything in court decisions is challenging. First, while case law is more dynamic than legislation, court proceedings nonetheless occur post facto in relation to a particular case in objective reality. As a result, the judicial system will always function. Second, not all citizens should be aware of such precise legal concerns. The non-legal community should understand the fundamental rights and duties, but burdening them with legal knowledge makes little sense. Lawyers, on the other hand, should be aware of all legal matters resolved under case law; hence, case law uniformity and consistency are crucial. Because formal procedures in appellate courts, especially supreme courts or courts of cassation, have the greatest direct impact on uniform interpretation and application of the law (CCJE, 2017, para. 16).

To sum up, the right to a fair trial and the execution of court decisions as integral components of the RoL cannot be overstated. Judges and courts, as custodians of these processes, emerge as crucial guarantors and guardians, actively contributing to the steadfast observance and promotion of the RoL. Their role is paramount in upholding justice and fostering a society built on principles of fairness and legality.

4. Court's Contribution to the RoL in Ukraine: Aligning with International Standards. In the context of courts' contribution to the observance and respect for the RoL, it is noteworthy that, despite the prevailing legal traditions in most developed European countries favouring constitutional jurisdiction over general jurisdiction, the Constitutional Court usually holds precedence over the Supreme Court, the Ukrainian case presents a contrary scenario. However, the distinctive Ukrainian approach, though divergent, aligns with international principles regarding the establishment of the RoL through the courts. Additionally, the principal legislative provisions in Ukraine fully adhere to the criteria set forth by international and European law.

For example, the legal provision outlining the powers of the Supreme Court to uphold the stability and consistency of case law in accordance with procedural legislation ("On the Judiciary," 2016, Art. 36, para. 1 and para. 2, ss. 2, 6, 7) aligns with the approach endorsed by the CCJE. According to this provision, establishing a framework for lower courts to adhere to Supreme Court decisions in similar circumstances constitutes a vital aspect of exercising their authority to ensure uniformity in the application of the law (CCJE, 2017, para. 12). To adhere to the requirement of publishing judgments (CCJE, 2017, para. 40), Ukraine has enacted the Law on Access to Court Decisions, which comprehensively addresses various aspects of openness and accessibility to judicial proceedings' outcomes. Specifically, judgments are required to be publicly disclosed ("On the Access," 2005, Art. 2, para. 1) and made available in electronic form no later than the day following their issuance and signing ("On the Access," 2005, Art. 2, para. 2), with exceptions applying in certain circumstances. The State Judicial Administration of Ukraine oversees the Unified State Register of Court Decisions, an automated system designed for the collection, storage, protection, record-keeping, search functionality, and provision of electronic copies of court decisions ("On the Access," 2005, Art. 3, paras. 1, 2).

Returning to the question of how the highest court, such as the Supreme Court in Ukraine, can contribute to the observance and respect for the RoL, two primary legislative challenges arise. Firstly, there is the matter that case law is not officially recognized as a source of law in Ukraine, despite its de facto status as such. Secondly, ongoing debates within academic and practitioner circles have raised a question whether rulings from the entire Supreme Court constitute a source of law or if only the rulings of the Grand Chamber hold such standing.

To address the first challenge, the intervention of National Parliament is essential, as only they have the authority to amend legislation and break the ice. From the author's perspective, the case law of the Supreme Court holds the status of a legal source for Ukrainian criminal procedural law. In this case, it takes form in specific decisions of the Supreme Court, encapsulating legal positions such as conclusions on the application of certain rules or even the establishment of new settlement rules (Skidan, "Correlation", p. 60).

To figure out the second challenge, it appears necessary to establish legislatively that decisions of the entire Supreme Court form case law, which is the source of law. As a result, only the legal perceptions stated in its rulings should be taken into account.

Also, a crucial approach to alleviating the stated challenge could be the separate publication in a properly specified form of only those Supreme Court's decisions that would be acknowledged as sources of law. This strategy is more widespread in common law countries, but it can also be found in several continental legal systems. In the Czech Republic, for instance, the Collection of Supreme Court Decisions and Standpoints (Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek) publishes the most important Supreme Court judgements, as well as the opinions of Supreme Court's Divisions or Plenary Sessions (European Justice, "National legislation. Czechia"; Nejvyšší soud, "Role of the Court").

While case law is not regarded as a source of law in Ukraine, this potential advantage of a separate publishing of the case law regarded as a source of law is not currently determined at the legislative level. However, it is possible to argue that such a tool already exists.

In the author's viewpoint, such a tool is the Supreme Court's publication of Case Law Digests and Reviews. First, there are Digests of case law of the Supreme Court's Grand Chamber, which are published roughly every three months. Second, Reviews of case law of Chambers and Joint Chambers of the Criminal Court of Cassation, which is part of the Supreme Court, are also shared, but it is one of the least defined tools. Third, every month, Reviews of case law from the Criminal Court of Cassation, which is part of the Supreme Court, are published as well. Furthermore, reviews of ECtHR judgements are released separately for each month.

Additionally, on 6 November 2023, the Supreme Court made history by publishing, for the first time in the Ukrainian justice system, a Review of the Court of Justice of the European Union case law

(April–July 2023) (“Огляд практики,” 2023). Unfortunately, this tool remains relatively unknown in the national system, and its utilization is underdeveloped. The Supreme Court, acknowledging this on its official Facebook page, emphasized the growing significance of understanding European Union law and the practices of the Court of the European Union in the context of European integration.

To disseminate this crucial knowledge, the Supreme Court compiled an overview of the Court of Justice of the European Union's case law based on materials from the court's bulletins, which provide insights into its key decisions. However, one peculiar comment mentioned in the Facebook post, where the overview was published, concerns. The statement, “We would be grateful for feedback on the feasibility of preparing such reviews, as well as on their format³,” (Верховний Суд, Facebook, 2023) seems to suggest uncertainty about the necessity of these reviews. Such uncertainty contradicts our commitment to align with the EU, its standards, and requirements. As Ukraine strives to exceed expectations in its journey toward EU integration, it becomes imperative to synchronise with other Member States, emphasising the need for awareness of the mandatory jurisdiction of the CJEU. This alignment not only underscores our commitment to EU standards but also facilitates our position alongside other Member States.

Conclusion and Future Work. To summarise, there is no doubt that the RoL development in Ukraine is ongoing. Delivering justice, particularly by the highest courts, is one of the key instruments for accomplishing the RoL. As a result, there is some rivalry between the Ukrainian Constitutional Court and the Supreme Court, causing jurisdictional competition. The significance of these issues is evident, given continuing reformation concerns and extant gaps in current legislation. Their complexities, however, demand additional scientific research backed up by legislative will.

The study contends that the Supreme Court played an essential role in ensuring the observance and respect for the RoL, which does not contradict international perspectives on similar proceedings. Even though the study revealed the strengths and weaknesses of present development in this field, Ukraine may be said to have an original approach. Because various other factors must be considered, determining whether something is an advantage or a disadvantage is complicated. Considering the foregoing, a more in-depth analysis of the legal instruments of the Supreme Court, with the help of which it ensures the unity and stability of case law, may be a possible option for future research.

Скідан Н. Роль Верховного Суду у забезпеченні дотримання та поваги до верховенства права

Верховенство права є основою сучасних демократичних правових систем, а також важливою умовою їх подальшого існування. На законодавчому рівні воно було визнане в Україні з моменту прийняття Конституції України у 1996 році, і процес установлення демократичних цінностей триває й донині. У цій науковій статті досліджуються розвиток та дотримання та поваги до верховенства права через судовий процес для досягнення його мети щодо здійснення правосуддя. Незважаючи на те, що в більшості розвинених європейських країн загальною визнана правова традиція, за якою конституційна юрисдикція має перевагу над загальною юрисдикцією, а отже, Конституційний Суд над Верховним Судом. Однак правова реальність України свідчить про те, що в державі сформувався протилежний сценарій. Однак, як було продемонстровано авторкою, український підхід, хоча і дуже самотній, не суперечить міжнародним принципам щодо забезпечення верховенства права судами. Крім того, основні законодавчі положення повністю відповідають критеріям міжнародного та європейського права. Проте у дослідженні резюмовано, що надмірна активність Верховного Суду здається помітним недоліком через занадто великий обсяг його судової практики. Наприклад, протягом першої половини 2023 року Верховний Суд розглянув загалом 63 406 апеляційних та судових справ, включаючи 5 433 у сфері кримінальної юстиції та 7 174 з урахуванням справ та матеріалів, які не були розглянуті у попередньому році (Верховний Суд, Аналіз здійснення правосуддя). Це є причиною, чому українська правова система стикається з проблемою встановлення правової визначеності, яка є однією з ключових характеристик сталого та демократичного правосуддя (Consultative Council of European Judges, 2017). У статті визначено, що наразі не тільки ця проблема залишається невирішеною українським законодавцем, а також наголошено на важливості та необхідності визначення статусу судової практики в країні загалом, так само як і впливу Верховного Суду на забезпечення верховенства права. На думку авторки, існують кілька варіантів для подолання цих викликів, які повинні бути вирішені негайно з огляду на триваючу війну та майбутній вступ України до Європейського Союзу. За результатами дослідження, представленими у цій статті, пропонується прийняти дві законодавчі пропозиції. По-перше, визнати

³ As well, the same last statement was included in the post alongside the publication of three other overviews of the Court of Justice of the European Union's case law on March 7, 2024, <https://www.facebook.com/supremecourt.ua/posts/pfbid02uVEKU9XmGWUzHCMWD43msbukZb3nr5LKABDSfuCNVEsUeHJYgT3KJi2TQ7H9HQzI>.

судову практику джерелом права, а саме правові позиції, встановлені в рішеннях Верховного Суду. По-друге, вони повинні бути опубліковані у визначеній формі, щоб розглядатися як джерело права. Для чіткої ідентифікації рішень Верховного Суду, що містять юридичні висновки і є джерелом права, у дослідженні запропоновано обрати підхід їх окремого опублікування від інших рішень, які такого статусу не мають. До прикладу, це може бути їх окреме видання у відповідних документах/збірках тощо, які призначені з цією метою. Більше того, авторкою резюмовано, що такий інструмент вже існує, хоча і офіційно не вважається таким. Відповідно до результатів цього дослідження, огляди та дайджести судової практики Верховного Суду є наглядним прикладом саме цього інструменту.

Ключові слова: верховенство права, Україна, Конституційний Суд України, Верховний Суд, судова практика.

Bibliography:

1. About the Consultative Council of European Judges. *Consultative Council of European Judges*. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/about-the-ccje> (Last accessed: 13.11.2023).
2. Case law, Czech Republic. European Justice. URL: https://e-justice.europa.eu/6/EN/national_legislation?CZECH_REPUBLIC&member=1 (Last accessed: 10.01.2024).
3. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. 5-29 June 1990. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf> (Last accessed: 17.01.2024).
4. European Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. COM(2022) 407 final, Brussels, 17 June 2022.
5. European Commission Staff Working Document. "Ukraine 2023 report". SWD(2023) 699 final, Brussels, 8 November 2023.
6. European Council conclusions. EUCO 1/23, Brussels, 9 February 2023. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2023-INIT/en/pdf> (Last accessed: 11.01.2024).
7. European Council conclusions. EUCO 24/22, Brussels, 23-24 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (Last accessed: 11.01.2024).
8. Follow-up Opinion to the Opinion "On the Draft Law "On amendments to certain legislative acts of Ukraine on improving the procedure for the selection of candidate for the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine on a competitive basis," CDL-AD(2023)022, adopted by the Venice Commission at its 135th Plenary Session, Venice, 9-10 June 2023. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)022-e) (Last accessed: 15.01.2024).
9. Geoffrey De Q Walker. *The Rule of Law: Foundation of Constitutional Democracy*. Melbourne: Melbourne University Press, 1988. 475 p.
10. Hanna Suchocka. Are the Venice Commission's Standards on the Rule of Law Still Valid?. In *Venice Commission – Thirty year quest for democracy through law*, edited by S. Granata-Menghini, Z. Caga Tanyar, 643-644. Lund: Juristförlaget i Lund, 2020.
11. K. Tuori. The Common Core of the Rule of Law and the Rechtsstaat. *Право України*. 2013. № 4. С. 14–17.
12. Luis López Guerra. The Judiciary and the Separation of Powers. *Conference for Constitutional and Supreme Court Judges from the Southern African Region* (Siavonga, Zambia, 12–13 February 2000), CDL-JU (2000)21. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2000\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2000)021-e) (Last accessed: 25.12.2023).
13. McCorquodale (ed.). *The Rule of Law in International and Comparative Context*. BIICL, 2010. 272 p.
14. Nataliia Skidan. Correlation between the categories of 'sources' and 'forms' of law in the criminal procedural study of case law in Ukraine. *Другий аспірантський круглий стіл за курсом «Форми (джерела) права»*, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 17 червня 2022. С. 56–60. URL: https://www.academia.edu/83398714/Correlation_between_the_categories_of_sources_and_forms_of_law_in_the_criminal_procedure_study_of_case_law_in_Ukraine?source=swp_share (Last accessed: 25.12.2023).
15. Nejvyšší soud. Role of the Court. URL: https://www.nsoud.cz/Judikatura/ns_web.nsf/Edit/AbouttheCourt~RoleoftheCourt?Open&area=About%20the%20Court&grp=Role%20of%20the%20Court&lng=EN (Last accessed: 29.01.2024).
16. Rachit Garg, Tejaswini Kaushal. Separation of Powers. *iPleaders*, 3 October 2022. URL: <https://blog.ipleaders.in/separation-of-powers/> (Last accessed: 27.11.2023).
17. Report on the Rule of Law, CDL-AD(2011)003rev, adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session, Venice, 25–26 March 2011.
18. Rule of Law, *Black's Law Dictionary*, 2nd Ed. URL: <https://thelawdictionary.org/case-law/> (Last accessed: 13.11.2023).

19. Serhiy Holovaty. Promoting the Rule of Law in Ukraine: Hanna Suchocka's Contribution. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/holovaty_s_promoting_the_rule_of_law_in_ukraine_hanna_suchockas_contribution_2023_0.pdf (Last accessed: 05.12.2023).
20. The Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th plenary session, Venice, 11-12 March 2016. URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf (Last accessed: 19.01.2024).
21. Urgent Follow-up Opinion to the Opinions "On the Law "On amendments to certain legislative acts of Ukraine to clarify the provisions on the competitive selection of candidate for the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine," CDL-PI(2023)022, Issued on 25 September 2023 pursuant to Article 14a of the Venice Commission's Rules of Procedure, 25 September 2023.
22. What Is the Rule of Law? World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law> (Last accessed: 19.01.2024).
23. Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у першому півріччі 2023 року. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_statistika_KKS_1_pivr_2023.pdf (дата звернення: 12.01.2024).
24. Верховний Суд. Facebook, 6 листопада 2023. URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=742480594586500&set=a.341097734724790&type=3&ref=embed_post (дата звернення: 10.11.2023).
25. Верховний Суд. Facebook, 7 березня 2024. URL: <https://www.facebook.com/supremecourt.ua/posts/pfbid02uVEKUH9XmGWUzHCMWD43msbukZb3nr5LKABDSfuCNVEsUeHJYgT3KJi2TQ7H9HQz> (дата звернення: 07.03.2024).
26. Звіт про здійснення правосуддя Верховним Судом за перше півріччя 2023 року. Верховний Суд. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/1_Zvit_1_VS_pivr_2023_1.pdf (дата звернення: 12.01.2024).
27. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
28. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
29. Огляд практики Суду Європейського Союзу. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_SES_04_07_2023.pdf (дата звернення: 12.01.2024).
30. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV.
31. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV.
32. Про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях: Висновок № 18 Консультативної ради європейських суддів від 16 жовтня 2015 року. *Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів* : оф. видання / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Деціденді», 2020. С. 741–772.
33. Про роль національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права: Висновок № 9 Консультативної ради європейських суддів від 10 листопада 2006 року. *Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів* : оф. видання / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Деціденді», 2020. С. 411–423.
34. Про роль судів у забезпеченні єдності застосування права: Висновок № 20 Консультативної ради європейських суддів від 10 листопада 2017 року. *Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів* : оф. видання / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Деціденді», 2020. С. 827–844.
35. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII.
36. Про якість судових рішень: Висновок № 11 Консультативної ради європейських суддів від 18 грудня 2008 року. *Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів* : оф. видання / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Деціденді», 2020. С. 497–516.
37. Щодо окремих статистичних результатів діяльності Конституційного Суду України – запит до: Конституційний Суд України. Доступ До Правди. URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/shchodo_okremikh_statistichnikh (дата звернення: 22.12.2023).

References:

1. Black's Law Dictionary. (n.d.). *Case law*. <https://thelawdictionary.org/case-law/>.
2. Consultative Council of European Judges. (2006). Opinion No. 9 of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of

- national judges in ensuring an effective application of international and European law. CCJE (2006)1, Strasbourg, November 10, 2006.
3. Consultative Council of European Judges. (2008). Opinion No. 11 of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the quality of judicial decisions. CCJE(2008)5, Strasbourg, December 18, 2008.
 4. Consultative Council of European Judges. (2015). Opinion No. 18 of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the position of the judiciary and its relation with the other powers of state in a modern democracy. CCJE(2015)4, Strasbourg, October 16, 2015.
 5. Consultative Council of European Judges. (2017). Opinion No. 20 of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of courts with respect to the uniform application of the law. CCJE(2017)4, Strasbourg, November 10, 2017.
 6. Consultative Council of European Judges. (n.d.). About the Consultative Council of European Judges – Consultative Council of European Judges. *Council of Europe*. <https://www.coe.int/en/web/ccje/about-the-ccje>.
 7. De Q Walker, G. (1998). *The Rule of Law: Foundation of Constitutional Democracy*. Melbourne: Melbourne University Press.
 8. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. (1990). June 5-29. <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>.
 9. Dostup Do Pravdy [Access to the Truth]. (n.d.). Shchodo okremykh statystychnykh rezultativ diialnosti Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy – zapyt do: Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [Regarding certain statistical results of the activity of the Constitutional Court of Ukraine – request to: Constitutional Court of Ukraine]. https://dostup.pravda.com.ua/request/shchodo_okriemikh_statistichnykh.
 10. European Commission. (2022). Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union. COM(2022) 407 final, Brussels, June 17, 2022. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf>.
 11. European Commission. (2023). Staff Working Document. “Ukraine 2023 report”. SWD(2023) 699 final, Brussels, November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.
 12. European Council. (2022). European Council conclusions. EUCO 24/22, Brussels, June 23–24, 2022. <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>.
 13. European Council. (2023). European Council conclusions. EUCO 1/23, Brussels, February 9, 2023. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2023-INIT/en/pdf>.
 14. European Justice. (n.d.). Case law, Czech Republic. https://e-justice.europa.eu/6/EN/national_legislation?CZECH_REPUBLIC&member=1.
 15. Garg, R., & Kaushal, T. (2022). Separation of Powers. *iPleaders*. <https://blog.ipleaders.in/separation-of-powers/>.
 16. Holovaty, S. (2023). Promoting the Rule of Law in Ukraine: Hanna Suchocka’s Contribution. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/holovaty_s_promoting_the_rule_of_law_in_ukraine_hanna_suchockas_contribution_2023_0.pdf.
 17. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], June 28, 1996, No. 254к/96-BP.
 18. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Code of Criminal Procedure of Ukraine], April 13, 2012, No. 4651-VI.
 19. López Guerra, L. (2000). The Judiciary and the Separation of Powers. *Conference for Constitutional and Supreme Court Judges from the Southern African Region* (Siavonga, Zambia, 12-13 February 2000), CDL-JU (2000)21. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU\(2000\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2000)021-e).
 20. McCorquodale (Ed.). (2010). *The Rule of Law in International and Comparative Context*. BIICL.
 21. Nejvyšší soud. Role of the Court. https://www.nsoud.cz/Judikatura/ns_web.nsf/Edit/AbouttheCourt~RoleoftheCourt?Open&area=About%20the%20Court&grp=Role%20of%20the%20Court&lng=EN.
 22. Skidan, N. (2022). Correlation between the categories of ‘sources’ and ‘forms’ of law in the criminal procedural study of case law in Ukraine. https://www.academia.edu/83398714/Correlation_between_the_categories_of_sources_and_forms_of_law_in_the_criminal_procedure_study_of_case_law_in_Ukraine?source=swp_share.
 23. Suchocka, H. (2020). Are the Venice Commission’s Standards on the Rule of Law Still Valid? In S. Granata-Menghini & Z. Caga Tanyar (Eds.), *Venice Commission – Thirty year quest for democracy through law* (pp. 643–644). Lund: Juristförlaget i Lund.
 24. Tuori, K. (2013). The Common Core of the Rule of Law and the Rechtsstaat. *Law of Ukraine*, 4, 14–17.

25. Venice Commission. (2011). Report on the Rule of Law, CDL-AD(2011)003rev, adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session, Venice, March 25-26, 2011.
26. Venice Commission. (2016). The Rule of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106th plenary session, Venice, 11–12 March 2016. https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf.
27. Venice Commission. (2023). Follow-up Opinion to the Opinion “On the Draft Law “On amendments to certain legislative acts of Ukraine on improving the procedure for the selection of candidate for the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine on a competitive basis.” CDL-AD(2023)022, adopted by the Venice Commission at its 135th Plenary Session, Venice, June 9–10, 2023, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)022-e).
28. Venice Commission. (2023). Urgent Follow-up Opinion to the Opinions “On the Law “On amendments to certain legislative acts of Ukraine to clarify the provisions on the competitive selection of candidate for the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine.” CDL-PI(2023)022, Issued on 25 September 2023 pursuant to Article 14a of the Venice Commission’s Rules of Procedure, September 25, 2023. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)022-e).
29. Verkhovnyi Sud [Supreme Court]. (2023, November 6). Facebook. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=742480594586500&set=a.341097734724790&type=3&ref=embed_post.
30. Verkhovnyi Sud [Supreme Court]. (2024, March 7). Facebook. <https://www.facebook.com/supremecourt.ua/posts/pfbid02uVEKUH9XmGWUzHCMWD43msbukZb3nr5LKABDSfuCNVEsUeHJYgT3KJi2TQ7H9HQzl>.
31. Verkhovnyi Sud [Supreme Court]. (n.d.). Analiz zdiisnennia pravosuddia Kasatsiinym kryminalnym sudom u skladi Verkhovnoho Sudu u pershomu pivrichchi 2023 roku [Analysis of the dispensation of justice by the Cassation Criminal Court as part of the Supreme Court in the first half of 2023]. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_statistika_KKS_1_pivr_2023.pdf.
32. Verkhovnyi Sud [Supreme Court]. (n.d.). Ohliad praktyky Sudu Yevropeiskoho Soiuzu [Review of the case law of the Court of the European Union]. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_SES_04_07_2023.pdf.
33. Verkhovnyi Sud [Supreme Court]. (n.d.). Zvit pro zdiisnennia pravosuddia Verkhovnym Sudom za pershe pivrichchia 2023 roku [Report on the dispensation of justice by the Supreme Court in the first half of 2023]. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/1_Zvit_1_VS_pivr_2023_1.pdf.
34. World Justice Project. (n.d.). What Is the Rule of Law? <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>.
35. Zakon Ukrainy ‘Pro dostup do sudovykh rishen’ [Law of Ukraine ‘On the Access to Court Decisions’], December 22, 2005, No. 3262-IV.
36. Zakon Ukrainy ‘Pro sudoustrii i status suddiv’ [Law of Ukraine ‘On the Judiciary and the Status of Judges’], June 2, 2016, No. 1402-VIII.
37. Zakon Ukrainy ‘Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny’ [Law of Ukraine ‘On the Implementation of Decisions and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights’], February 23, 2006, No. 3477-IV.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024

Стаття рекомендована до друку 27.05.2024

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ РЕГЛАМЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТУВАННЯ ОКРЕМИХ МІЖНАРОДНИХ ТРАНСПОРТНИХ СПОЛУЧЕНЬ

Столярський О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права*

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0009-0007-5874-3869

oleg.stolyarskiy@gmail.com

У статті досліджуються проблемні питання імплементації регламентів Європейського Союзу в національне законодавство України в сфері здійснення інвестування окремих міжнародних транспортних сполучень. Проаналізовано основні регламенти в цій сфері, виявлено окремі нормативно-правові акти України, в яких відображено наслідки імплементації регламентів Європейського Союзу в процесі реалізації інвестування на прикладі окремих міжнародних транспортних сполучень. Детально здійснено дослідження в хронологічному порядку основних Регламентів Ради (ЄЕС) з аналізом ключових положень кожного із них. Виявлено особливості конкретного історичного періоду формування та розвитку нових положень зазначених Регламентів та встановлено їх взаємовплив між собою. Доведено необхідність в імплементації окремих положень Регламентів в національне законодавство України в сфері використання міжнародних транспортних коридорів. Зауважено та наголошено на пріоритетних напрямках розвитку міжнародних транспортних сполучень за участю України в контексті взятих на себе міжнародних зобов'язань перед ЄС. Наведено авторські пропозиції щодо прийняття нових двосторонніх договорів України як з державами-членами ЄС, так і з усіма іншими державами не членами, з якими Україна співпрацює в досліджуваній сфері відносин з акцентом на усі можливі застереження про публічний порядок в Україні в контексті як надання нашої території для транзитних коридорів, так і в аспекті розвитку нових міжнародних сполучень, особливо враховуючи сучасні загрози в умовах воєнної агресії росії щодо нашої держави.

Ключові слова: імплементація, регламенти, Європейський Союз, національне законодавство України, міжнародні транспортні сполучення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Законодавча база Європейського Союзу щодо транспортної галузі складається із договорів про заснування ЄЕС та ЄС, директив, регламентів та інших нормативних актів, які приймаються інституціями ЄС. Крім безпосередньо законодавства ЄС, правовідносини його членів у сфері транспорту регулюються нормами міжнародного транспортного і митного права, що викладені у європейських конвенціях та угодах, міжнародних конвенціях та багатосторонніх угодах, розроблених під егідою Комітету з внутрішнього транспорту Європейської Економічної комісії ООН. Цим Комітетом розроблено понад п'ятдесят угод, конвенцій і протоколів до конвенцій у галузі транспорту. Такі документи стосуються питань інфраструктури транспорту, дорожнього руху та дорожніх знаків і сигналів, дорожніх транспортних засобів, правових документів у сфері транспорту, полегшення умов перевезення, внутрішнього судноплавства, перевезення небезпечних вантажів і швидкопсувних харчових продуктів тощо. На основі цих нормативних документів, укладаються двосторонні угоди про міжнародне сполучення, про міжнародні перевезення вантажів і пасажирів між країнами, в яких більш детально визначаються усі питання, що відносяться до організації та здійснення цих перевезень. На регіональному рівні, законодавство ЄС в сфері транспортної інфраструктури спрямовано, в основному, на визначення розмірів фінансової допомоги Співтовариства у розбудову інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загалом в такому формуванні обраної проблематики в Україні досліджень не має і це здійснюється вперше. Серед невирішених раніше частин слід виділити аналіз імплементації регламентів Європейського Союзу в національне законодавство України в сфері здійснення інвестування окремих міжнародних транспортних сполучень.

Формування мети статті. Метою написання цієї статті є визначення особливостей імплементації норм права ЄС в національне законодавство України в сфері здійснення інвестування проектів розвитку та реконструкції транспортних мереж

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основною метою ЄС є створення простору без внутрішніх кордонів, на якому відбувається вільне переміщення робочої сили, товарів, послуг і капіталів. Втілення ідей щодо спільного транспортного ринку з правової точки зору проводиться шляхом видання нормативних актів шляхом імплементації правових відносин в усіх державах – членах ЄС, а також шляхом дотримання загальноєвропейських угод і конвенцій, до яких приєдналися ці країни.

Додаток до Регламенту Ради (ЄЕС) № 1108/70 від 4.06.70 р. щодо введення облікової системи витрат на інфраструктуру залізничного, автомобільного і внутрішнього водного транспорту (Регламент, 1970) визначає такі статті витрат: витрати на капіталовкладення (витрати на нове будівництво, розширення, реконструкцію та поновлення); поточні витрати (витрати на підтримку та операцію); витрати на підтримку у відповідному стані поверхні дороги; інші поточні витрати; витрати на дорожню поліцію; загальні витрати.

Регламент Ради (ЄЕС) № 1107/70 від 4 червня 1970 р. «Про надання допомоги залізничному, автомобільному та внутрішньому водному транспорту» (Регламент, 1970) передбачає, що якщо допомога стосується інвестування у інфраструктуру, обладнання для перевантаження чи комбінованих перевезень, то вона не може перевищувати 50% від загальної кількості інвестицій. Допомога може бути також у вигляді досліджень з метою підвищення рентабельності транспортних систем та розвитку технологій.

Регламент Ради (ЄЕС) № 1889/84 від 26 червня 1984 р. про запровадження спеціальних заходів, які відносяться до транспортної інфраструктури (Регламент, 1970), визначив обсяг допомоги Великій Британії у 461 млн. еко та ФРН 10 млн. еко (60% громадських витрат).

Регламент Ради (ЄЕС) № 3600/82 від 30.12.1982 р. у сфері надання обмеженої допомоги щодо транспортної інфраструктури (Регламент, 1982) встановив, що комісія ЄЕС надає фінансову допомогу будівництву станції Домодосса в Італії, дороги Евзоні-Волос у Греції та відлагодженню каналу між Великою Британією та Францією у розмірі 15% проект.

Регламент Ради (ЄЕС) 4059/86/ЕЕС від 22 грудня 1986 р. щодо надання фінансової Підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури (Регламент, 1986) визначив 21 проект з покращення транспортної інфраструктури. Фінансова допомога не має перевищувати 25% від загальних витрат на кожний проект та 50% на дослідження. Авансові платежі не перевищують 40% внеску Співтовариства.

Регламент Ради (ЄЕС) 4070/87 від 22.12.1987 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури (Регламент, 1987) визначив 5 підготовчих досліджень перед будівництвом проектів та 12 проектів основних транзитних маршрутів, включаючи ті, що проходять територією держав, які не є членами ЄЕС (Греція, Югославія тощо). Розміри допомоги: фінансова допомога не має перевищувати 25% від загальних витрат на кожний проект та 50% на дослідження. Авансові платежі не перевищують 40% внеску Співтовариства.

Регламент Ради (ЄЕС) 4048/88 від 19.12.1988 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури (Регламент, 1988) визначив 11 проектів та ті самі розміри допомоги: фінансова допомога не повинна перевищувати 25% від загальних витрат на кожний проект та 50% на дослідження. Авансові платежі не перевищують 40% внеску Співтовариства.

Європейський Союз прийняв Директиву 2236/95 від 18 вересня 1995 р., що визначає правила надання Співтовариством фінансової допомоги у сфері Транс'європейських мереж (Регламент, 1995). Головними її принципами є СС фінансує тільки офіційно затверджені проекти та зафіксовані на карті дороги; ЄС фінансує не більше 50% вартості НДР та 10% вартості робіт; має зберігатися баланс між державними та приватними секторами фінансування, до кожного проекту повинна включатися екологічна складова; на проект повинні бути фінансові гарантії; проект повинен включати складові інших політик ЄС – екологічної, конкурентної; кожний проект оцінюється за Його значимістю.

Регламент Ради (ЄС) 1655/99 від 19 липня 1999 р. про внесення змін та доповнень до Регламенту (ЄС) № 2236/95 (Регламент, 1999) на період 2000-2006 рр. включив ряд нових позицій.

Так, верхня межа фінансування, починаючи з 2003 р., складає 20% проекту (для навігаційних систем), до 2006 р. на розвиток транс" європейської транспортної мережі буде витрачено 4600 млн. євро.

55% буде направлятися на проекти розвитку залізниць і лише 25% – на розвиток автомобільного транспорту. Передбачається залучити Європейський інвестиційний фонд. Формами допомоги є: участь Співдружності у фінансуванні досліджень проектів; субсидії на відшкодування процентних ставок на кредити Європейського Інвестиційного банку (ЄБ); внески до гарантій за кредити ЄТБ; прямі внески у пакети інвестицій; участь ризикового капіталу у межах 1% від загальної суми фінансування, після 2006 р. ця межа може бути збільшена до 2%.

Регламент (С) № 807/2004 Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. щодо змін Директиви № 2236/95 (Регламент, 2004), що формулює загальні правила надання фінансової допомоги в галузі розвитку транс'європейської мережі, визначає пріоритетними проектами прикордонні пункти пропуску з сусідніми країнами.

Таким чином, в результаті імплементації Україною вищезазначених норм права ЄС в цій сфері стало прийняття наступних нормативно-правових актів:

1. Про концесію на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг: Указ Президента України від 4 липня 1998 р. № 735/98.

2. Про затвердження типового концесійного договору та порядку переведення наданої у концесію автомобільної дороги до розряду платних: постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1998 р. № 1624.

3. Про затвердження Порядку визначення об'єктів концесії на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг і Порядку проведення концесійного конкурсу на будівництво та реконструкцію автомобільних доріг: постанова Кабінету Міністрів від 6 січня 1999 р. № 25.

4. Про порядок переведення автомобільної дороги у розряд платних: постанова Кабінету Міністрів від 31 березня 1999 р.

5. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-XIV.

6. Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: Закон України від 14 грудня 1999 р. № 1286-XIV.

7. Про затвердження Типового концесійного договору: постанова Кабінету Міністрів від 12 квітня 2000 р. № 643.

8. Про реєстр концесійних договорів: постанова Кабінету Міністрів від 18 січня 2000 р. № 72.

9. Про затвердження Методики розрахунку концесійних платежів: постанова Кабінету Міністрів від 12 квітня 2000 р. № 639.

10. Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладення концесійних договорів на об'єкти права державної і комунальної власності, які надаються у концесію: постанова Кабінету Міністрів від 12 квітня 2000 р. № 642.

11. Про затвердження Порядку визначення об'єктів концесії, концесіонерам яких можуть надаватися пільги щодо концесійних платежів, дотації, компенсації та умови їх надання: постанова Кабінету Міністрів від 13 липня 2000 р. № 1114.

12. Про затвердження Типового концесійного договору на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2000 р. № 1519.

13. Про затвердження Порядку проведення типового концесійного конкурсу на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2000 р. № 1520.

Загалом, слід зазначити, що в Україні створена та кожних 5 років оновлюється імплементаційна нормативно-правова база щодо розвитку мережі транс'європейських міжнародних транспортних коридорів. Хронологічно це виглядає так:

1998 рік – затверджена Програма створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні від 1998 по 2005 роки (Постанова, 1998).

2006 рік – затверджена Програма розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні на 2006–2010 роки (Постанова, 2006).

2010 рік – схвалена Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки (Розпорядження, 2010).

2016 рік – затверджена Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки (Постанова, 2016).

2021 рік – затверджена Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки (Постанова, 2021).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку.

Загалом, слід наголосити на тому, що в ЄС процедура надання фінансової підтримки регіонів базується на типологізації територій Європи. В рамках структурної та регіональної політики ЄС проведена класифікація адміністративних одиниць на мезо-, макро- та мікрорівні. З метою порівняння регіонів та проведення статистик в рамках Європейського Союзу офіційно прийнято визначення NUTS – номенклатура територіальних статистичних одиниць. При цьому, виходячи з принципу компліментарності,

менші статистичні одиниці входять складовими частинами в більш великі: NUTS – територіальні одиниці найбільш великих областей (регіонів, економічних районів); NUTS 2 – територіальні одиниці, що відповідають середній ланці адміністративно-територіального поділу країн (у середньому на території цих одиниць проживає 89 млн чоловік); NUTS 3 – територіальні одиниці, що відповідають нижчій ланці адміністративно-територіального поділу країни (району) (у середньому на території цих одиниць проживає 410 тис. жителів); NUTS 4 – територіальні одиниць районів та мікрорайонів; NUTS 5 – територіальні одиниці на рівні населених пунктів.

Для кожного регіонального рівня виділені цілі розвитку, що є пріоритетами регіонально: політики та фінансуються ЄС. Європейський фонд регіонального розвитку фінансує програми розвитку найбільш відсталих та депресивних регіонів, тобто тих, що зазнали структурної перебудови. Критеріями віднесення до перших є: низька інвестиційна активність, рівень безробіття вище за середній; недостатній рівень розвитку послуг; низький рівень розвитку базової інфраструктури. Критеріями внесення до депресивних регіонів є: реструктуризація промисловості, втрата традиційної діяльності в аграрних сферах; проблеми у секторі рибальства. З цього фонду передбачається фінансувати транскордонне та міжрегіональне співробітництво, а також укріплення зовнішніх кордонів країн – кандидатів до вступу у ЄС.

Таким чином, на підставі усього вищезазначеного пропонується розробити Україні нові двосторонні договори як з державами-членами ЄС, так і з усіма іншими державами не членами, з якими Україна співпрацює в досліджуваній сфері відносин з акцентом на усі можливі застереження про публічний порядок в Україні в контексті як надання нашої території для транзитних коридорів, так і в аспекті розвитку нових міжнародних сполучень, особливо враховуючи сучасні загрози в умовах воєнної агресії росії щодо нашої держави.

Stolyarskiy O. Implementation of the regulations of the European Union into the national legislation of Ukraine in the field of investment in certain international transport connections

The article examines the problematic issues of the implementation of European Union regulations into the national legislation of Ukraine in the sphere of investment in certain international transport connections. The main regulations in this area have been analyzed, and individual normative legal acts of Ukraine have been identified, which reflect the consequences of the implementation of the European Union regulations in the process of investment implementation using the example of certain international transport connections. A detailed study was carried out in chronological order of the main Regulations of the Council (EEC) with an analysis of the key provisions of each of them. The peculiarities of the specific historical period of the formation and development of the new provisions of the mentioned Regulations have been identified, and their mutual influence has been established. The need to implement certain provisions of the Regulations into the national legislation of Ukraine in the sphere of using international transport corridors has been proven. The priority directions of the development of international transport links with the participation of Ukraine in the context of the assumed international obligations to the EU were noted and emphasized. The author's proposals regarding the adoption of new bilateral treaties of Ukraine both with EU member states and with all other non-member states with which Ukraine cooperates in the investigated sphere of relations with an emphasis on all possible reservations about public order in Ukraine in the context of providing our territory for transit corridors as well as in the aspect of the development of new international connections, especially taking into account the current threats in the conditions of Russia's military aggression against our country.

Key words: implementation, regulations, European Union, national legislation of Ukraine, international transport connections.

Література:

1. Регламент Ради 1108/70/ЄЕС від 04.06.70 щодо введення облікової системи витрат на інфраструктуру залізничного, автомобільного і внутрішнього водного транспорту. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
2. Регламент Ради 1107/70/ЄЕС від 4 червня 1970 р. про надання допомоги залізничному, автомобільному та внутрішньому водному транспорту. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
3. Регламент Ради 1889/84/ЄЕС від 26 червня 1984 р. про запровадження спеціальних заходів в інтересах Спільнот, які відносяться до транспортної інфраструктури. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>

4. Регламент Ради 3600/82/ЄЕС від 30.12.1982 р. щодо надання обмеженої допомоги у сфері транспортної інфраструктури DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
5. Регламент Ради 4059/86/ЄЕС від 22 грудня 1986 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
6. Регламент Ради 4070/87/ЄЕС від 22.12.1987 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
7. Регламент Ради 4048/88/ЄЕС від 19.12.1988 р. щодо надання фінансової підтримки проектам у сфері транспортної інфраструктури DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
8. Директива 2236/95/ЄС від 18 вересня 1995 р., що визначає правила надання Співтовариством фінансової допомоги у сфері Транс'європейських мереж. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
9. Регламент Ради 1655/99/ЄС від 19 липня 1999 р. про внесення змін та доповнень до Регламенту 2236/95/ЄС DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
10. Регламент Європейського Парламенту та Ради 807/2004/ЄС від 21 квітня 2004 р. щодо змін Директиви 2236/95/ЄС. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
11. КМУ від 20 березня 1998 р. N 346 Про затвердження Програми створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні Із змінами і доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 1 липня 2002 року N 878, від 4 вересня 2003 року N 1402, від 29 жовтня 2003 року N 1688, від 25 серпня 2004 року N 1118 від 3 серпня 2005 року N 710 DOI: https://www.mdoffice.com.ua/ua/0038/aMDODoc.html?p_file=84&p_page=54&context=
12. Постанова КМУ від 12 квітня 2006 р. N 496 Про затвердження Програми розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні на 2006–2010 роки. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2006-%D0%BF#Text>
13. Розпорядження КМУ від 15 вересня 2010 р. № 1838-р Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки DOI: <https://www.kmu.gov.ua/pras/243653112>
14. Постанова КМУ від 23 серпня 2016 р. № 554 Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF#Text>
15. Постанова КМУ від 14 квітня 2021 р. № 408 Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>

References:

1. Council Regulation 1108/70/EEC dated 04.06.70 regarding the introduction of an accounting system of costs for railway, road and inland water transport infrastructure. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
2. Council Regulation 1107/70/EEC of June 4, 1970 on assistance to rail, road and inland waterway transport. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
3. Council Regulation 1889/84/EEC of June 26, 1984 on the introduction of special measures in the interests of the Communities relating to transport infrastructure. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
4. Council Regulation 3600/82/EEC of 12/30/1982 on the provision of limited assistance in the field of transport infrastructure DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
5. Council Regulation 4059/86/EEC of December 22, 1986 on providing financial support to projects in the field of transport infrastructure. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
6. Council Regulation 4070/87/EEC dated 22.12.1987 on providing financial support to projects in the field of transport infrastructure DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/regulation-radi-es>
7. Council Regulation 4048/88/EEC dated 19.12.1988 on providing financial support to projects in the field of transport infrastructure DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/regulation-radi-es>
8. Directive 2236/95/EC of September 18, 1995 p., which defines the rules for the provision of financial assistance by the Community in the field of Trans-European networks. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>

9. Council Regulation 1655/99/EC dated July 19, 1999 on amendments and additions to Regulation 2236/95/EC DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/regulation-radi-es>
10. Regulation of the European Parliament and of the Council 807/2004/EC of April 21, 2004 on amendments to Directive 2236/95/EC. DOI: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/reglament-radi-es>
11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 20, 1998 No. 346 On Approval of the Program for the Creation and Operation of the National Network of International Transport Corridors in Ukraine With Changes and Supplements Made by Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 1, 2002 No. 878, of September 4, 2003 No. 1402, dated October 29, 2003 N 1688, dated August 25, 2004 N 1118 dated August 3, 2005 N 710 DOI: https://www.mdoffice.com.ua/ua/0038/aMDODoc.html?p_file=84&p_page=54&context=12.
12. Resolution of the CMU of April 12, 2006 No. 496 On approval of the Program for the Development of the National Network of International Transport Corridors in Ukraine for 2006–2010. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2006-%D0%BF#Text>
13. Decree of the CMU dated September 15, 2010 No. 1838-r On approval of the Concept of the State Program for the Development of Cross-Border Cooperation for 2011–2015 DOI: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243653112>
14. Resolution of the CMU dated August 23, 2016 No. 554 On the approval of the State program for the development of cross-border cooperation for 2016–2020 DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF#Text>
15. Resolution of the CMU of April 14, 2021 No. 408 On the approval of the State program for the development of cross-border cooperation for 2021–2027. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text>

Стаття надійшла до редакції 01.04.2024

Стаття рекомендована до друку 23.05.2024

Збірник наукових праць

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

**№ 1 (61)
2024**

Коректура • *В.О. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *М.С. Михальченко*

Підписано до друку 25.06.2024. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно друк. арк. 8,83. Тираж 150. Замовлення № 0524/367.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022